

Újváros

Ára 9,50 lej, 750 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Kelecsényi László
Vár Ady

Tasnádi-Sáhy Péter
Közeget teremteni
a minőségnek

Kőrössi P. József
Az irredenta Konrád

2021
Október

Irodalom

- ¶ **Mihók Tamás**
körforgás [szentek és emésztettek]; .ffw; apokaliptikus rózsaszín ünnepi öltözetben; mikorrhiza; solarpunk (physalis) (*vers*)
- ¶ **Egressy Zoltán**
Mondtam, amit nem köllött vóna (*próza*)
- ¶ **Tamás Dénes**
Ragyog (*vers*)
- ¶ **Kemény Zsófi**
Hordozható piros minitévé (*vers*)
- ¶ **Irlanda Kristóf**
Boldog békeidők – avagy a demokrácia első napjai (*próza*)
- ¶ **Vasas Tamás**
Az első experimentum; New England patriots; After 2018 (*vers*)

Esszé

- ¶ **Kelecsényi László**
Vár Ady

Galéria

- ¶ **Képes vagyok egy mogyoróban is meglátni a világegyetemet – Nagy Albert** művészete

Dialog/Párbeszéd

- ¶ **Șerban Foartă**
Égy padon, egy parkban

Tandem

- ¶ **Magyari Sára, Kovács Pap Ibolya**
Kinek a pap, kinek a papnő

Társadalom

- ¶ **Cseke Péter Tamás**
Egynemű párok, perben az állammal

Interjú

- ¶ **Jakó Julianna**
Cenzúra az aranykorban, a világot jelentő deszkákon – Plainer Zsuzsa antropológus
- ¶ **Kovács Bea**
„Nem vagyok az a színész, aki az életét is színészként éli” – Rácz Endre színművész

Triológ

- ¶ **Közeget teremteni a minőségnek – Tasnádi-Sáhy Péter**
beszélgetőtársa Dálnoky Réka és Veress Albert

Ketten egy páston

- ¶ **Boka László**
Felemás statisztikák
- ¶ **Demény Péter**
A tekintetnek változnia kell

Kritika

- ¶ **Lakatos-Fleisz Katalin**
Női magazinok maszkja (*média*)
- ¶ **Simon Judit**
Időérlelő Cseresznyés kert (*színház*)
- ¶ **Láng Zsolt**
Kik vagyunk? (*zene*)
- ¶ **Ozsváth Zsuzsa**
Időnk, rövid történet (*könyv*)
- ¶ **Bozsódi-Nagy Orsolya**
Véletlenek márpedig nincsenek? (*film*)

Előhívás

- ¶ **Kőrössi P. József**
Az irredenta Konrád

Négy nap, négy város

Úgy adódott, hogy szeptember derekán, míg nyílnak a völgyben a kertiek, nekünk négy egymást követő délután négy különböző városban – fel az Érmelléken, le a Bánságig – volt jelenésünk könyv- és/vagy lapbemutatóra, miközben ez az októberi szám is összeállt végre. Meglehetősen furcsa, déjà vu élmény volt Debrecenben ugyanabban a megyei könyvtári teremben, ugyanazokon a székeken ülve beszélgetni a közönség előtt, ahol nem is oly rég még a *Várad* folyóirat küldetéséről, terveiről mondtuk a magunkét, nem sejtve, hogy a politika abban a formájában szép szándékainkkal együtt végleg átadja a lapot a sajtótörténetnek. Azért most is inkább előre tekintgetünk: az *Alföld* műhelyével közösen szeretnénk izgalmas, vonzó programokat kiötölni.

Az ilyen esteken egyaránt öröm, ha valaki már az *Újvárad* ismerőjeként veszi kezébe lapunkat, netán az újra való őszinte rácsodálkozással, hogy nézd már, ez micsoda! Nem beszélve annak a látványnak a jótékony hatásáról, amikor mondjuk a temesvári Gerhardinum nagytermében vagy az érmihályfalvi Gödör rendezvényteremben egész hosszan állnak sorba ismerősök-ismeretlenek, türelmesen, szerzőnk dedikációjára várva. Pár hete még csupa aggodalom és izgalom volt a könyv: kész lesz, milyen lesz, hogy mutat?

E mostani számunk kínálatába mondhatni a szerkesztői szerencse sodort egymás mellé két, hasonló közegről, a színház világáról szóló anyagot. Az egyikben a nyolcvanas évek erdélyi társulatainak életét győtrő aranykori cenzúráról beszél a kutató, míg újonnan induló, *Trialóg* rovatunkban a szerző két fiatal, székelyföldi színigazgatót szólaltat meg párhuzamosan. A két remek anyag olvastán nem lehet nem arra gondolnunk, mekkora értéke, tétje, fontossága van annak a viszonylag intakt, létező művészi, alkotói szabadságnak, mozgástérnek, ami, látjuk, magyar nyelvterületen sem mindenhol természetes adottság ma már. Úgyhogy vigyázni kell rá, óvni, mint rezervátumban ritka, szerény fűfélé, netán csillogó bundájú nagyvadat.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Nukleáris kutató, 1967, Szilágy Megyei Történelmi és Művészeti Múzeum, Zilah (*részlet*)

Újvárad 2021/6

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

I. évfolyam, 8. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Biró Árpád Levente (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Mihók Tamás

körforgás [szentek és emésztettek]

az ekallatumi skorpió mákja
a verduni csődör pechje
a çorumi sertés mákja
a yulini kutya pechje
az aberdeeni tölgy mákja
a bánffyhunyadi hattyú pechje
a jalgaoni tehén mákja
a hải phòngi kobra pechje
a héraklioni kandúr mákja
AZ ABADDONI KÖLTŐK FOGCSIKORGATÁSA

.ffw

MIHÓK TAMÁS kétnyelvű költő, műfordító, kiadói szerkesztő, bölcsészdoktor. 1991-ben született Nagyváradon. Bukarestben él. Legutóbbi kötete: rizóma-zaj (versek, HKE, 2021).

 Irodalom

amikor világra jöttem a sztyepp lány volt
és a göröngyök porozitása alacsony
amikor világra jöttem szénaboglyák bélelték a fényt
amikor világra jöttem a cirkuszi sátor mellett
nyomokban trágyát találtak
amikor világra jöttem a parkoló bitumenje
még nem húlt ki
amikor világra jöttem épp a liftházat építették
mindent plexiüveg és optikai szál borított
amikor világra jöttem
lézersugarat küldtek a hátgerincembe
amikor világra jöttem a világ
önmagán belül agonizált
majd felszívódott

apokaliptikus rózsaszín ünnepi öltözetben

orgazmust színlelő nap
mesebeli ég alatt
sok hosszú atka-lakta
elejtett szarvas irha.

*a természeti csapások jó hatással
vannak az ember egyéniségére.*

s a légzés hogyan fest
mikor a művészet
nevében az orr-satu
kis terébe beszorul?

*a katakizma okozta sokk
kihat a növekedési hormonokra.*

kicsiny tobozmirigyem
a moduláris növényzet
bevon majd mint kendő
nem elítélendő.

mikorrhiza

fagyos szezón
közepette
kiszáradt kút
felejtés kezdete

a selyemgubókat
szellő villanyozza
nyugalom és vajúdás
a csiragyökérben

vezérlőpult
nélküli
gombafelhő
hódolata

a sztyeppét
könnyű holdkóros gépek
csillapítják
dalok termékenyítik

a tábortüzet őrző
fuvolást
és délibábját
bojtorjánok fedezik

talpukat
kicserzi a vetés
a dőlt torzsákon
üszög-foltok

amit képtelenek kivonni
eladományozzák
idegen ásványok
a gombahüvelyben

solarpunk (physalis)

*rézszínű csipkék közt matattál
csíkos fedőszárnyú dögbogár
egy kínai lampionban laktunk
a tűz nem fogott ki rajtunk*

a mindenség kora érdekelt
a bionikus óratoronyban néma csend
a nyár egyik fülünkön be másikon ki
árvácskát és gombát mentünk szedni
a maslow-piramist megosztva hagytuk
a tisztás tüskés kapuinál kettéhasadtunk

*a tűz nem fogott ki rajtunk
egy kínai lampionban laktunk
csíkos fedőszárnyú dögbogár
rézszínű csipkék közt matattál*

Mondtam, amit nem köllött vóna

Itt dógoztak a fiamék egész délelőtt, de meg is érte ceperéltni. Olyan igen meleg van, én meg nem bírom, nem is engedték, hogy kinn üddögéljek. Az unokám is itt vót, a fiam fia, az is dógozott rendesen, húzkodta a nagy ágokat. Megen eszeveszett a lánnyal. Pedig olyan egy jóra való az a lány. Nem tudnak kivergődni a bajságbul, pedig mondom neki, hogy becsülje meg.

A fatörzset a fiam tragacson tóta el a ház mögé. Kivágta most végre a teljes nagy tuját. Mútkor csak lenyestette, de most már kivágta az egészset. Eddig nemigen ért rá. Mára reggel tudott gyünni megcsinyálni. Szépen kirendezték a fát, örülök neki.

Hónapra még melegebb időt mond. Meg köll pusztulni, nem bírom el ezt a nagy meleget. Enni sincs kedvem ilyenkor. Hiába mondják, hogy egyek, mind aszondja.

Mibe vótam én az éjjel! Úgy tudtam, hogy este kizártam a macskát, erre hallom éjjel, hogy nyihog, nyihog. Mondom, álom ez vagy valóság, de uramisten, a lábomat is megérintette, jaj, de megijedtem. Hát hogyan, hogy ez begyütt? Este kirezentettem pedig. De megen csak nyihogott. Aztán látom, hogy nem az enyim, hanem az a nagy, piszkos, fekete bakmacska. Ami miatt vannak mindig a kismacskák. Az ablaknál majdnem lerángatta a függönyt, addig ízélte a szúnyoghálót, míg be nem tudott gyünni. Kereste a Lujza macskámat. Fölkeltem, fogtam a botot, hogy jól megvágom vele, de akkor kiment.

A Lujza meg gyün ám utánam egész nap. Délelőtt is gyütt. Az unokám kérdezte, mér nyihog ez a macska, hova tűntek a kölkei? Aszondtam, nem tudom. Mer nem lehet neki megmondani. Nem tudom, nem tudom, csak ezt mondtam, pedig tudtam ám, hogy megdöglesztettem őket. Ez az anyamacska meg csak nyihog, keresi a kölket. Rosseb, hát én vesződjek velük? Dehogysis.

Az a rohadt fekete bakmacska meg éjjel, lehet, hogy az az ördög! Mikor kiment, elimádkoztam az egész rózsafüzért, meg még annál többet, azután nagy nehezen valahogy elaludtam. Én nem tudom, kié lehet. Régen vót itt egy vörös bakmacska, azt tudtam, hogy kié, de ezt nem tudom. Mindenféle rám gyün, mindenféle baj.

Csütörtökön vertem agyon a három kismacskát, az anyamacska meg még mindig csak nyihog nekem. Biztos valamit csináltál, aszondja az unokám, hát hun vannak a kismacskák? Mondom neki, fogalmam sincs, lehet, hogy a bakmacskák megfojtották őket. De nem a bakmacskák fojtották ám meg. Ez az unokám annyira odavan az állatokér, reggel is nézte, van-e kajája az anyamacskának, táp vót, csak tej nem. Az meg erre már önti is neki. A drága tejet összeöntözi neki mindig.

Félek a börtönös nőtül, akit idevett magáho ez a hülye Somogyi. Hogy jut eszibe ilyen? Egy gyerekrabló nő. A kutyás Bori szerint a nagyfiát is idehozta magával, az meg mindjár első nap pálinkát lopott a bótbul, meg ilyen fojtott borokat. Nagyon kirafináltak. Félek, nehogy begyűjjenek hozzám. Mit akar ezekkel a Somogyi? Ezek

Irodalom

EGRESSY ZOLTÁN 1967-ben született Budapesten. József Attila- és Szép Ernő-díjas író, költő. Legutóbbi könyve: *Hold on* (2019, Jelenkor Kiadó).

majd megápolják? Inkább elteszik láb alul. Rájuk írta a házát? Öreg korára megbolondult az is? De ilyen még itt nem vót, gyerekeket rabló börtönös nő.

Aszondja a lányom, hogy a harmadik szomszédjuk elkódorgott. Az erdő felé látták menni, de sehol nem találják. Az otthonbul tűnt el. Berakták, mer a férje meghalt, meg mer az agya nem vót rendes, már csak bolyongni akart. Igen öreg férje vót. Aztán mikor meghalt, akkor ez a nő tizenkét kilót fogyott. Hát akkor előtte milyen kövér lehetett.

Én is vót ám, hogy mérgembe aszondtam, vigyenek el az otthonba. De ha mondtam is, nem tiszta szívvel mondtam. Oda csak akkor köll menni, ha valakinek az agya megbomlik. Azér

imádkozom mindig, hogy nekem maradjon meg. Ellátnak mindennel a fiamék, ami köll. De azért én is járhatok még így. Ilyen ez az élet, az öreg élet.

Az magába nem olyan nagy baj ám, ha valaki öregebb, mint a felesége. A Magdus testvérem tizenhármas volt, mikor összekerült az urával, az tizenhárom évvel is több volt. Mikor a Magdus terhes lett, a sógoromat elvitték katonának. Akkor együtt a háború. Mikor megszületett a gyerek, a Magdus azt már nem tudta megírni az urának. Mer az addigra meghalt a háborúba. Annyira szerette volna az a sógorom a gyereket, mindig mondta, milyen jó volna. Igen jó ember volt, csak az volt a baj, hogy rajongott a Magdusér, de a Magdus ki nem állhatta, nem szerette sehogyan se. Az Édes szokta pirongatni, hogy hogyan bánik az urával. De hát mér adták hozzá?

Az év, ha több is, nem számít, sok helyen van ez így. Csak az számít, hogy valaki jó ember-e. A Béla papa is idősebb volt nálam, aztán mégis megvótunk, milyen szépen. Csak a végire megpocakosodott. Juj, de nem szerettem azt. Fiatal korába sose volt kövér. Mikor megpocakosodott, mondtam neki, te olyan ronda vagy, hát hogyan bírod ezt a nagy pocakot? Nem szerette ám, mikor mondtam neki. Azért lett olyan, mer beteg lett, nem tudott mozogni, evőnek meg mindig jó evő volt. Megnőtt a hasa. Ülve segített mindenbe nekem még a végén is, mikor már nem tudott mozogni. De azért a szép szavai megmaradtak bennem, most is itt vannak bennem. Bár most is úgy lenne még, mint akkor.

Avval nem lehetett unatkozni, mer mindig volt beszélő. Avval én sose unatkoztam. Ha valami nem tetszett is neki, haragudni nem tudott. Én elharagudtam volna sokáig. Mer volt, hogy összemondogalódtam vele, elég sokszor, mer mondtam mindig, amit nem köllött volna. Ez meg fordult egyet, aztán már semmi baja nem volt. Én meg még mindig haragudtam. Mindig a hülyeséget beszélte, meg káromkodott sokat, azt se szerettem, de engem úgy nem szidott.

A fiamtól se hallottam sose, hogy a menyem szidta volna. Viszont a lányom férje mondja ám a magáét, az anyád picsáját így meg úgy, aztán utána aszondja nekem, nem ám maga van ilyenkor

eszembe. De a lányom is visszaszól neki. Egyformák.

Nem aszondom, hogy a Béla papa olyan nagyon féltékeny volt, de azért lehet, hogy volt benne valami. Mer mikor valahova elmentünk, pláne mikor fiatal voltam és a színdarabot játszottuk, és volt ott az a ruszki pilóta... Nem tudom, mint gondolt. Az uram észrevette, aszondja nekem, az a pilóta igen nyomul ám, igen, én nem tudok róla, de, aszondja, láttam, hogy te is igen szórakoztál vele. Az ilyenek aztán összemondogalódtunk. Mondtam neki, ha te elhiszed, hát akkor elhiszed. Aszondta, nem féltékeny, pedig az volt ám sokszor. Volt úgy, hogy összevesztünk.

Fiatal koromban voltak ilyenek. Ha lakodalomba mentünk, ilyen-olyan lagzikba, az idegenek mit tudták azt, hogy én asszony vagyok már, táncoltattak. Hiába volt gyűrű rajtam, talán nem látták. Eleinte nem bánta az uram, aztán hallottam, hogy valaki szót neki, te Bélus, mér nem figyelsz oda az asszonyra, hát mindenki táncoltatja. Akkor együtt rá, hogy ez talán mégse jól van. Bizony, voltak ilyenek. Húsz-huszonegy éves voltam. Valaki egyszer majdnem megkérte a kezemet. Akkor megmutattam neki a gyűrűmet. Nem aszondom, hogy olyan nagyon szép voltam, vagy ilyesmi, de idább-odább azért megtetszettem. Elég az hozzá, sokszor volt min összeveszni. Csak aztán az én uram nem tudott mégse haragudni. Ha tudott volna, az lett volna a bajság.

A fiam nem olyan, az nem tud úgy hízelegni, meg könyörögni, mint a Béla papa, a fiamba ez nincs meg. Mindenhogyan énrám fajzik. Mer én nem tagadom el, hogy nem tudtam sose hízelegni. A menyem inkább hízelgős. Az is de sokat dógózott itt délelőtt, csinyálta az apraját, a fiam meg tragacson vitte a dógokat. A vastagabb törzset össze is fűrészelte, jó lesz tüzfának.

Hallom a nyihogást. Megen itt van a bakmacska? Begyütt volna? Úgy tudnám a valagát szétverni a bottal, az lesz, biztos, ez a rohadt bakmacska. Még csak most potyogtak ki a kismacskák a macskámbul, de ez megen hajtja. Kurva élet! Nyitva van a konyhaajtó, biztos ott gyütt be, hogy a rosseb ette volna meg a kurva anyját. Ki köll kepesztetnem, veszem a botomat, agyonverem a nagy, piszkos, rohadt fekete ördögöt.

Tamás Dénes

Ragyog

ég
tenger
föld
a végén csak építetek egy házat ide
homokból építem
vágyból építem
találékonyaságból építem
kínból építem
reggel merem a vizet
délben merem a vizet
este is merem a vizet
ég
tenger
föld
apátlan ez a föld
anyátlan ez a föld
nyelvtelen ez a föld
nedves homokból épül a ház
tapad míg tapad a homok
aztán pereg és aláhull
mállik és omlik
de én tovább építem a házat
ég
tenger
föld
tovább merem a vizet
reggel délben és este is
öntözöm a homokot
taposom a homokot
vastagítom a falat
ég
tenger
föld
de amit felrakok délre
leomlik estére
amit felrakok estére
leomlik reggelre
összetapad és szétválík
felmagasodik és alározkad
így nem is házat
hanem romokat építetek
ég
tenger
föld
romok hevernek mindenütt
a ház nem áll
tovább nem épül
csak az ég ragyog
a tenger ragyog
a föld is ragyog

Irodalom

TAMÁS DÉNES (1975, Sep-
siszentgyörgy) író, kriti-
kus.

Kemény Zsófi

Hordozható piros minitévé

G. Fanninak

A vágány mellett vigyáznak, de nem eléggé.
Mindig érkezik valami szerelvény.
Most majd élénkpiros kocsik.

Az állomás szabad ege alatt ma nincs fűtés,
csak fölötte óriás hőszugárzó.
A hangosbemondóból a Szomorú samuráj szól,
egyre halkabban, mint egy vallomás közben megbánt vallomás.
A bemondóhang egy másik hangba szerelmes,
valahol máshol épp azt keresi; nincs jelen.

Az állomáson pörgő élet.

Szenvedélyes nő magyaráz a telefonjának,
a rágója mentol-szagát nem érzik a vonal túloldalán.
A kezére tekert, megviselt fejpánt jelenti,
hogy az éjjeli tánc most ért véget
– vagy soha nem fog.
A füle alatt rászáradt vér; az átértékelt bizalom maradéka.
A lábán piros cipő. A cipőn sár- és pezsgőfoltok;
bőbeszédű mesemondók.
Nincs senki a vonal túlsó végén.

A lilahajú asszonynak a kapanyél is kiáll a szájából,
ahogy mondja a kalauznak, fodrásznál voltam, de elbaszták,
ami a szívemen, fiam, az a számon.
A száján egyébként vörös rúzs.
Szeretné, ha örökre ott maradna.
A kiöltözés ma is a réghalottnak szól.

A kalauz hordozható minitévéjén egy fekete, egy fehér
és egy szürke énekesnő toplistás sláger klipjében twerkel,
és a végén beleharap a kilincsbe.
A kalauz kezében körözöttes szendvics, a fejében zűrzavar:
kibékülésből menekült, mert az mindig a veszekedés közvetlen előzménye.
Túlgondolt felelősség húzza le a fél szemhéját,
mintha mindig kacsintana: három generációnyi szelíden kotnyeles
komondort nevelt fel.
Most éppen négyen vannak. Rajtuk uralkodik; jó uralkodó.
A kutyái ölni tudnának, ő szeretni tudna, ha lenne kit.
Az egyik komondor gyomrában az emésztetlen túrórudipapír
egyelőre nem okoz gondot.

Sínpárokon csillannak meg kitudjahonnani fények.
Szoros ölelésekből csak bontakozni lehet.

KEMÉNY ZSÓFI költő,
író, slammer 1994-ben
született, eddig két regé-
nye (*Én még sosem*, Tilos
az Á Kiadó, 2014, *Rabok
tovább*, Jelenkor Kiadó,
2017) és egy versesköte-
tete (*Nyílt láng használá-
ta*, Jelenkor, 2015) jelent
meg.

 Irodalom

Lesz itt egy titok, lesz hozzá egy mindentudó is, de egyelőre nem tudni, ki csúszik el a peronon eldobott, rothadásnak indult, túlrejtett avokádón.

A városban, valahol a színház fölött, tehát elég közel, eközben két felhő versenytáncol.
Alattuk túlérzékeny agresszorok alázzák meg épp a primadonnát.
A kukorica is emészthetetlen.

Harang is van. Vagy testetlen harangszó a levegőben.
A síneken komótosan keresztülbaktató kecske megbotlik, talán mert a harangszónak nincs ritmusérzéke:
hadarás, kihagyás, csuklás a mai harangszó.
Nem megbízható.

A büfé előtt krétával írt fekete tábla állítja, hogy egyébként a rendelés is egy opció.
Én leszek a barátod, csak hangosabban kérd, hogy mások is hallják – mondja a fullcapes büfés csakúgy magának az otthonos fülkéjében hiphop-ra bólogatva.
A vágány mellett vigyázzon az, akinek két anyja volt – teszi még hozzá, miközben a feje fölött állandóan láthatatlan libegőn szelfiznek mitológiai alakok egy valamivel szebb tájjal.
Nem a képzelet szüli, hanem a szükség.
A fullcapes büfés a vevőknek időnként értelmetlen szavakkal válaszol – például daklava, kimi –, gyakran leltáraz dinoszauruszokat, a feladatának az agy és a nyelv közötti békéltetést érzi,

de visszaadni is pontosan tud.

Ma sem a valóságról szólnak a cikkek.

Az állomás férfimosdójában még el nem törött tükör (másnapra darabokban),

helyenként párásnak látszik a kosztól.

Benne határozott fiatal lány arca tartja csúnyának önmagát (gyönyörű).

A határozott fiatal lány a csapból folyó vizet nem érzi elég tisztának ahhoz, hogy lekaparja a lehámlott bőrt az orráról, miután kezét mosott vele.

Vagány, cserfes fruska vagyok, mondja, és nekidől egy piszoárnak, vagány, cserfes fruska vagyok, és ezt látniuk kell, a piszoár leszakad, vagány, cserfes fruska vagyok, pont ilyet keresnek.

A Wesselényi utcára gondol, ahol a felvételi után meg fog inni egy felest.

Nem biztos benne, melyik a Wesselényi, de járt már Pesten, és minden utca mindenhol ugyanolyan; felest kapni benne.

Tudod mit, színművészeti egyetem? Baszd meg a fűnyíródat – mosolyodik el, és a lábával félretolja a piszoár egy nagyobb, egybenmaradt darabját.

Nem tartja sokra a bátorságot.

A valaha piros padnak támasztva camping-bicikli rozsdás váza.

A pad alatt félpár fülbevaló.

A vázat először döglött robotnak, a fülbevalót Topjoy-kupaknak nézi a dokumentumfilm stáb operatőre, megörül nekik.

A fülbevalót a kötött pulóverébe akasztja.
Egy régi kétforintos a murván értéktelenkedik.
Az operatőr zsebreszesi azt is.
A hátizsákja nehezebb, mint két egymás nyakába ültetett
extrém kommunikatív callcenteres lelke.
És koszosabb, mint bármelyik lelkiismeret.
Három napot töltött itt: sellőkről forgat áldokumentumfilmet.
A padon rávésett felirat: Semmi. Sem. Lehetetlen.
Erről csinálna egy felvételt.
Közben egyre hátrál. Nem figyel semmi másra.
Ilyenkor nem is ítélik.
Az otthoni szobájában 2003-as pinup girl-ös naptár lóg,
beleírva meg nem történt események,
november 31-én például filmes díjat vesz át -
az anyukájának már hiába köszöni meg.
Bár a naptárban a lányok egy percet sem öregedtek,
az operatőrnek ez jut eszébe az idő múlásáról: vörösszáj.
Holnaptól a fülbevalókról a Sellő Projekt fog
eszébe jutni.

A szerelvény előreláthatóan csak pár évet késik,
de ezért valaki elnézést kér a hangosbmondóba.
(A szerelmes bmondóhang távolmarad.
Még ma megtalálja a másik hangot és
örök beszélgetésbe olvad vele.)

Az állomás parkolójába dömper kanyarodik be.
(Egy pocsolójában fekete Chevrolet-nak látná magát,
ha merne álmodozni. Nem mer.)
Középkorú, tipp-topp nő vezeti. Kidobja a csikket az ablakon;
két kéz kell a parkoláshoz, meg egy kis erő, sőt, erőszak.
A kocsiában most még technósított rockabilly szól,
(a basszus berezgetteti életünk két legszebb nyara közül az egyiket),
jövőre projektkoordinátor lesz egy multinál.

Sebesség nélkül engem túlfejlődik ez a vicces kis világ
– állítja rengeteg elveszett, öregedő fiatal
valahol nagyon messze, meg egy-kettő a távoli közelben is.
Közeledik a demerung – még bőven elég a természetes fény
a húszas éveinkhez, de nem kéne megvárni, hogy

lemenjen a nap.

A rozsdás szemetesben féligevett reggeli. Pho leves.
A gazdája tanulás helyett már akkor is inkább tudott, amikor félbehagyta.
A gazdája reggel óta külföldön él. Kár.
A legszorosabb barátságai is kinyúlnak estig; szanaszétmosott
tornaruha csakazértis újra a mosógépben.

Mi még az egyszer majd váratlanul megérkező vonaton ülünk.
Végigaludjuk az utat, hogy le ne maradjunk a kilátásról az álmainkra.
Az álmaink azzal a cunamival jönnek, amit mi látunk majd meg először,
csak nem hallják meg, hogy szólunk róla az egyébként nagyon halk
kattogásban.

Ez nem rendes cunami, mert válogat: meghagyja az értékesebb dolgokat,
mondod, és felébredsz, iróniakirálynő - mondom valakinek álmomban,
és inkább felébredek.

Tökéletes krimi álmodtam - az áldozat volt a gyilkos, és kinyomozta.

Az operatőr még mindig hátrál, éppen most csúszik el az avokádón, hanyatt
esik.

A kamera kirepül a kezéből, a fülbevaló átszúrja a bőrét.

A mosdóból éppen kijött, cigire gyújtó határozott fiatal lány elkapja a gépet,
és ebbe sorsszerűséget lát,

a dömper sikeresen beparkol, a nő, aki vezeti, szintén,

a fullcapes büfés megint visszatekeri a refrént, (velociraptor, brontosaurus),

a piroscipős nő rányom az újrahívás gombra – minden értelemben foglalt,
sírja el magát,

a kecske átér a túloldalra,

a pho leves gazdája tagadja, hogy magányos,

az asszony megsimogatja a kalauz karját.

A komondorról semmi hír.

Mi egy kicsit késünk,

de jövünk.

Irlanda Kristóf

Boldog békeidők

Avagy a demokrácia első napjai

Eddig betartottam minden írott és íratlan szabályt, mert azt hallottam, ha az összes ember gyilkossá válik is, én akkor sem tehetem meg, hogy vérontásba kezdek. Most nincsenek emberek, legalábbis az utcán nincsenek. Nem hangos a közért, nem járnak az autók. Én mégis minden alkalommal megálltam a pirosnál, és vártam, hogy zöldre váltson. Ha a lámpa villogni kezdett, felgyorsítottam a lépteim, mintha bárkitől is menekülnöm kellett volna. Ez az emberhiány kezd az idegeimre menni, pedig Isten a tanúm, nem vagyok egy emberbarát típus. De könnyű utálni azt, ami van, és túl egyszerű beleszeretni abba, aminek csak a hiánya tapintható. Egy ideig számolgattam a napokat. A százhatvankettediket striguláztam utoljára. Ennyi nap kellett ahhoz, hogy egy kiszakadt focilabdára szemet, meg száját rajzoljak. És nem tudom pontosan mennyi, de úgy gondolom,

14 Irodalom

IRLANDA KRISTÓF (1996). Miskolcon született, a Miskolci Egyetem magyar-etika tanárszakos hallgatója. Írásait, többek között, az *Eső* folyóirat, a *Litera* irodalmi portál, a *Spanyolnyátha* és a *Képmás* közölte.

ennek a számnak a tört része elegendő volt ahhoz, hogy beszélni is kezdjek hozzá. És érdekes módon, ennél a számnál jóval több kellett ahhoz, hogy rájöjsek, amit teszek az beteges, ezért behajítottam az egyik konténerbe Rufus-t, merthogy így hívták. Azt hiszem, sikerült túltennem magam rajta. Már a konténer lezárását követően is csak egy-két könnycseppet hullattam, és mostanában is csak néhanapján álmodom vele. A lényeg, hogy tele lett a hócipóm, ezzel a szabadságnak nevezett izével. Jó ideje nem fürödtem, a szakállam megnőtt, a körmeimből karmok lettek. A 'kimutatja a foga fehérjét' kifejezést, rám már biztosan nem használhatnák. Ma ezekkel a traumatikus gondolatokkal ébredtem, és az első adandó alkalommal átmentem a pirosra. Hihetetlen élményt okozott ez a kis csínytevés, de nem volt elég. Betörtem egy

kocsmába és kiittam a csapot. Pálinkát töltöttem magamnak és a zenegéppel énekeltem. Egy ruha-fogással táncoltam és kipróbáltam a legdrágább italokat. Felfeküdtem a pultra és dohányoztam. Tenyerembe köptem, és elnyomtam benne a cigarettát. A részegség tompította a fájdalmat, így a fájdalom nem volt elég erős ahhoz, hogy tompíthassa a részegséget. Aztán a gyöttrő unalom, vagy az alkohol végett úgy éreztem, hogy ez sem elég. Addig kell kijátszani a rendszert, amíg rohad. Eljöttem az ivóból és betörtem az egyik belvárosi színházba, a kabátzsebemben még volt egy üveggel a legnemesebb whiskeyből. Felmásztam a színpadra és üvöltöttem: INNI VAGY NEM INNI, NEM KÉRDÉS! Majd meghúztam az üveget. Nem volt tekintet, mi szabályhoz kötött volna, így az illem sem fojtogatható. Felpróbáltam a kellékeket, kisminkeltem magam és áriáztam. Tőröket találtam, és harci jeleneteket imitáltam. Ledobtam a parókát, a kardot és meztelenre vetkőzve, kitért karokkal dülöngéltem. Álltam anyaszült meztelen a színpad közepén és meg-megcsukló hangon, torokom szakadtából óbégattam, hogy: SOK VAN, MI OKÁDATOS, DE AZ EMBERNÉL NINCS SEMMI OKÁDATOSABB!

Aztán meghajoltam és a visszhang velem együtt tapsolta meg a produkcióm. Megköszöntem az üres üléseknek, a hátsó sorokból anyámék állva tapsoltak, mire hullámban felállt az egész közönség és a vastaps háttérzajával kilépdeltem a függöny takarásába. Magamra kaptam a ruháimat, elhagytam a színház épületét. Harangzúgás kavarta föl a csend porát, galambok hozták szárnyusogásuk hangját. Berúgtam a templom ajtaját és felálltam a szószékre. Álltam egy ideig, kinyitottam a számat, de a szavak betokosodtak valahol a nyelvem alá, a nyelvem pedig letapadt, összepréselve a várakozó gondolatokat. Volt valami rideg abban a templomban, és volt valami kimondhatatlan szentség abban a ridegségben. A falak repedésein poloskák egyensúlyoztak. És az a szag, olyan volt, mint az öregek áporodottsága vagy ahhoz hasonlatos, de mégsem egészen az. Az időtlenség szivárgott a repedésekből, pedig alig párszáz éves a templom. A kereszt motívumtól mindig is rettegtem és ott, akkor semmissé töpörödtem az önfeláldozás súlya alatt. Bele-

ragadtam a felszögellés képsoraiba, és a csikkel égetett foltot vizsgáltam a tenyeremen. Szúró fájdalomat éreztem a koponyámban, ahogy a töviskoronát néztem, és végigcsorgott az izzadság halántékomon. Rám tört az ijedelem, az ijedelem a felfoghatatlanságtól. Kimenekültem, mint a kufárok a korbácsot tartó Jézust látván. A templom lépcsőjén magzatpózba kuporodtam. Remegtem, mint délibáb. Összeszedtem magam és elsétáltam a parlamenthez. Szálla alá a poklokknak. Kifejlesztettem az ajtót. Üres volt az ülésterem, pont, mint amikor még használatban volt. Kikiáltottam saját törvényeim és megszavaztattam magammal mindet. Egyetlen bátor ember kell, és az itt ül. Elképesztő, hogy emberek azért kapják a fizetésüket, ami még egy csontrészeg hajléktalannak is a kisujjában van. Nem kellett sok és annyira belezöttem, hogy tőlem zengett az egész épület. Először többszörösen összetett mondatokat harsogtam, de aztán észrevettem, hogy a képzeletbeli párttagokat és az ellenzéket is untatom, ezért rövidebb, csattanósabb formulákra váltottam. Most először történt meg az ország életében, hogy ellenzék és kormánypárt teljes egyetértésben bólogasson. Ehhez persze az kellett, hogy egyetlen ember alkossa meg a kormányt és, hogy ugyanez az ember képviselje az ellenzéket. Boldog voltam az egy főt számláló demokráciámban. Hívjuk ezt az államformát demokráciának. Fél óras harácsolás után arra jöttem rá, hogy ez a munka nem lenne nekem való, nem, hogy nekem, de embernek sem, mert ha egy ember kezébe tollat adnak, azzal biztos, hogy torkon döfné vele a társát, elképzelni sem szeretném, mi történne akkor, ha kardot kapna a kezébe. Fogalmam sincs, melyik gondolkodó tollából olvastam, de volt egy történet, amiben egy falu megszokott életét egyszer csak felbolygatta egy cirkusz.¹ Kipakolták dolgukat, felállították a sátrat és elkezdték a produkciót. A falu tátott szájjal figyelte a zsonglőröket és az artistákat, amikor az egyik bohóc észrevette, hogy lángra kapott a falu. Monociklire ült, betekert a cirkuszsátorba és elmondta a falusiaknak a látottakat. Azonnal hagyják el a sátrat, kezdjék meg az oltást. A közönség azt hitte, ez az előadás része, ezért nevetni kezdtek és megtapsolták a bohócot. Akárhogy is próbálkozott, minden figyelmeztető jel, suta egyensúlyozásnak tűnt a közönség szemében. A falu lassan porig égett. Most vált számomra egyértelművé, hogy ez a parlament a sátor, az ország pedig már jó ideje lángokban áll. Annyi a különbség, hogy ebben a cirkuszban nincs egy jóra való bohóc sem, hogy elmondja a lakóknak a tűzesetet. Úgy tűnik el a

föld színéről, hogy grillpartinak hisszük az erdőtüzet. Úgy halunk meg, hogy a nevetésünk a torkunkon akad. Ezeket a gondolatokat forgattam magamban a pulpituson, amikor kitárult az ajtó és egy biztonsági őr lépett be. Zavarodott grimaszt gyúrt, amúgy sem túl sima arcára, aztán tisztelettudóan köszönt, akárha tényleges képviselő volnék. Nem tudom, hány politikussal találkozhatott életében, de én egy szakadt ingben, bő nadrágban és kopott cipőben álltam, arcomon hónapnyi kosz és harag keveredett. Ezek szerint egy képviselő pontosan így néz ki. Megkérdezte, hozhat-e egy kávét. Meglepett igennel válaszoltam. Megkaptam a gőzölgő kávém és az őr társágában elszürcsöltem, közben közügyekről faggatott és kifejtette véleményét az egészségügy állapotáról. Komolyan mondom, egyetlen politikust sem hallottam olyan összeszedettséggel kommunikálni, mint, ahogy azt az őr tette. Azt mondta, ne sértődjek meg, de szerinte nem kéne annyi pénzt adni a családtagoknak, mert a nepotizmus csődhöz vezet. Ezt mondta, így, ebben a formában és én nem hittem a fülemnek. Egyetértően bólogattam, remélve, hogy ezzel a beszélgetés végére érünk, de tévedtem. Megkérdezte, mi a véleményem arról, hogy míg a politikusok milliókat visznek haza hónap végén, addig az őrök, akiknek az a munkájuk, hogy megvédjék ezeket az embereket, hogy haza tudjanak menni azzal a valag pénzzel, ennek a tizedét sem kapják meg. Azt válaszoltam, hogy ez felháborító és, hogy a holnapi nap folyamán módosítom a fizetési táblázatot, és ők fognak felülre kerülni. Ellenkezett, mondván, hogy az ő munkájánál vannak sokkal fontosabbak is. Az egészségügyben, a közoktatásban dolgozók azok, akiknek a legtöbb pénzt kellene hazavinniük. Ki ez a fickó? Miért van, hogy relevánsabb problémákkal foglalkozik, mint ebben a teremben bárki az elmúlt években, évtizedekben? Gondolataimat félbeszakította az ajtó recsegő nyitódása. Egy öltönyös alak lépett be. Nézett egy ideig, aztán elvörösödött arccal üvöltöni kezdett, hogy mégis ki vagyok, és mit keresek itt. Kirohantam az ajtón, mögöttem loholt a biztonsági őr, akinek így már egyértelművé vált, hogy nem az vagyok, akinek hitt. Ha elkap végem. Kiugrottam az ablakon, de abban a minutumban ő is utánam vetette magát. Vége, elkaptak, gondoltam, de ekkor meglepő dolog történt. A biztonsági őr rám nézett és ijedt arccal azt mondta, ezt most megúsztuk, én balra megyek, te menj az ellenkező irányba, ne kövess, van elég bajom így is, nem kell még egy púp a hátamra, és a Szabadság és Rab út sarkán lévő konténerek az én körzetem, a közelébe se gyere, hajléktalanok vagyunk, nem társak, na viszlát. És tovább állt. Én

¹ Soren Kierkegaard

meg ültem ott a kövön teljes értetlenségemben. Már nem voltam egyedül, volt még valaki, aki ugyanazokat a módszereket alkalmazta, mint én. Kinyílt a parlament kapuja, az öltönyös figura lépett ki rajta, elrohantam. Futás közben azon gondolkodtam, talán most is egy színész hozta

rám a frászt. Talán az öltönyös fickó sem több, szimpla hajléktalannál. Hajléktalan az egész ország és annak minden lakója, akár van tető a feje fölött, akár nincs. Azt mondják színház, de ez marhaság, mert valójában hajléktalanszálló az egész világ.

Vasas Tamás

Az első experimentum

VASAS TAMÁS (Debrecen, 1989) költő, fordító, zenész, slammer. *Stílusgyakorlatok a kiábrándulás nyelvtanára* című verseskötete 2020-ban jelent meg a Napkút Kiadónál.

 Irodalom

Tudom. Sok lesz a ripacskodásból,
de hidd el, valahol talán ez is
a része.

Szóval, egy kis szerelmet
ígértem.

Tudom.

Nos, ez egy történet. De ahhoz,
hogy elmondjam, lehet, hogy
olyan dolgokat is hallanod kell majd, amiket nem
szeretnél.

Úgyhogy tekintsd ezt
egy bevezető próbának.

Egy szutykos, sörszagú kanapé
próbájának, ami előtt jó közel
állt egy tv, és folyton csak
South Park epizódokat
sugárzott.

Ketten ültünk rajta.

Éjjel-nappal olyan füst vett
körül minket, amiben csak
akkor láttuk meg a másik
arcát, amikor az
mosolygott.

Mi féltünk.

Közben a megszabadulásunk
már akkor finoman lépkedett
kint a konyhakövön hangtalan
sarujában.

Sosem vettük észre, mesteri módon bujkált
egy szűk panellakásban évekig.
Ő nyugodt volt.

New England patriots

Akkor érkezett Tom Brady.
Hirtelen elkezdett minden
Tom Brady-ról szólni.
Akár egy MMORPG
játékban az erődítményeket,
előrébb tolták az amerikai
határait.
Elkezdtem érezni, hogy
elkerülhetetlenül sodródom
egy manhattani éjszakába,
ami teljesen más részegséget
tartogat azokhoz képest,
mint amiken felnőttem.
Elkezdtem érezni, hogy
olyan marionett vagyok,
amit egy feledékeny
Isten újra kézbe vett,
mint egy régi hobbit
a szeszélyes
kamasz.
És megismerni Tom Brady nevét
jelent valamit, azílumot,
különleges érzékelést;
mert félelmetes dolgok vannak
készülőben, a régi viktoriánus
háztetőket már csak elhagyni
tudták a mókusok, az érkezések
korszaka megszűnt.

17

After 2018

Valamikor 2018-ban ragadtam be abba a liftbe.
Azóta tartok magamtól. Bárhol szembejöhettek
velük az utcán. Uffizi-after vagyok, kultúrsoikk
után egy kis pihenő, nyugtató, szerelem, történet.
De mintha az enyém már nem is folytatódna.
Pedig itt vonul el éppen, itt zajlik
a szemem előtt. Látható, ahogy
darabokra szedve leértékelődik,
sőt, úgy látható igazán;
Egy leszázalékolt előélet
árnyékfoltjai között,
sötét napsugarakba
préselve.

Kelecsényi László

Vár Ady

Várad és Ady.

Nagyvárad és Ady Endre.

Várad a magyar irodalom kultikus helye volt. Nemcsak Ady miatt. Fölsorolni is szinte lehetetlen, ki mindenki kezdte vagy folytatta ott a pályafutását a Pece-parti Párizs falai között. Ha azok a falak mesélni tudnának!

Latinovits Zoltán azonban – legjobb tudásunk szerint – soha nem járt Váradon. Ady Endrét viszont annál inkább kedvelte. Mit kedvelte? Szerette, rajongott érte. Versmondásának közepontjába állította. Ismeretes az a többször elmondott és megírt história, hogy Őze Lajos medálként a nyakában őrizte a Latinovitstól kapott egyforintost, amit *Az ős-Kaján* elmondásáért kapott tőle.

10 Esszé

KELECSÉNYI LÁSZLÓ (1974, Bp.) Balázs Béla-díjas író, filmtörténész. Legutóbbi kötete: *Veled szeretnék boldog lenni. 110 éve született Karády Katalin*; Joshua Könyvek, Budapest, 2020.

Talán nem kockázatos kijelenteni, Latinovits Zoltán szellemi végrendelete a halála évében megjelent Ady-lemeze. (*Ady Endre versei és írásai*. Rendező: Török Tamás, Hungaroton, LPX 13735) A stúdiófelvétel élete utolsó évében készült, de a hanglemezcég kivárt a terjesztésével, csak a színész váratlan és tragikus halála után, szinte azonnal dobta piacra. Később persze utánnyomták, s a beköszöntő CD-korszakban is többször kiadták.

Nagyjából köztudott, hogy Latinovits a hetvenes évek elejére kiszorult a pesti színházakból. Legtöbbször ő mondott fel, néha már csak azért, hogy a munkáltatója ne fegyelmeivel bocsássa el. Ennek messzire nyúló okai voltak, melyek ismerhetők a magyar színháztörténetben jártas olvasók előtt. Utoljára Veszprémben támadtak színházi

sikerei: rendezett két darabot és játszott is fontos szerepeket. Alkotóerejének javát ekkortájt a vers- és prózamondásra, irodalmi estekre áldozta. Ezekről általában felvételek készültek, így versmondásának java része fennmaradt az utókor számára. Két határkö jelölhető ki: az 1969-es Egyetemi Színpad-i est, *Az izgága Jézusok* című produkció, valamint az 1976 februári, Fészek Klubban tartott estje, amely egyben búcsúja volt a nyilvános versmondástól. Ezek az eseményeken is középpontban állott Ady Endre költészete. Olyannyira Ady-értőnek számított, hogy még egy évvel a halála után is szerepelt, igaz, csak a hangjával, a költő születési centenáriumára készült *Ki látott engem?* című játékfilmben.

Ki lehet jelenteni, hogy Latinovits Zoltán nemcsak Ady verseit szerette és mondta élőben, valamint stúdiófelvételeken. Ady prózája, pontosabban publicisztikája is izgatta, és összeállításában részleteket mondott el belőlük, legalább olyan ihletettséggel, mint a költő versei esetében. Az a Hungaroton-lemez, melyet a cikkem elején említettem, lényegében vers- és prózamondási etalonnak tekinthető. Nem véletlen, hogy váratlan halála után ez az album indított el egy jó értelemben vett kultuszt, a halott színész személye körül kialakuló felfokozott, utólagos érdeklődést, hiszen az Aczél György által irányított magyar művelődéspolitikai felejtésre kárhóztatta. (Jelen sorok írójának Latinovitsról készített filmszínészportréja például csak hosszú várankoztatás után jelenhetett meg nyomtatásban 1981-ben.) Végül Latinovits győzött, nem a kultúrpolitika. Jöttek a hangfelvételek, előbb fekete bakelit-korongon, majd tartósabb ezüstös anyagon. Feltúrták az archívumokat, és piacra dobták a vele készült szinte összes hangfelvételt. Az elsősorban kereskedelmi célzatú „kiárusítás” jót tett a színésszel. Zseniális alakításairól túl kevés felvétel készült, s maradt fenn. Filmszereplései pedig meglehetősen vegyes benyomást gyakorolnak a mai nézőkre: nemcsak azért, mert mások a mozdívatok, hanem mert azok a művek a maguk idejében töltötték be hivatásukat, sok köztük a dramaturgiai selejt, a nem maradandó esztétikai minőség.

Latinovitsból – tetszik vagy nem – a versmondás lett a legmaradandóbb. Az utókor is így

járt a legjobban. Nemcsak a tanulók, a diákok, a magyar szakos egyetemisták. Mert ki tagadhatná, hogy *A walesi bárdok* az ő előadásában hallgatva, közelebb jutunk Arany János értéséhez, mintha csupán a nyomtatott szöveg feküdne előttünk. S akkor még egy szót nem szóltunk arról, hogy milyen színvonalú az illető vers előadása.

A versmondó színész szerepnek fogta fel a költő szavait. Többször nyilatkozta, le is írta, hogy úgy veszi ezt a feladatot, mintha magát a költőt kellene színpadon megjelenítenie. A felkészülése során talán feltört belőle, előbukkant személyisége valamely tárnájából építészti múltja. Megrajzolta a verset. Nem a költő arcmását, hanem gondolatainak struktúráját, a vers dinamikájának ívét vetette papírra. A halála után két évvel kiadott *Verset mondok* című kötetében nemcsak pontos és eleven verselemzése olvashatók, hanem mérnöki rajzok is, melyekkel elsősorban önmaga számára rögzítette egy-egy poéta, köztük Ady Endre költészetének belső titkait. Ezek a rajzok akkor is érdekesek voltak, ha a rossznyelvek szerint csak ő, Latinovits Zoltán értette a jelentésüket.

Szalay Zoltán fotóművész lemezborítóján egy haragos színész néz ránk. Jogosan haragszik, értünk haragszik, meg a kiközösítésért, a kizárásért, vagy fogalmazzunk árnyaltabban, azért, hogy a magyar szellemi életben nem találhatott magának más otthont, mint a hanglezestúdiót és a versmondó pódiumot.

Latinovits Zoltán legendás Ady-lemezének borítója

Latinovits megrajzolta a verset. Nem a költő arcmását, hanem gondolatainak struktúráját, a vers dinamikájának ívét vetette papírra.

Bibliás, zsoldáros hang zendül a hangszóróból. Latinovits Adyt mond – nem szaval, azt sosem tette. Ahogy kongeniális társa, Mensáros László is átalakította a versmondás addig elismert hagyományát, úgy ő is új idők új hangját hozta, felülírta a hagyományt, amit Ascher Oszkár vagy Básti Lajos más-más módon alapozott meg és hagyományozott ránk.

Tökéletes beleélés – így lehetne röviden leírni, amit a költővel csinál. Nem teremt, csak újratelem. Megeleveníti az egykor élt poétát. De honnét tudja, milyen volt Ady (vagy akár József Attila)? Szerep-átéléssel fordult feléjük. Életazonosság keletkezett köztük. Legjobban e két 20. századi magyar poétával tudott azonosulni, mert leginkább az ő sorsukkal vállalhatott közösséget. A többiek csak művelődési élményt jelentettek számára, József Attila és főként Ady Endre azonban őselményt, amit személyes útja és sorsa fedezetével hitelesített számunkra.

„Már akkor, a hetvenes években egyértelmű volt, hogy az Ady-lemez Latinovits versmondói pályájának összegzése, egyszersmind folytatás nélkül maradt csúcspontja. [...] Aki az akkori Magyarországon Latinovitsot látta vagy hangját hallotta, az nem egyszerűen színészi alakítást látott vagy szavalatot hallott, hanem ezt egy közösség tagjaként tette.” (Márton László: *Parlagi sas*. Holmi, 2000. március)

Őrzökké tett minket, akiknek vigyázniuk kell a strázsán. Aki egyszer hallotta őt, előben vagy akár felvételen, nem szabadulhat ettől a kihívástól. És ha egyszer tudunk a feladat létezéséről, nem tehetjük meg, hogy ne próbáljunk megfelelni neki.

Képes vagyok egy mogyoróban is meglátni a világegyetemet

Nagy Albert művei a Kolozsvári Művészeti Múzeumban és a Quadro Galériában

A nyár egyik legfontosabb erdélyi művészeti eseménye volt **NAGY ALBERT** műveinek kolozsvári kiállítása. A Művészeti Múzeumban szeptember 12-ig láthatták az érdeklődők a munkákat, míg a Quadro Galériában november 12-ig tekinthető meg. A Kolozsvári Magyar Napokon Székely Sebestyén kurátor tartott tárlatvezetést mindkét helyszínen.

A kortársak közömbösségével szemben ma a művészettörténészek, a gyűjtők és a közönség is komoly érdeklődést mutatnak a 20. századi erdélyi

Galéria

lyi művészet jelentős alkotója iránt. A kiállítást a legtöbb Nagy Albert képet birtokló Magyar Unitárius Egyház kezdeményezte a művész halálának 50. évfordulójára. A több mint száz festmény és három plasztika bemutatása előzmény nélkülien jelentős kiállítás, a művész életében sem volt példa hasonlóra.

Míg a Kolozsvári Művészeti Múzeum emeleti termeiben hagyományosabb elrendezésben, kronológiai és tematikai szempontból csoportosítva volt látható az anyag, a Quadro Galériában Székely Sebestyén és Boros Judit kurátorok a különböző alkotói korszakokból származó jelentős festmények mellé Nagy Albert leveleiből, írásaiból vett idézeteket, vázlatrajzokat helyeztek el, alábbi összeállításunkban a közzétett levelekből olvashatnak részleteket.

Ha visszagondolok eddigi életemre, úgy érzem, hogy mindig valami különös bizonyosság hajtott. Szerettem még „kis” dolgoknak is nagy

Fürdő után II., 1966, kolozsvári magángyűjtemény

feneket keríteni s a „lényegtelenségekben” ropant erőt sejtettem. [...] S ez annyira lényemmé vált, hogy voltak egészen hosszú olyan időszakaim, amikor egyáltalán nem álmodtam (itt az éjszakát kell érteni...). De ha ez mégis megesett, tárgyi jelentéktelenségek, mondjuk pl. egy dióhéj látomása szórakoztattak alvás közben. Uram Isten, hol állt ez az ezeregyéjszaka meséitől, és sokszor elfogott a kétség, hogy művész vagyok-e? Van-e teremtő képzeletem? E tekintetben, ma talán már nyugodt lehetek, mert az atomenergiának éppen napjainkban való szédítő felszabadulása valahogy fedi festői álláspontom is...

Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Elkezdtem halmozni tehát a „szilárd pontokat”, és ma ott tartok, hogy képeimen az utolsó festékatomnak (ott, ahol éppen van) is helyzeti és tartalmi jelentősége van; leegyszerűsítve ezzel azt akarom mondani, hogy a monumentálist még a bőr pórusában is meg kell látni úgy, hogy az megéreződjön munkámon. Azt hiszem, egyik eszköz lehet ez arra, hogy a széles néprétegek is közelebb

tudjanak férközni a művészet élvezéséhez...
Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Munkamódszerem hasonló az élő organizmus kifejlődéséhez: mag, rügy, levél, ág. Szóval nem a nagy vonalagnál kezdem, hanem az elemi jeleknél, s ezeket ragasztom egymáshoz úgy, hogy végül a képen a legtávolabb eső pontok is kapcsolatban legyenek egymással. A dolgok szintézisbe való kötéséről van szó. Ez tehát tényleg nem a „mit”, hanem a „hogyan”, amely azonban

szinte kézzel tapintható reális létet kap; [...]. Az bizonyos, hogy képeim így bizonyos merevséget kapnak, mert nem közvetlen benyomások és élmények eredményei. Én sem tartom ebben az értelemben magam festőnek. Egyszerűen arról van szó, hogy „valakinek” érzem magam, s ezt a magamat próbálom látható formába önteni. Még a szín sem úgy jelentkezik nálam, mint egy rendes festőnél. Nem a szemet „in medias res” izgató dologi tulajdonság ez nálam, hanem ösztönbe torkolló akaratommal keresem a kolorizmus törvényeit. Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

21

Hárman a tengeren, 1968, a Magyar Unitárius Egyház gyűjteménye, Kolozsvár

Ősi reflex I., 1946, Kovács Ádám gyűjteménye, Budapest

Állandó szokásommá vált a természettől kapott képeket magamban ellenőrizni; megnézek valamit (utcán vagy bárhol), ami „megragadja érdeklődésem” (más szóval: aminek ősképet egyéniségemen át realizálva látom), tovább megyek, s ha nem vagyok megelégedve a bennem maradt kép tisztaságával, újból visszatérek, ha kell, többször, hogy az lehetőleg véremmé is váljon. A kompozíció nálam a dolgok szünet nélküli egybefonása [...] Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Ott születünk messzi keleten, hol ég és föld találkozik. Tán innen a varázs, mely annyira leköt, ha az alföldre gondolok. Mondja, Rózsika, vajon gyengeség jele, ha az ember mindenáron „feszíteni” akar, nincs bátorsága megelégedni a mindennap szűkös (?) korlátaival, s a látóhatár megetti végtelen titkok után kutat? Vajon nem bűn-e beleskelődni a Mindenható titkos laboratóriumaiba, ahelyett, hogy a Tőle ránk szabott utat minden okoskodás nélkül követnénk?... Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Leányasszony, 1965, a Magyar Unitárius Egyház gyűjteménye, Kolozsvár

Kávé I., 1968, Jakab Zoltán gyűjteménye, Kolozsvár

Így értettem meg hogy mi az anyai szeretet. Látni azt, hogy a testből lett test milyen formát öltött, kezdve az ujjbegytől végig a selymes tapintású rózsaszínű fülcimpáig, érezni egy rajtam kívülálló roppant szerkesztőerőnek részemre megoldott egyenletét, mindez a hiánytalan determináltság érzetét kelti bennem, és közelebb juttat a lét megértéséhez, ha szabad ilyen merész szót használjak. Hátha ehhez hozzáveszem az élő organizmusok mechanizmusát, mely az embernél maradván, a lélek legcsodálatosabb kifejezője; egy testtartás, kézmozdulat, az arc ezer játéka, a szemek végtelen titkokat sejtető fényben úszó akrobatamutatványai, melyeknek azért sohasem tudunk egészen a mélyére látni, a messzibe vesző telefonpóznák vég nélküli sorát idézik elém; már nem is vagyok a földön, az élő organizmus eltűnik

Reggeli készülődés,
1961, Kolozsvári
Művészeti Múzeum

a láthatatlanságba, és tán megértem, hogy a csillagokba merevült világ – az Isten, a megfellebbezhetetlen öröklét. Ezért óriás Beethoven; szimfóniáinak azok a bizonyos teljesen hangtalan pillanatyos intervallumai hiánytalanul megmagyaráznak mindent...

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

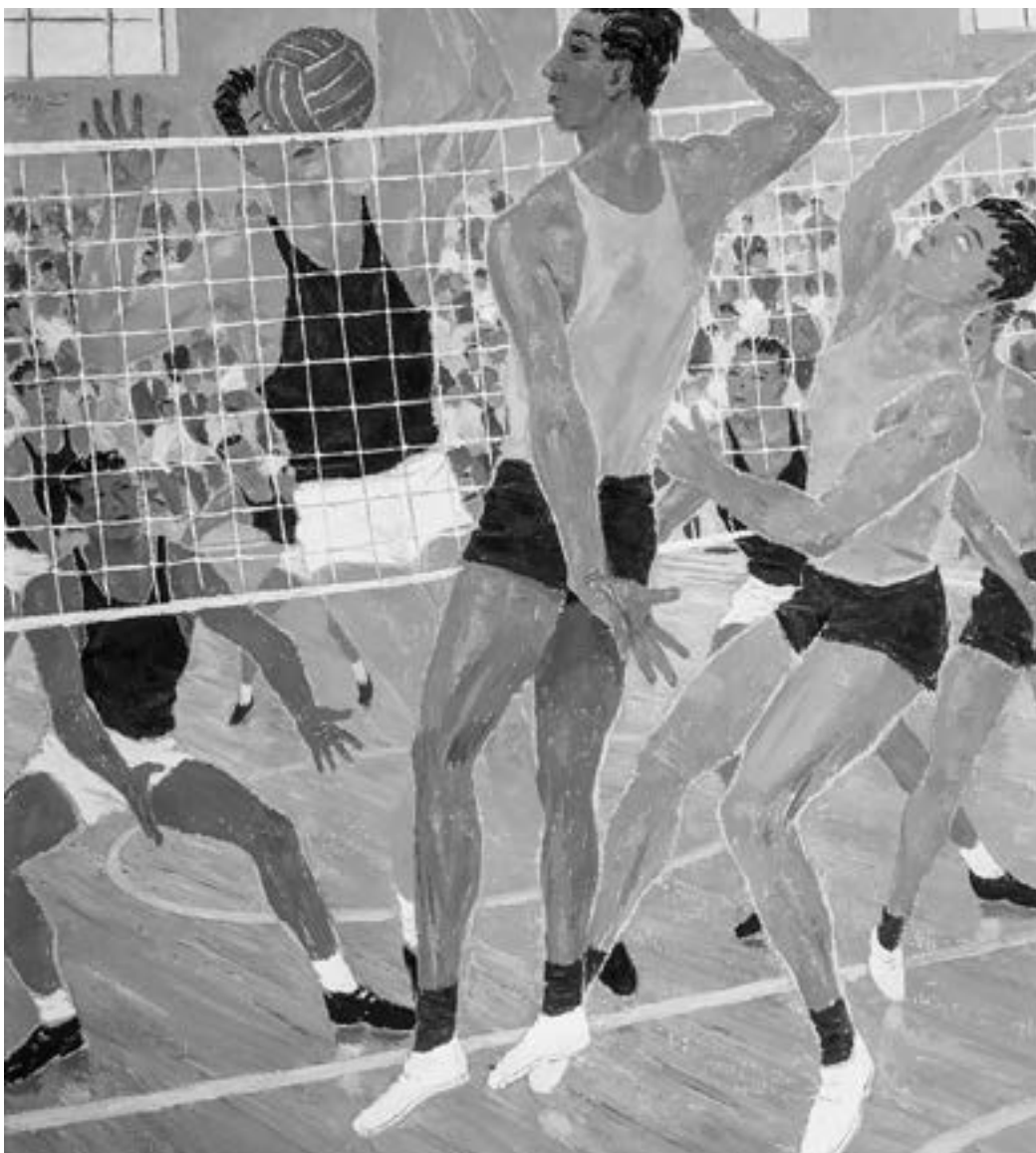
Körülbelül 5–6 éves koromig tudom visszavezetni az anyagi világban rejtőző erőnek, szellemiségnek a magam részére való felfedezését, sőt ha lesz, aki elhiggye, hogy tán még csecsemőszámokban lehettem, a szülői házban a konyhán fateknőben fürösztöttek; kint nagy hideg lehetett, mert vastag jégvirágok voltak az ablakon; fehér volt a világ, és bent ropogott a tűz. Most is beleborzongok abba a különös, végtelenül titokzatos érzésbe, amely akkor lepett meg először:

bedugtam a füleim és a víz alá merítettem és gyenge ritmikus mozgással nyomogattam... Nem tudom, nem vagyok-e nevetséges, de nekem ez hatalmas élmény volt; ma már tudom, hogy abban a fülzúgásban először mutatta meg magát nekem az Univerzum...Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

A Firenzében eltöltött néhány boldog nap után [...] Rómába és onnan rögtön Nettunóba (R-hoz 60 km) mentem egy barátommal. Ez három hónapi „nászutat” jelentett, ti. addig tartott a pén-

Képeimen az utolsó festékatomnak is helyzeti és tartalmi jelentősége van.

Röplabdázók,
1966, Székely
Nemzeti Múzeum,
Sepsiszentgyörgy

zem... Itt ismertem meg a tengert, s amikor visszagondolok rá, mindig valami hasonlót érzek, mint akkoriban a – fateknőben. Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Tetszett nekem az a körülmény, hogy Olaszországban eltöltött időm utolsó napjáig sem tanultam meg tökéletesen olaszul, így sokkal inkább megőrizhettem magam számára a legegyszerűbb élmények transzcendens jellegét... Az emberi természet jó és rossz oldalát így világosabban meg tudtam különböztetni. Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

A tapintás szenzációja is korán kezdett foglalkoztatni. Azt a képességet, hogy a dolgok töme-

gét agyammal is érzem, nagyon messzire tudom visszavezetni. A piktúráim illetőleg, mint lentebb látni fogja Rózsika, ez a döntő. Ezt az érzést annyira kifejlesztettem magamban, hogy képes vagyok egy mogyoróban is meglátni a világegyetemet. Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Az ember most hatol be az energiák vegykonyhájába; azt hiszem, hogy mi sem csinálunk egyebet: mindent felbolygató robbantásokat végzünk magunkban, melyek között szellemi tulajdonaink roppant táncot járnak. De ma talán éppen ez a tánc a megtartó erőnk, ez hoz létre bennünk új gondolatokat és – reméljük lökést ad a sokszor habozó akarathoz.

(Levél László Gyulának, 1948. október 24.)

Afrika, 1966, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

Vietnam, 1966, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

NAGY ALBERT

(1902, Torda – 1970, Kolozsvár)

1902-ben született Tordán. Édesapja Nagy Albert vármegyei főszámvevő, újságíró. Édesanyja Moldvai Boriska, tanítónő. 1912-ben meghal édesanyja. 1921-ben meghal édesapja. Érettségizik, majd Budapesten mérnöki karra iratkozik, azonban fél év múlva otthagyja.

1922-ben Réti István, Iványi Grünwald Béla és Feiksz Jenő szabadiskolájába jár. Az iparművészeti főiskolában esti tanfolyamon Márton Ferencnél tanul. Ugyanebben az évben felveszik a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Rudnay Gyula tanítványa. Budapesti tanulmányait Fred Hankinson angol unitárius lelkész támogatja.

1926-ban Olaszországba utazik. Néhány hetet Firenzében tölt, majd Rómában telepszik le. Nagy nyomorúságban tengődik. 1930-ban egy római műkereskedésben kiállítják néhány rajzát. Megismerkedik dr. Eduardo Paoillo tőzsdeügynökkel és bankárral, aki havi járadékot biztosít számára. Egy kiállítás megszervezése mellett döntenek.

1932 tavaszán tudomútét után kikerül a kórházból. Itáliai utazásra indul (Firenze, Velence, Palermó). Három olajfestménye és egy bronzszobra (Tempesta – Vihar, Turbina di vento – Szélkerék, Ritratto – Portré, illetve Busto del dr. Eduardo Paoillo – E. P. mellszobra) szerepel Rómában a Palazzo delle Esposizioni-ban rendezett modern magyar művészetet bemutató kiállításon. 1934-március-áprilisában 37 munkájából a római Palazzo Doriában rendez egyéni kiállítást.

Az eseménynek nagy sajtóvisszhangja van. 1937-ben véget ér itáliai tartózkodása. Budapesten telepszik meg. Súlyos anyagi nehézségei vannak. 1940-ben utépítő munkaszolgálatos. 1941-ben hazaköltözik Kolozsvárra, ahol öccse, Nagy Ernő és felesége, Magda házában lakik.

1947-ben szerepel a budapesti Jelenkori romániai képzőművészet kiállításán. Meghal nagynénje és nevelőanyja, Nagy Berta. Öccsével a közös örökségből kis műtermet építenek lakásuk padlásán. 1948-tól néhány évig „formalista művészeknek” deklarálják, műveit kizsúrízik a kiállításokról. Gyermekjátékok készítéséből tartja fenn magát.

1957-től kezdik ismét elismerni művészetét. 1963-ban 38 festményből egyéni kiállítást rendez a bukaresti Horizont teremben, nagy sikerrel. A kiállítást Alexandru Ciucurencu nyitotta meg.

1964-ben a Munka Érdemrend II. fokozatával tüntetik ki. Kirándulásra megy a Szovjetunióba. Új műtermet épít a Dohány utcai lakásban. 1966-ban 14 munkáját román állami kiállítás keretében Észak-Koreában, Kínában és Mongóliában mutatták be, majd 1967-ben Moszkvában és Leningrádban. 1967-ben kitüntetik a Kulturális Érdemrend II. fokozatával. 1968-ban gyűjteményes kiállítást rendez a Kolozsvári Művészeti Múzeumban. A 67 festményből álló anyagot bemutatják Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, majd 1969-ben Nagyváradon is.

1970. február 24-én szívinfarktusból meghal.

Ariadné III., 1965, Vizuális Művészetek Múzeuma, Galac

A képzelet, mit magamban érzek, nem fantazmagória, hanem a látott, hallott vagy tapintott dolgoknak pórúsig menő reális visszaidézése. Az a tény, hogy a dolgok vannak, világos pillanataimban a döbbenetig fokozzák az élményt bennem. Rózsikaédes!

(Levél Dr. E. R.-hez, 1945. december 6., Mikulás)

Kár, hogy nem vagy itt; milyen nagyszerűen diskurálhatnánk a szép és furcsa művészetről. Az atmoszféra is nagyszerű lenne hozzá, kint jeges,

A képzelet, mit magamban érzek, nem fantazmagória, hanem a látott, hallott vagy tapintott dolgoknak pórúsig menő reális visszaidézése.

fehér hideg van, bent fűtve. Esetleg kísétnánk és végigmennénk egy-két vacakabb kis utcán, és azzal szórakoznánk, hogy évtizedeken át és átfestett házfalak kopottságaiban ki tud nagyszerűbb színharmoniókat meglátni.

(Levél László Gyulának, 1951. június 8.)

Mindnyájan tudjuk, hogy az összes művészek között a festészet az, amely leginkább az optika művészete. Ez a konkrét meghatározás már Leonardónál kezdődik, ki – hozzánk hasonlóan – örömet lel a nedves falak absztrakt figurációiban... Viszont ugyanakkor első benyomáskor ilyesminek nyomát sem találjuk munkáinak szemlélése közben. Ha csak a penészes és az idő vasfoga falra üledett rétegeinek a „szintézise” és a leonardói mű „misztikuma” közé nem teszünk egyenlőséget... Hát ugye ez lehetetlen, hiszen alig van festő, ki több rációval és tudományos alátámasztással dolgozott volna, mint éppen Leonardo, pedig ő is a forróvérű olasz fajta szülöttje!

(Levél László Gyulának, 1967. március 12.)

Ifjúság II., 1937, Böhm-gyűjtemény, Berlin

Úgy érezzük, hogy a súlyos művészetpolitikai hibának érkezett a felszámolási ideje, vagyis annak, hogy néhány komoly vagy komolyabb alappal és múlttal bíró embert viszonylag oly fukar segítségben részesítettek, ami majdnem egyenlő munkájuk lehetetlenné való tételével [...].

Pásztordal, 1966, kolozsvári magángyűjtemény

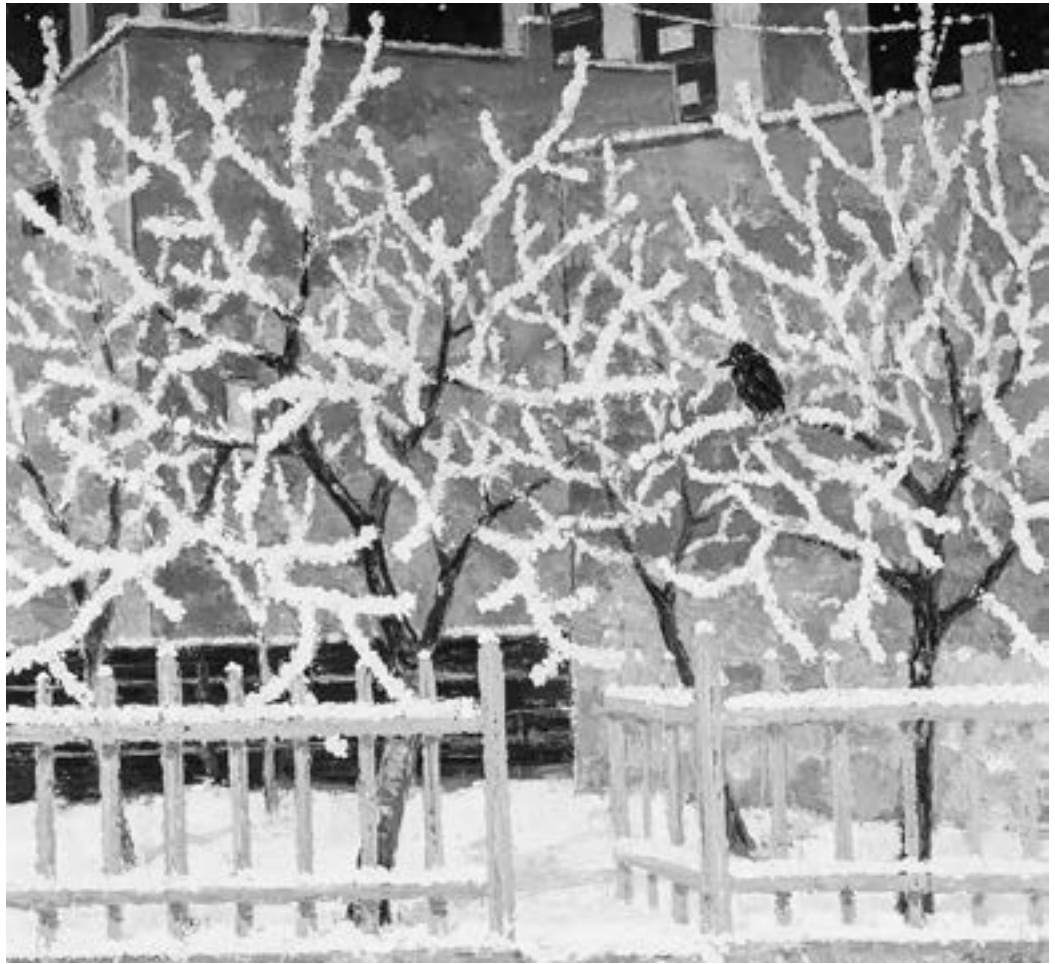
A csodálatos mandarin I., 1968, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely

Egyszóval nem vették figyelembe azt, hogy a középgenerációnak milyen hallatlan erőfeszítést kell tennie az egészséges szocializmus művészi kifejezésében, hogy a szakértelem hiányára mutat az ezekkel szembeni türelem hiánya, hogy a művészet (mely a legelőbb élet) dialektikája be fogja bizonyítani, hogy csak és csupán ezeken az embereken át vezet az út a jövőbe, mégpedig azért, mert múltjukkal bizonyítható, hogy művészetük népi gyökerű, de ugyanakkor nem maradtak vakok az új kor lenyűgöző formái előtt.

(Levél László Gyulának, 1954. december 2.)

A „réalizmust” összekeverték a „témával”. Meggyőződésem szerint realizmust csak igazi tehetség tud csinálni. Tehát csak az igazi tehetség fogja tudni megteremteni a művészetben a szocialista realizmust; azok az emberek, akiknek a széles ölelésű humánus iránt letagadhatatlanul érzékük van.

(Levél László Gyulának, 1948. október 24.)

Zúzvara III.,
1966, Székely
Nemzeti Múzeum,
Sepsiszentgyörgy

[...] a művészeti m[inisztérium]. küldöttei is itt jártak annak ellenőrzése végett, hogy a szerződéses művészek jól teljesítik-e hivatásukat. Az eredmény túrhető; az én esetem már kevésbé; három munkám vittem be, az átdolgozott építési témát (ez túl nagy), a Józsát (ez rosszul van rajzolva), s egy elkezdett kisebbet (szegecselők), ez formalista; ráadásul azt ajánlották, hogy csináljak tájképet... Ez pedig nem kenyerem. Azt hiszem, hogy a hangsúly most nálam ezek után a játékügyön kell, hogy legyen [...]; így a napnak egyik felében úgy dolgozhatnék, ahogy én látom jónak.

(Levél László Gyulának, 1950. július 9.)

Úgy mondják, szerencsés és termékeny a most elmúlt 1-2 évem; én is úgy érzem, ha mennyiségben nem is. Mégis ezalatt a rövid idő alatt jó néhányszor megkorbácsoltak az érzelmek és gondolatok mikrobái. Csak úgy szédültünk bele mi itt hárman Magdussal és Ernővel... De tán elnézi nekünk a Sors azt a makacsságot, amellyel igyekszünk szembeszállni a bajokkal, s amelynek legfőbb szellemi ereje a Magdus segítsége mestersé-

gemben. Ő persze mindig leint, én azonban azt akarom, hogy ez az igazság fent maradjon. Ritka érzékkel tanult bele a művészet legkényesebb dolgaiba. Szóval Ő a „Múza”, mint ahogy némelyek mulatnak rajtunk

(Levél László Gyulának, 1962. május 28.)

A mikroszkóp megmutatta világ bonyolult geometriájától az ember abban különbözik, hogy ő az, aki a mikroszkópot megalkotta, és nem megfordítva... Így hát mindörökre számolnunk kell a tudat, sőt alkotó öntudat tényével is. Véleményem szerint a művészi munka csak akkor adhat hiánytalan élményt, ha a technikai izgalom alárendelt szerepet játszik a tényleges, konkrét kifejezés mellett. [...] Legyen ez korlátoltságom: nem engedek az egészséges kifejezés roppant lehetőségeibe, és ennek értelmezésébe behelyettesíteni semmiféle „modern” agyafúrtságot, semmiféle mellébeszélést. A most elhalt W. Disney mintájára vallom, hogy a művészi munka (a lehetőséghez képest) élvezhető és érthető kell hogy legyen, mindenki által. [...] alázatosan vissza kell térni a földi valósághoz.

(Levél László Gyulának, 1966. december 27.)

Egy padon, egy parkban, egy nálam körülbelül húsz évvel fiatalabb hölgy mellett ültem – amikor ő minden előzmény nélkül megkérdezte tőlem, mégis mi történne velünk, ha hirtelen eszünkbe jutna minden, amit tudunk.

– Azt hiszem – válaszoltam –, felrobbannánk.

Vagy lehet, hogy nem is én válaszoltam, hanem ő, miután megkérdeztem tőle, mégis mi történne velünk, ha hirtelen eszünkbe jutna minden, amit tudunk.

– Azt hiszem – válaszolta –, felrobbannánk.

Mivel nem voltunk valami biztosak a válasz hitelességében, megkérdeztük (nem tudom már, hogy melyikünk: ő vagy én) azt, aki épp a lehullott leveleket sepregette össze a gyepről (ősz volt), mégis mi történne velünk, ha hirtelen eszünkbe jutna minden, amit tudunk.

Szerettük volna hallani (mert sokan ezek közül az utcaseprők vagy hajléktalanok közül, akiket nem igen lehetett azokban az időkben a parkokban látni, igazi filozófusok) ahogy ezt válaszolja:

– Egyszeriben levetköznénk leveleinket, mint egyes fák ősszel, december küszöbén.

Nem válaszolt, inkább egy szál Mărășești-et kért, egyenesen a csomagból kínáltam, nem kihúzza saját kézzel, ő büszkén megköszönte, simléderéhez emelve két vastag ujját, megvastagodott, gyászos körmeivel; aztán útnak eredt az ösvényen, seprűjével sercegve, ami olyan volt, mint egy kicsi fa, ami hirtelen levetkőzte leveleit, azon a napon, december küszöbén...

– Visszafordul, nézd – mondta a lány.

Vagy, lehet, én voltam, aki azt mondta „visszafordul, nézd”.

Visszafordult tűzért, amit előző találkozásunk alkalmával elfelejtett kérni. Felé nyújtottam műanyag gyújtómat, felálltam, kezemmel szélárnyéket tartottam (hogy a láng ki ne aludjon a nyirkos szélben, december küszöbén), ő büszkén meg-

köszönte, képzeletbeli simléderéhez emelve két vastag ujját, megvastagodott, gyászos körmeivel; aztán útnak eredt az ösvényen, seprűjével sercegve; a lenyugvó nap arany csillogást kölcsönzött neki, vagy kifejezetten úgy nézett ki, mint a sárga Goldgreen gallyak (a mi nyelvünkön aranyeső).

Ami, a Tannhäusert eszembe juttatva, arra vitt rá, hogy megkérdezzem a lányt, mi történne, ha egy opera, egy szimfónia, vagy a világ minden zenéje egyszerre csendülne fel az agyunkban.

– Azt hiszem – válaszolta –, felrobbannánk. – Körülbelül ugyanaz, mintha hirtelen eszünkbe jutna minden, amit tudunk, saját tapasztalatunkból vagy az iskolából, könyvekből, térképekből, álmokból, utazásokból (a sajátjainkból vagy csak másokéból, akik hajlandóak voltak elmesélni nekünk), a filmekből, a kép-

Dialog – Párbeszéd 29

ȘERBAN FOARȚĂ román költő, prózaíró, dramaturg, műfordító, egyetemi tanár. 1942-ben született Szörényváron, Temesváron él.

zeletünkben, ősi emléktöredékekből, vagy egyszerűen csak a méhen belüli emlékekből és így tovább.

– És ha kitörlődne, ugyanilyen hirtelenséggel minden, amit tudunk, – kérdeztem minden előzmény nélkül attól, akivel megosztottam egy padot a parkban, december küszöbén, majdnem húsz évvel ezelőtt.

– Azt hiszem – válaszolta –, magunkba omlanánk.

Vagy lehet, nem ő válaszolta ezt, hanem én, miután megkérdeztem, mégis mi történne velünk, ha hirtelen kitörlődne minden az elménkből, amit tudunk.

– Azt hiszem – válaszoltam –, magunkba omlanánk.

Vajon kinek, de főleg minnek? Októberben van a reformáció emléknapja. Sok mindenben megújította a vallásgyakorlást, az egyházi

élet szervezését e mozgalom. Ebben a hónapban arról értekezünk, vajon milyen ma egy református papnő helyzete szórványvidéken. A büntető falvakon való szolgálat mit is jelent a nagyváros árnyékában? Egyáltalán mit tehet egy lelkes ez a vidéken, főleg, ha nő? Vajon van-e még a palástnak varázsa? És mindez hogyan viszonyul a nyelv és identitás megtartásához, a közösségszervezéshez?

(Magyari Sára)

Ma, amikor egyre több helyről halljuk az egyház-, vallás- és papellenes kirohanásokat, igaz vagy igaznak vélt vádaskodásokat, bevallom nehezen nyúltam a témához, pedig kell és érdemes róla beszélni. Nálunk, romániai magyar refor-

egyre több a papnő. Csodaszépen prédikálnak, és közben sugárzik belőlük a női kellem, a báj. Puhasággal, de mégis határozottan szervezik

közösségeik életét. Sőt, azt látom, élet van körülöttük. A templomuk körül is. És ez nagy szó.

Hogy milyen egy papnő helyzete szórványban, azt majd tandemtársam leírja, mert amit én látok kívülről, az az éremnek csak egy sovány oldala. Tény, hogy

élettel teli oldalnak látszik – az *ahogy lehet* magatartásában. A büntető falvakról viszont már saját tapasztalataim is vannak. Itt, a Bánságban régen is szegény volt az eklézsia. Hozzá tartozott, hogy nem mindig tudott teljes fizetést felvenni a lelkes. Nem ment túl jól nekik – a bánsági református ember nem az az elkényeztetős fajta. Nem is az a behódoló. Nem egy településről elűzték a papot, ha az valami olyat tett, ami a falunak nem felelt meg, s igen gyakran éltek régebben annak lehetőségével, hogy ők maguk válasszák ki lelki vezetőiket. A központi egyházi vezetés is – főleg a kommunizmus ideje alatt – hallgatólagosan büntető szándékkal helyezte ide a papokat. Kimondva, hivatalosan ez nem volt, de azért suttozták az emberek. Részben talán ezért vagy talán nem, de a 80-as évekre egészen jó kis papcsapat gyűlt össze a Bega és Temes mentén. *Tanult papok*nak is nevezték őket ellentétben a *parasztpapok*kal, akik más vidékeken szolgáltak. Érdekes, hogy ez a két jelző nem az iskolázottságra utalt, hanem viselkedést, magatartást, megjelenést tükrözött. Emlékszem, a bodói, igazfalvi, lugosi parókiákon milyen szellemi élet folyt annak idején. Újságírók, színészek, írók, költők, tanárok gyülekezőhelye volt a parókia, főleg nyár idején. Mikor csak úgy beugrottak a többiek egy dinnyére, és felolvasóest lett belőle. Meg is lett a böjtje, hiszen családi-papi barátainkat mind meghurcolták. S aztán kicsit halkabban, de a dolgok mentek tovább.

A pap mellett a papnéknak is kiemelt szerepük volt ezen a vidéken. A falu nagyszonyjának lenni legalább annyi kötelezettséggel járt, mint papnak lenni. De ha az ember tette a dolgát, nem volt ez olyan rossz élet. Mert bár a bánságiak nem kényeztetős fajták, de ha kiérdeklődik, akkor nagyon tisztelettudóak a vezetőikkel szemben. Én, papgyerekként leginkább a védelmező maga-

Magyari Sára rovata Kinek a pap, kinek a papnő

30 Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a *Nyugati Jelen* napilapban. Kötete: *Takázás* (esszék, publicisztikák) MŰRE, 2018.

mátusoknál még inkább. A reformáció kultúrtörténeti hagyatékában ott van az anyanyelvűség mellett a protestáns etika is két igen fontos pilléren: az oktatás, tanulás fontosságát hangsúlyozva, és a minőségi munkát, a hivatás gyakorlását előtérbe helyezve. A református papnak és az egész papcsaládnak kiemelt szerep jutott ennek függvényében.

A reformáció antropológiai megközelítésben attól is izgalmas, hogy a nőt kiemeli a kereszténységben általában alávetett szerepéből, a férfival egyforma feladatokkal látja el – az egyházi feladatokon belül. Prédikálhat, felmehet a szószékre, palástot hordhat, parókiát kaphat, gyülekezetet vezethet. S bár statisztikai adatokat nem tudok felsorakoztatni, de közvetlen környezetemben

A palást tartópillére lehetne egy-egy településnek. Mindegy, hogy férfi vagy asszony válláról hull is alá.

tartásban tapasztaltam ezt meg. A mindenkié voltam. Nem lehetett elkóvályogni, mert megtaláltak. Nem rosszkodhattam, mert valaki óvó tekintete megdorgált. És csak kicsit sem lehettem éhes, mert minden portán tudták, hogy a kedvencem a zsíros kenyér uborkával.

Ma, ha végigmegyek a Bega völgyén, szinte mindegyik parókia üres. Nemhogy papcsalád, falu nagyasszonya, de még csak egy cingár papocská sem lakik a gyönyörű parókiákon. Omladoznak a templomok is. A legtöbb településen magyar iskola sincs, vagy ha mégis, alig pár gyermek jár oda – összevont osztályokba. S így lesz ebből ördögi kör: ha a papcsalád nem él a faluközösségben, nem tud rájuk hatni, elvesznek, szétszélednek az emberek. Amúgy ez nem csak a református települések gondja. Ahol a tisztelendő úr csak kéthetente miséz, ott általában már óvodánk sincs. Sem pap, sem tanító. A magára hagyott ember pedig egyre elveszettebb.

Csak az emberi alapléteket nem ismerők képzelik azt, hogy az embert magára kell hagyni a nagy szabadságában. Az embernek és az embereknek vezetőkre van szükségük, akik ott élnek velük. Akik bemennek a házukba, leülnek az asztalukhoz, meghallgatják ügyes-bajos dolgaikat. Akinek a véleményére lehetne adni – ez lenne a palást varázsereje. Ahol van palást, ott még van egy kis varázslat. Sok lelkész ismerősöm van, a nagy részük lelkiismeretesen teszi a dolgát, vigyáz a gyülekezetre. Jó hangulat van körülöttük. Biztonságot, erőt árasztanak. Gyakran tapasztalom, olyan természetes rend van az ilyen lelkészek körül. Az emberek teszik a dolgukat, tudják, kihez-mihez tartoznak. Ha pedig a pap nem olyan, akkor felgyorsul körülötte a szétesés: megszűnik a magyar oktatás is, még kevesebben járnak templomba, s identitásában is könnyen ingadozó a gyülekezet.

A palást tartópillére lehetne egy-egy településnek. Mindegy, hogy férfi vagy asszony válláról hull is alá. Ha megvan hozzá a protestáns etika értékrendje és a büntető falvak *ahogy lehetje*, talán

még egy kicsit van értelme ennek az egésznek. De nélkülük egészen biztosan és nagyon gyorsan eltűnünk...

(Kovács Pap Ibolya)

Régi előítéletek és megkövesedett beidegződések hatására véleményt formálunk, nyilatkozunk, hogy milyen egy férfi jó, esetleg követendő életútja és példája. Ugyanígy a nőkről, hogyan viselkedjenek és éljenek, sőt milyen foglalkozás, munkakör felelne meg nekik. És itt következik a megrökönyödés, amikor az általánosan elfogadottól különbözővel találkozunk. Óvó bácsival vagy/és lelkész nővel például.

Szórványban vállalt sorsunkban egymásra licitálunk, hogy hány-szoros kisebbségben is éljük mindennapjainkat. Nemzeti és vallási, kezdjük a felsorolást magyar református vagy protestánsként a temesi Bánságban. Folytathatnám egy harmadikkal: lelkész női státussal. De itt elakadok, és vitázom a valósággal. Mert az arányt nézve igaz a kijelentés, sokkal kevesebb nő lelkész van, mint férfi. Még az is sok, hallom egyes férfi kollégák véleményét. Pedig az elmúlt évtizedekben bebizonyították a nők, hogy alkalmasak

Tandem 31

KOVÁCS, szül. PAP IBOLYA (Temesvár, 1969) a Temesvár-Vöröscsárda-i református egyházközség lelkésze, három gyermek édesanyja és nagymama.

és képesek eleget tenni ennek a gyönyörű elhívásnak, amit ők is szerető Istenüktől kaptak, akár csak a férfiak. És a kontextusból kiragadott bibliai igék kevésnek bizonyultak sok áldott szolgálat megcáfolására. Meg lehet kérdezni azokat, akik vigasztaló, bátorító, életre szóló bizonyágtételt kaptak tőlük. Vagy esetleg a kíváncsi sírásókat, akik először láttak Temesváron lelkész nőt, így temetőnként legalább egyszer közelről hallgatták/kövezték, hogy mit csinál az a furcsa nő a temetőben (1994 őszéig nem is volt). Vagy tán azokat a kollégákat, akik szemében a szoknyás pap vörös posztó? Mindenkinek joga van a véleményéhez. Mégis azokban a gyülekezetekben kellene hiteles véleményeket meghallgatni arról, hogy milyen a lelkész, ha nő, ahol évtizedek óta szolgálnak és bizonyítanak. Több ez, mint az egyenlőségért folytatott vita vagy a jog a lelképásztori hivatás-

Magyar közösségeinkben ne tartsuk a katedrát, a pulpitust, a szószéket a hivalkodás, lebeszélés vagy lenezés helyének, hanem sokkal inkább a szolgáló szeretet lehetőségének!

hoz. Van a nőiségből származó többlet, amikor nőként, anyaként, gyerekekről gondoskodó és családot féltő szeretet a gyülekezeti munkában is megnyilvánul. Emlékszem, amikor püspöki látogatáskor, az imaházban körülnéző egyházfő azt állapította meg, hogy látszik a női, mindenre kiterjedő figyelem.

A történészek egyedülállóan tartják a reformáció hatását Európa fejlődésére. Hozadékait lajstromba szedték, és ma is igyekszünk felhívni ezekre a figyelmet. Nekem kettő különösen kedves. Elsősorban annak a jelentősége, hogy Isten szava kerül az ember szava, gondolatai és szíve elé. Nemcsak a legenda, a hagyomány, hanem az Istennek tulajdonított teremtő szó. Az Isten akaratát kereső ember kapcsolatba kerülhetett az Élet és az Igazság kijelentéseivel. Amikor ennek a kapcsolatnak fontosságát felmérték, onnan egyenes út vezetett az anyanyelvre lefordított Bibliához, az anyanyelvű istentisztelethez és az anyanyelv szélesebb körben való használatához (pl. irodalom, tudományos munka terén). Ez a második legkedvesebb számomra. Megerősödött a nemzeti öntudat, és nemzetmegtartó erő származott belőle, különösen a reformáció utáni nehéz történelmi időkben.

Amikor reformátusként, magyarként, lelkész-nőként közösségeink mindennapos harcát vagy a

kihívásokkal való szembesülést látom, akkor mindig ugyanarra a következtetésre jutok.

Az a feladatunk, hogy befelé, a közösségeink felé minden lehetséges módon szolgáljunk. Évezredek történelmünkre, irodalmunkra, kultúránkra gondolva büszkeség tölt el, ugyanakkor megfogalmazódik a kérdés: ma mindezeket hogyan tegyük élővé, természetessé, hogy jóleső bizsergés töltson el – ezek mind mi vagyunk –, ezekből az értékekből merítünk erőt és bátorságot, és nemcsak éljük, hanem tervezzük is a jövőt. Magyar közösségeinkben ne tartsuk a katedrát, a pulpitust, a szószéket a hivalkodás, lebeszélés vagy lenezés helyének, hanem sokkal inkább a szolgáló szeretet lehetőségének! A lelkeszi hivatás, ha lényege szerint tényleg az, akár férfi, akár nő lelkeszről legyen szó, nem karrier, hanem szolgálat. Ha van jövőnk a szórványban (de a tömbmagyarságban is), azt csak az egymásért elvégzett szolgálat erejéből és erejével látom megvalósíthatónak.

Ha ez valóság (lesz), akkor kifelé már alig van dolgunk, mert nyilvánvalóan látható lesz közösségeink összetartó szeretete, áldozatos szolgálata, egymásra figyelése és egyet akarása. Láthatóvá lesz az elmúlt évszázadok magyar és protestáns értékteremtése.

Hogy ma nem pont így van? A reformáció havában akarjunk megújulni! Állandóan és mindig, ahogy azt a nagy hitvallóink megfogalmazták. Akkor, nyílt látókörű emberekként, nem előítéletek nyomására csodálkozunk rá lelkesznőkre, hanem az elvégzett munka, a szolgálat és annak áldása lesz a fokmérő.

Hálás vagyok, hogy lelkész vagyok, és nő. Hálás vagyok Istennek, hogy ezzel a gyötrelmesen gyönyörű szolgálattal bízott meg. Hálás vagyok, hogy itt a temesi Bánságban szolgálhatom azt a kicsi közösséget, mely vágyik a megtartás szavára és a jövő reménységére.

Egynemű párok, perben az állammal

Szeptemberben volt kerekén húsz éve annak, hogy Románia törölte a büntető törvénykönyv hírhedt 200. cikkelyét, amely egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel sújtotta az azonos neműek közötti magánjellegű kapcsolatokat is. Ám az elmúlt két évtizedben nem történt előrelépés az azonos nemű párok jogainak elismerésében, a parlamentben sorra buktak el az erre irányuló törvénytervezetek, sőt volt egy meghiúsult alkotmánymódosítási kezdeményezés is a meglegházasság betiltására.

Áttörést hozhat még ebben az évben ezen a téren az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) az őszi hónapokra várt két ítélete Románia ellen. Az egyik várhatóan arra kötelezi majd Romániát, hogy anyakönyveztesse az Európai Unió más tagállamaiban kötött meglegházasságokat, a másik arra, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatok intézményének bevezetésével ismerje el az azonos neműek életközösségét is. Ez utóbbira nincs kötelező uniós szabályozás, de az EU tagállamai közül Románia mellett már csak Bulgáriában, Lettországon, Litvániában, Lengyelországban és Szlovákiában nem teszik lehetővé az élettársi kapcsolat bejegyeztetését.

Az Európa Tanács égisze alatt működő strasbourgi bíróság napirendjén lévő perek egyikét egy meleg pár, Relu Adrian Coman és Robert Clabourn Hamilton indította el Románia ellen. Nevük már Európa-szerte ismert, mert az ügyükre is hivatkozva az Európai Parlament szeptember 14-én állásfoglalást fogadott el többek között arról, hogy az Európai Bizottságnak jogérvényesítési eljárást kellene indítania Romániával szemben, mivel a házasság és élettársakról szóló jogszabályait az Európai Unió Bírósága korábbi ítélete ellenére sem módosította az azonos nemű párokra vonatkozóan.

A Belgiumban összeházasodott pár azért panaszolta be Romániát a strasbourgi bíróságon, mert a román hatóságok közel egy évtizede nem hajlandók letelepedési engedélyt adni az amerikai állampolgárságú Hamiltonnak, aki így egy naptári évben legfeljebb 180 napot tölthet együtt a házastársával Romániában, illetve háromhavi folyamatos tartózkodás után el kell hagynia az országot. A koronavírus-járvány csak fokozta a gondjaikat,

hiszen Hamilton nem kísérhette el Comant a szüleihez Romániába, ahol a hatóságok nem tekintik családtagnak.

A két férfi előbb Romániában pereskedett. Alkotmányossági kifogást emeltek a polgári törvénykönyvnek a házasságuk elismerését tiltó előírása ellen, így ügyük az alkotmánybíróságra került. Ítéletének meghozatala előtt a taláros testület úgynevezett előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel fordult az Európai Unió Bíróságához, amely 2018 júniusában megállapította: Bukarest uniós jogot sértett, amikor megtagadta a tartózkodási jog biztosítását Hamiltontól azzal az indokkal, hogy Románia nem ismeri el az azonos neműek közötti házasságot.

Az Európai Unió Bírósága ítéletére alapozva az alkotmánybíróság 2018 júliusában úgy dön-

Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az *Agerpres* hírügynökség munkatársa, a *Maszol.ro* portál főmunkatársa. Kolozsváron él.

tött: a román hatóságok nem tagadhatják meg a szabad mozgás és tartózkodás jogát egy uniós polgár azonos nemű házastársától. Coman és Hamilton most azért a strasbourgi bíróságon keresi az igazát, mivel az ügyükben az alkotmánybíróság döntése ellenére sem történt előrelépés. Az idén áprilisban befogadott beadványuk célja arra kötelezni a román államot, hogy végrehajtsa az Európai Unió Bírósága és a román alkotmánybíróság döntését, azaz ismerje el házastársakként őket.

A panaszosok kérik az EJEB-től annak a megállapítását, hogy ha két azonos nemű személy legálisan összeházasodik valamelyik uniós tagállamban, akkor őket az összes többi tagállamban – így Romániában is – házastársakként kell kezelniük a hatóságoknak, és át kell írniuk a más tagállamban kiállított házassági bizonyítványukat. Ha

A pártok népszerűségvesztéstől tartanak, ugyanis a romániai társadalom az európai átlagnál jóval konzervatívabb.

a pár sikerrel jár, a házasságukat a belga hatóságok által kibocsátott anyakönyvi kivonat alapján Romániában is anyakönyveztetni kell. Egyedül ez jogosítja fel őket a házasságból fakadó jogok gyakorlására.

A strasbourggi bíróság napirendjén szerepel egy másik hasonló ügy is (Buhuceanu és Ciobotaru v. Románia), amelyet a meleg jogaiért küzdő Accept Egyesület indított 21 romániai pár nevében, miután azt tapasztalták, hogy a hatóságok a Coman és Hamilton számára kedvező alkotmánybíróági ítélet ellenére sem léptek. Az Accept azért perli a román államot, mert a meleg párok nem házasodhatnak össze Romániában és a bejegyzett élettársi kapcsolatot sem ismerik el. Szerintük a bukaresti hatóságok diszkriminálnak és megsértik a magánélethez való jogot azáltal, hogy nem biztosítják az azonos nemű párok elismeréséről és védelméről szóló törvényi keretet. A strasbourggi bírósághoz 2020 szeptemberében elküldött, úgynevezett amicus curiae levelében az Európa Tanács emberi jogi biztosja, Dunja Mijatovici is támogatta a beadványukat.

A Coman és Hamilton ügyében elindított bírósági eljárás folyamatában az Országos Diszkriminációellenes Tanács is részt vett. Az intézmény elnöke, Asztalos Csaba szerint borítékolható, hogy a meleg pár számára várhatóan még idén ősszel kedvező ítélet születik Strasbourgban, illetve hasonló ítéletet hoznak még ebben az évben a Buhuceanu és Ciobotaru v. Románia ügyben is. Véleményét az EJEB joggyakorlatára alapozza, a strasbourggi bíróság ugyanis korábban hasonló perek nyomán a bejegyzett élettársi kapcsolat elismerésére kötelezte Olaszországot és Görögországot is.

Ha pedig lesz egy elmarasztaló döntés, azt a román államnak is alkalmaznia kell. Ha az újabb elmarasztaló ítéletet sem hajtáná végre Bukarest

– ahogy az alkotmánybíróóság határozatát és a luxemburgi uniósi bíróság döntését is figyelmen kívül hagyta –, annak Asztalos Csaba szerint súlyos következményei lennének. Az Európa Tanács szankciókkal sújthatja Romániát, felfüggeszthetik a tagságát, ami óriási presztízsveszteséggel járna.

A közelgő strasbourggi ítéleteket viszonylag gyorsan végre lehet hajtani, ugyanis a parlamentben két törvénytervezet is elfogadásra vár, amelyik a bejegyzett élettársi viszony intézményének bevezetését írja elő. Az akkor még szociáldemokrata (PSD) többségű Szenátus 2019. márciusában mindkét jogszabályt elutasította, így a törvényjavaslatokról a képviselőház hozza meg a végső döntést. A jogszabályt egyébként az akkori kormány is elutasításra javasolta. Negatív véleményezésében azt állította: a bejegyzett élettársi kapcsolatokról nincs kötelező uniósi szabályozás és ilyenként „irreleváns”, hogy az unió 28 tagállama közül 22-ben létezik erre vonatkozó jogszabály, továbbá 13 uniósi ország az azonos nemű párok házasságkötését is lehetővé teszi.

Az nem volt meglepetés, hogy a PSD elutasítóan viszonyul a melegjogokhoz, hiszen ehhez a párthoz fűződik a 2018-as népszavazás a család alkotmányos meghatározásának módosításáról, ami gyakorlatilag az alaptörvénybe emelte volna az azonos neműek házasságának tiltását. A referendum az alacsony részvétel miatt kudarcba fulladt ugyan, de az alkotmánymódosítás tervének parlamenti vitáján, majd a népszavazás kampányában nyilvánvalóvá vált, hogy nem csak a szociáldemokraták, hanem – a Mentsétek meg Romániát Szövetség (USR) kivételével – gyakorlatilag a teljes romániai politikai osztály elzárkózik a melegjogi lépésektől. A pártok népszerűségvesztéstől tartanak, ugyanis a romániai társadalom az európai átlagnál jóval konzervatívabb. Az idei év elején készült felmérés szerint a lakosságnak mindössze 17 százaléka támogatja az azonos neműek házasságát és 26 százaléka a bejegyzett élettársi kapcsolatukat. A közvélemény-kutatást megrendelő Accept szervezet szerint reménykeltő, hogy ezek a mutatók javultak a korábbi mérésekhez képest, tehát a romániai társadalom lassan ugyan, de elfogadóbbá válik.

CSEKE PÉTER TAMÁS

Cenzúra az aranykorban, a világot jelentő deszkákon

Hogyan élték meg a nyolcvanas éveket a nagyváradi kulturális intézmények vezetői? Volt-e jó és rossz cenzor? Kegyetlen volt az ellenőrzés, vagy csupán egy munkát végeztek? Milyen a nézői emlékezet? **PLAINER ZSUZSA** kulturális antropológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa *Az ideológiai éberségről. Fejezetek a nagyváradi (magyar) kulturális intézmények cenzúrájának történetéből: sajtó, filharmónia, színház* című szakkönyvét július elején mutatták be a nagyváradi Léda-házban. A kutatás mibenlétéről, a cenzúra kutathatóságáról is beszélgettünk a mű magyar nyelvű kiadására is készülő szerzővel.

Ne dolgozzunk értékítéletekkel

Mi irányította a szociológia, majd a kultúranropológia felé?

Kanyargós út volt ez. Előbb bölcsésznek készültem, mert nagyon szerettem az irodalmat, valamennyire volt nyelvérzésem, kizártnak tartottam, hogy ne bölcsész legyek. Annál klasszabb dolgot, mint hogy az ember egész nap olvashat, és írhat is arról, amit olvasott, tizenévesen el sem tudtam volna képzelni. '92-ben érettségiztem, és még abban az évben felvételiztem a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar-angol szakára. De nem találtam a helyem a bölcsészszakon. Csetlettem-botlottam ott, és egy ponton felismertem, én nem ezt szeretném. Az egyik akkori lakótársnőm szociológiára járt, sokat mesélt arról, mi a szociológia és a kulturális antropológia, úgyhogy arra gondoltam, ez talán jó lesz: emberekkel foglalkozik, lehet jönni-menni, konkrétabb is, mint az irodalom. Így '96-ban elvégeztem a magyar-angol szakot, és beiratkoztam szociológiára. Abban az évben indítottak először másoddiplomás képzést a BBTE-en. Ez azt jelentette, hogy aki ott végzett, annak másodjára nem „klasszikus” felvételi volt, hanem CV-t és mai szóval (akkor ezt még nem ismertük) motivációs levelet kellett írunk, ezek alapján egy interjú kérdégettek minket. Nagy merészen összeszedtem mindenféle témát, amivel az egyetem

alatt foglalkoztam volna, mai szemmel ez persze vicces, fogalmam sem volt akkor, mi a társadalomtudomány. A szociológia más volt, mint a bölcsészszak, nagyon szerettem odajárni. Például mert az egész intézmény kábé negyven diákból állt, azt hiszem, tízen egy évfolyamon, és volt öt tanárunk. Jó hangulatú, otthonos hely, az oktatók mindenkinek tudták a nevét, nem az a nagyüzem, mint a bölcsészszakon, ahol harminc-negyven-ötven ember járt ugyanarra az évre. Egyébként az otthonosság ellenére nehezen szoktam meg a társadalomtudományos gondolkodást. Világosan emlékszem rá: elsőévesként egy általános szociológia szemináriumon az ún. nemzetépítés volt a téma. Petőfi is szóba került, az, hogy ő milyen fontos a magyar nemzeti kultúra szempontjából. Én erre megszólaltam: de miért kellene nekünk Petőfivel foglalkozni, akinek annyi rossz verse van? Erre a szemináriumvezető

Interjú

azt válaszolta, meg kell értenem, hogy a szociológia nem dolgozik értékítéletekkel, teljesen mindegy, hogy valaki tehetséges vagy nem, az irodalom dolga ezt eldönteni, nem a társadalomtudományé. Szóval más világba kerültem, amit először nem értettem, aztán beleszoktam.

Hogyan született meg a kulturális cenzúráról szóló könyv ötlete?

A könyv a doktori témám kivonata, mondhatni párlata. 2003-ban kezdtem el a doktori képzést a Babeş-Bolyain. Mivel bölcsészdoktorandusz voltam, a hivatalos elvárások értelmében a témámnak kapcsolódnia kellett a bölcsészettudományhoz is. Ez egyébként szükségszerű volt, hiszen abban az időben nem, vagy alig volt olyan professzor, aki társadalomtudományi doktorátust irányíthatott volna. Így nekem, elsősorban intézményi kényszerűségből, össze kellett kapcsolnom a társadalom- és a bölcsészettudományt.

Szükség volt a saját emlékeimre

Ösztönözte valaki arra, hogy a kulturális intézmények cenzúráját válassza témaként?

A hivatalos elvárás a két diszciplína összekapcsolására vonatkozott, a témaválasztásra nem, abban szabadon dönthettem. Az ötletet D. Lőrincz József egyik könyve adta, Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben, amiben volt egy fejezet a sepsiszentgyörgyi színház cenzúrájáról a nyolcvanas években. Amikor elolvastam, azt mondtam: rendben, akkor a színház ellenőrzése lesz az a keresztmetszet, ahol a társadalomtudomány és a bölcsészet találkozik majd a doktori dolgozatomban. Adódott, hogy a helyszín Várad legyen, és a nyolcvanas évekkel foglalkozzam, mert antropológiai munkát szerettem volna írni, és ehhez szükségem volt a saját emlékeimre is. A Ceaușescu -rendszer utolsó éveiben már rendszeresen jártam színházba, emlékeztem a darabokra, és az emlékeimre támaszkodva könnyebb volt beszélgetni az egykori színházi emberekkel vagy a nézőkkel. A cenzúrákutatáshoz fontos ismerni az adott korszak „kódjait” is, azt a kettős beszédet, ami egyszerre volt a hatalom nyelve, és egyszerre jelentett valami teljesen mást egy közösség számára, ehhez pedig ún. „helyi tudás” kell. Meg persze Váradon könnyebb volt elérni a színházi embereket, vagy éppen a cenzorokat, hiszen ismertem őket, vagy ismertem olyanokat, akik ismerték őket, nem kellett mindent az alapoktól kezdeni.

Milyen kategóriákba sorolható emberekkel készített interjút?

Három csoporttal készítettem interjút. Az egyik az egykori színházvezetők, a váradi színház román és magyar tagozatában meghatározó szerepet játszó emberek csoportja (igazgató, tagozatvezető, irodalmi titkár). A másik kategóriába az egykori cenzorok tartoznak, vagy a városi, illetve megyei pártbizottság emberei, a harmadik csoportot a színház egykori magyar nézői jelentik. Mircea Bradu, a színház akkori igazgatója nagyon nagy segítségemre volt. Sajnálom, hogy nem érte meg a könyv bemutatóját, de eljutott hozzá a kötet, olvasta, és úgy éreztem a visszajelzéseiből, hogy szerette és egyetértett velem. Rajta kívül Kiss Török Ildikó egykori tagozatvezető, valamint Vetuța Pop és Nagy Béla egykori irodalmi titkárok segítettek a munkámat. Mindannyian készségesek voltak, ismereteik pedig nélkülözhetetlenek. A Nagyváradi Állami Filharmónia esetében az akkori művészeti veze-

tővel találkoztam, Sándor Dénessel, ő hosszú éveken át dolgozott az intézménynél, ugyancsak fontos, hihetetlenül értékes dolgokat mesélt. Nyilván próbáltam a cenzorokkal is interjúkat készíteni, több-kevesebb sikerrel.

Az egykori nézőket nem ritkán a szüleim egykori környezetéből választottam, de sokat segítettek a barátaim is, akik összehoztak a saját családjukkal, szüleikkal, akiket korábban nem ismertem.

Szerepüket minimalizáló cenzorok

Mi volt a helyzet az egykori cenzorokkal?

A közhiedelemmel ellentétben a személyük sosem volt titok, így felkutatni, beazonosítani nem kellett őket. Sokan már nem élnek közülük, illetve 2006-ban sem éltek, amikor elkezdtem a terepmunkát. Azért még voltak néhányan, ők viszont, egyetlen kivétellel, nem vállalták a személyes találkozást. Azzal utasították el a felkérést, hogy nem emlékeznek. Volt Váradon egy nagyon rosszlemélű cenzor, akit próbáltam megkönyörölni, ő azt üzenté, nincs mondandója a nyolcvanas évekről, nem történt akkor semmi említésre méltó, ne beszéljünk róla, zárjuk le. Egyvalaki mégis vállalta a beszélgetést. Nem rögzítettem a vele készített interjúkat, csak jegyzeteltem, de sok mindenre felhívta a figyelmemet, amit később jól tudtam használni. A cenzorok visszautasítása nem törvényszerű. Egyik kolléganőm, Kiss Ágnes, aki szintén erről a témáról írt egy nagyon jó doktorit, ismeretlenül keresett meg ilyen pártbürokrátákat, igaz, nem Bihar megyeieket, mert Biharban senkit nem talált, aki vállalta volna a beszélgetést, de az Arad és Temes megyei cenzorok igen. Szóval nem aranyszabály az elzárkózás.

Egyébként a cenzúra nem volt annyira titkos, mint amennyire a kommunizmus emlékezete megőrizte. A mindennapi ember valóban nem látott bele egy intézmény vezetésébe, nem volt honnan tudnia, mi a háttere annak, ami a színházban előadásként megjelenik. Megkockáztatom, még a színházi emberek közül is csak kevesen ismerték a pártbürokrátákkal való alkudozásokat. Erről azok tudtak igazán, akik vezető pozícióban voltak, nekik volt rendszeres kapcsolatuk a cenzorokkal. Tehát nem volt ez széles körben ismert dolog, de titkosnak sem nevezhető. 1977-ig a cenzúra külön intézmény volt, ismerni lehetett a szerkezetét, a személyi összetételét. '77 után beolvasztották a Szocialista Művelődés és Nevelés

Plainer Zsuzsa kulturális antropológus

Tanácsába, az ott dolgozók közül került ki a cenzorok egy része. Szóval ezek az emberek nem titokban dolgoztak, mint a Securitate.

A cenzorok esetében nemcsak az az érdekes, miért vállalnak egy-egy interjút, hanem az is, hogyan beszélnek a munkájukról. Természetes, hogy a szerepüket minimalizálni próbálják: ők csak a dolgukat végezték, ez volt a munkájuk. És ez igaz, hiszen a cenzúra intézménye végrehajtó szerv volt. Ezért az csak részben igaz, hogy „szigorodott a cenzúra”, valójában az ideológiai elvárások lettek egyre abszurdabbak. A direktívákat a párt találta ki, a cenzorok ellenőrizték a betartásukat. A szakirodalom is azt mondja, és ezt erősíti meg az én kutatásaim is, hogy kétféle cenzor létezett, a „jó” és a „rossz”. A rossz az volt, aki valóban kötekedett, ártott, gátolta a kulturális intézmények munkáját, a jó pedig az, aki segített. Volt rá példa, hogy a cenzorok maguk javasoltak olyan technikákat, amelyek révén egy-egy könyvet, színdarabot meg lehetett jelentetni, be lehetett mutatni. Olyan is volt, hogy az értelmiség és a cenzúra kompromisszumot kötött, megegyeztek, mi maradhat és mi nem láthat napvilágot. Mondok egy példát. A váradi színház 1987-ben meg szeretne volna ünnepelni Sütő András hatvanadik születésnapját. Úgy tervezték, bemutatják az író egyik ismertebb darabját, de a cenzorok elutasították minden javaslatot. „Cserébe” ők ajánlottak egy művet, így került a váradi színpadra a *Vidám sirató egy bolyongó porszemért*.

A kutatásban hogyan lehetett használni a nézői emlékezetet?

A nézői emlékezet kutatása nem az én ötletem volt, kezdetben nem is hittem abban, hogy ez a szempont működni fog. Ez Horváth Istvánnak, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatójának volt az ötlete, aki a doktori dolgozatom egyik opponense volt. Ő azt mondta, ha az a célom, hogy végigkövessem, hogyan jut el egy színdarab a bemutatás ötletétől a cenzúrával való egyezkedésen vagy konfrontáción át a színpadra állításig, akkor rögzítsem az egykori nézők előadásokkal kapcsolatos emlékeit is. Így is tettem. És meglepődve láttam, mennyire erősen él az emberekben egy-egy előadás emléke, egyáltalán a színházba járás, és az egész időszak. Ahogy mondtam, a szüleim vagy a barátaim kapcsolati hálóját „használtam” arra, hogy kiválasszam az egykori nézők közül interjúalanyaimat. Az iskolai végzettség is kritérium lett volna, de sajnos nem működött, nem beszélgettem például munkásokkal, pedig sokan jártak közülük színházba. Az interjúim másik „torzulása”, hogy nem, vagy alig figyeltem azokra, aki szerették a színházat, de nem érdekelte őket a romániai magyar kisebbség helyzete. Illetve lehet, hogy érdekelte, de nem ezt várták el a színháztól. A kötetben három esettanulmány szerepel: az egyik Sütő András *Vidám siratója*, a másik Tamási Aron Ösvigasztalása, a harmadik pedig Zilahy Lajos *Fatornyok* című darabja. Mindhárom a kisebbségi identitásról igyekezett valamit elmondani, arról, miként próbált megmaradni egy kisebbségi társadalom, ez a nyolcvanas évek nagy témája volt. És én leginkább olyan emberekkel készítettem interjút, akik azt mondták, nekik fontos volt, hogy a színház erről beszéljen.

Milyen saját színházi emlékei, élményei vannak a nyolcvanas évekből?

Az első találkozásom a színházzal rendhagyóra sikeredett. Talán ötéves lehettem, amikor anyám engem és egy gyermekkori barátomat először vitt el egy gyerekdarabra. Hárman indultunk el az óvodából megnézni a *Trón alatt a király* című mesejátékot, amit amúgy nemrég újtott fel a Lilliput Társulat. A színházhoz érve azt láttam, hogy az ajtók zárva vannak, az egyikre kitettek egy cetlit, amin azt írta: betegség miatt elmarad az előadás. Emiatt nem akartam többet színházba menni, mert úgy gondoltam, ott nem jó dolgok történnek, a színház és a betegség fogalma összefonódott. Később hajlandó voltam megnézni az előadást, ami nagyon tetszett. Annyira, hogy ezzel a gyermekkori barátommal részleteket adtunk elő a darabból. Főleg a gitározó macskákat utánoztuk, bár a mi verzióinkban a hangszert műanyag te-

niszütők helyettesítették. Ha jól emlékszem, hatéves koromtól felnőttbérlettel jártam színházba. Ez azért volt lehetséges, mert rengeteg zenés darab volt, vagy más, egy kisebb gyerek számára is érthető vígjáték. Persze volt, amit nem értettem, a Csurka-előadásokat például. Később, ötödikesként-hatodikosként már az osztállyal láttam a *Szentivánéji álomot*. Érdekes, hogy a Sütő- meg a Tamási-darabokról mindenki beszélt akkoriban, a magyartanár nő ajánlgatta, míg a *Szentivánéji álom* nem volt téma. És ez sok mindent elmond arról, milyen volt az akkori kánon: Sütő András és Tamási Áron volt a sztár, meg a többi kisebbségi magyar „celeb”, pedig jól emlékszem arra, hogy Kőrösi Csaba Puckként nagyon meggyőző és érdekes volt.

Pihentetni kellett, mint a kelt tésztát

Miféle nehézségek adódtak a kutatás során?

Ez nehezen kutatható téma, hiányzó mozaikdarabokból kellett összeállítani egy nagyobb képet. A legnagyobb probléma az volt, hogy hiányoztak bizonyos dokumentumok. Heteket töltöttem azzal, hogy keressem a váradi színház cenzori jegyzőkönyvét, amiről azóta sem tudja senki, hol lehet fel. Ez egy nagy repertoárfüzet, amelybe kézzel írták be azoknak a beszélgetéseknek a jegyzőkönyvét, amelyek az ún. vizionálás, a cenzorok által látott utolsó előadás nyomán a színház vezetősége és a cenzorok között zajlottak. Ám ebből a hivatalos dokumentumból csak lapok kerültek elő. A sepsiszentgyörgyi színházé szinte érintetlenül megmaradt, lehet, azért, mert a szentgyörgyieknek fontos volt, hogy ezek a folyamatok dokumentálva legyenek. A pártokumentumokat is hiányosan archiválták, és az ún. referátumokból is kevés maradt meg. Ez utóbbiakat az irodalmi titkárok írták, a hivatalos ideológia nyelvén fogalmazva meg a darab cselekményét. De a referátum igazi célja az volt, hogy ideológiailag megtámogassanak egy darabot, és így a színház megszerezze az engedélyt arra, hogy az a repertoárban maradjon. Egy ilyen szöveg pontosan megmutatja, hogyan működött a kettős beszéd. A *Szuzai menyegző* témája a referátum szerint a Ceaușescu által annyira szorgalmazott nemzeti függetlenség, miközben egy kisebbségi magyar közösség számára ez a mű az erőszakos asszimiláció elleni lázadás.

Szintén probléma volt, hogy a kétezres évek elején még nem készültek el azok az alap kutatások, amelyek megkönnyítették volna a munká-

mat, hiszen a levéltári anyagok egy része is zárolva volt még.

Aztán ott volt a téma interdiszciplináris jellege, ami Romániában általában nem azt jelenti, hogy „ez is – az is”, hanem hogy „ez sem – az sem”. A történészek számára az nem volt rendben, hogy a dolgozatban nem használtam dokumentumokat, az antropológusok azt kifogásolták, hogy ez nem egy „komoly” téma, mint például a romakérdés, a nőkérdés vagy a migráció. A bölcsészeknek az volt a kritikájuk, hogy Sütő és Tamási nincs benne a számukra érvényes irodalmi kánonban, a színházi emberek azt vetették a szememre, hogy miért nem foglalkozom a korszakos előadásokkal, mondjuk, Harag György rendezéseivel. Az sem könnyítette meg a helyzetemet, hogy Erdélyben nem igazán erős a társadalomtörténeti szemlélet. Kevés olyan szakszerűen dokumentált, de olvasmányos kötet született, ami arról szól, hogy élt egy-egy társadalmi csoport harminc-negyven évvel ezelőtt. Pedig lenne erre igény, és az ilyen művek az én munkámat is segítették volna.

Talán emiatt is alakult úgy, hogy a doktori dolgozatomat többszöri nekilendülés és megtorpanás után, 2011-ben fejeztem be, illetve védtem meg. Utána azt mondtam, ezt becsülettel végigcsináltam, de ennyi volt, nem foglalkozom többet a témával. 2017–2018-ban mégis elővettem újra. Akkor már más volt a világ. Az antropológusok egy része elkezdte feldolgozni a kelet-európai közelmúltat, az irodalom és a színház nyitottá vált a társadalmi jelenségek iránt. A könyvet is viszonylag nagy érdeklődéssel fogadták. Sokan kritizálták is, szigorú, de igazságos és értő bírálatokat kaptam, ami egy szakkönyv esetében jó dolog. Szóval szerencsés döntés volt, hogy félretettem a témát, és hagytam pihenni, mint a kelt tésztát.

Várható-e a könyv magyar nyelvű megjelenése?

A könyv azért jelent meg románul, mert román nyelven írtam a doktori dolgozatomat. Időhiányban szenvedtem a publikált változat átdolgozásakor, minél hamarabb be kellett fejezni a kötetet, nem volt mód még a fordítással is bajlódni. Szakkönyvről lévén szó, nem számít igazán, milyen nyelven írták. Tervben van a magyar kiadás is, az átdolgozott formában jelenik majd meg, figyelembe veszem a kritikásaim észrevételeit is, úgyhogy az a kötet nem ez a kötet lesz.

JAKÓ JULIANNA

„Nem vagyok az a színész, aki az életét is színészként éli”

Beszélgetés Rácz Endre színművésszel

2010-ben kezdted a színit. Ha visszagondolsz arra a periódusra, hogyan emlékszel, mi volt a színházhoz való hozzáállásod?

Elsősorban csak a kíváncsiság, hogy mi ez, mi minden létezik. Amihez erősebb volt a viszonyom, az a színházcsinálás, és azt úgy jellemezném, hogy „minden áron”. Volt bennem egy erős drive arra, hogy megtanuljam, hogyan lehet ezt csinálni, minél több mindennel akartam foglalkozni, minél több mindenben benne lenni. Tehát nem voltak elképzeléseim, hogy milyen kéne legyen a színház, vagy mit lehet színháznak nevezni. Eleve az a típus vagyok, aki ha belekezd valamibe, és az megtetszik, abba rengeteg energiát fektet. Ez nem feltétlenül marad így örökre, hanem amíg kiismerem annyira a dolgot, hogy meg tudjam mondani, továbbra is érdekel-e vagy sem. A színház maradt. Az egyetem egy folyamatos pezsgés volt. Minden órán azt kerestem, mit tudok leszűrni abból, amit csinálunk. Szerintem felelőtlenül tanítottak minket. Szinte senki nem vette figyelembe azt, hogy pszichésen mennyire nehéz ez az egész folyamat, amin színészként végigmegyünk.

Később visszatértél az egyetemre tanítani. Milyen volt a diákokkal együtt dolgozni, mit akartál átadni nekik?

Már az egyetem alatt is vonzott a tanítás gondolata, azért iratkoztam be doktori képzésre, hogy taníthassak. Előtte bementem Szilágyi-Palkó Csaba óráira, aztán megtartottam pár óráját, hogy lássam, mennyire működik, és úgy tűnt, jól sikerültek. A három év doktori alatt végig tanítottam, leszámítva az utolsó félévet. Leginkább improvizációt tanítottam, és az volt számomra a legfontosabb, hogy megtanítsam a diákoknak azt, hogy tudjanak játékban gondolkodni, ne akarjanak feltétlenül külső segítséget, információkat, támpontokat keresni ahhoz, hogy játszani tudjanak. Az egyetem követelményei miatt aztán hamar át kellett térnünk arra, hogy nézhető vizsga szülessen. Az első évfolyammal dolgoztam a legtöbbet, velük csináltuk meg a *Nálunkat*. A másik évfolyammal együtt dolgoztunk Botos

Interjú 39

KOVÁCS BEA (1991, Marosvásárhely) esszéíró, szerkesztő, kreatív tartalomgyártó. A BBTE bölcsészkarán szerzett mesteri diplomát, jelenleg első kötetén dolgozik.

Bálinttal, ott már konkrét szöveggel, ebből lett a *DNS*.

Kanyarodjunk picit vissza időben. Egyetem után hogy kerültél a Váróterem Projektbe?

Mesteri első évében egy adott ponton felkeresett Imecs-Magdó Levente és Csepei Zsolt, és elhívtak. Igazából ennyi volt. Korábban nem ismertem személyesen őket, de láttam tőlük előadást. Amikor láttam az *Advertégót* (r. Botos Bálint), onnantól kezdve már reméltem, hogy előbb-utóbb sikerül odakerüljek. Nem tettem ennek érdekében semmit (*nevet*), de így alakult. Két évet várótermeztem. Amikor először odakerültem, a *Zéró* (r. Botos Bálint) készült, minden és mindenki optimista és energikus volt, megvolt még az az erős drive. Akkor kezdtük el építeni a ZUG-ot, és min-

Szinte senki nem vette figyelembe azt, hogy pszichésen mennyire nehéz ez az egész folyamat, amin színészként végigmegyünk.

den olyan volt, mint a Nagy Bumm előtti pillanat. Aztán elhívott Bocsárdi László Szentgyörgyre. Ott voltam két és fél évet, aztán visszajöttem a Váróteremhez.

A szentgyörgyi színházról mit gondoltál, mielőtt odamentél dolgozni? Milyen volt ott játszani, és miért mentél el?

Maga a munka Szentgyörgyön nagyon jó volt. Szeretem azt a társulatot, a színészek profik. Egyszerűen jól lehet dolgozni, a szakmáról beszélgetni, feedbacket kérni. Amivel nekem problémám volt, vagy ami egy kicsit mindig is taszított, az maga a kőszínház. De be kellett lássam, hogy amíg nem tapasztalom meg, addig nem tudhatom pontosan, milyen. Főleg az volt számomra taszító, hogy azt éreztem, csak jönnek létre az előadások, és senkinek nincs igazán köze hozzájuk, sok esetben, úgy tűnt, a rendezőnek se. Nem gondolom azt, hogy mindig a magas művészetnek a krémjét kell művelni, és megváltani a világot, viszont ha szórakoztatni akarunk, akkor tudjuk, hogy ezt az egészet azért csináljuk, hogy szórakoztassunk, és akkor ne beszéljünk mindenféle magasröptű eszméről. Ez talán Szentgyörgyre jellemző a legkevésbé, de a jelenlegi kőszínházi rendszerben elkerülhetetlen. Mondjuk később rájöttem, hogy a független szféra sem tudja ezt feltétlenül kiküszöbölni. Az viszont jó volt a Váróteremmel szemben, hogy végre bekerültem egy olyan helyre, ahol folyamatos munka van, és azok be is fejeződnek belátható időn belül, és nem fél évet, évet tartanak, és van játékrend.

A járványidőszakban a Főnixtervvel, bár már felállásban, de kicsit visszatértél a kőszínházhoz.

Volt bennem félelem, hogy elfelejtettem-e játszani. Azt hittem, rozsdásnak fogom érezni magam, de nem volt igazából furcsa. Az is izgalmas volt, hogy új emberek, új partnerek voltak, akikkel még soha nem játszottam. Az is jó volt, hogy azon a ponton már két éve tanítottam imp-rót, és már másképp foglalkoztam vele. Érdekes volt megnézni, hogy jó, beszéltem ezekről a dol-

gokról két évig, lássuk, mi van, ha végig is kell csinálnom.

A Váróteremnek igazából szerencséje volt a pandémiával, mert egyre mélyebbre kezdett kerülni már a járvány előtt. Több bukott projektünk volt, átmentünk végső soron mi is, kevesebb pénzből és gyengébb logisztikával, egy gyárszerűségbe, ahol nem tudtuk utolérni már magunkat a pályázatokkal. A kiegészítés szélén vagy már kiegészítésben volt a társulat, úgyhogy emiatt nem volt rossz, hogy le kellett állni. Én akkor casting tréninggel foglalkoztam a StageMilk platformon, meg Zsoltal csináltunk pár jógás videót, amit beneveztünk egy versenyre, ahol nyertünk. Szóval nem volt az az érzésem, hogy stagnál minden. Valami ilyesmitől kerültem bele a *Főnixterv*-be, aminek nyilván nagyon örültem, mert azért ennyiből nem lehet ellenni hosszú időn keresztül. Pont jókor jött a felkérés.

Ha most visszagondolsz az eddigi pályádra, melyik a kedvenc szereped?

Talán a Nyúl az *Alice*-ből (r. Bocsárdi László) vagy a Boncmester a *Zéroból*.

Mit jelent számodra a siker? Mikor érzed sikeresnek magad?

Amikor látom, hogy a játékom eljutott a közönséghez, megérintette, és én is látom a játékomban értelmét, illetve őszintén képviselek valamit abban, amit csinálok. Azt hiszem, nem lehet annyira rossz előadást rendezni, hogy ne tetsszen az embereknek. Valaki mindig meg fog hatódni (*nevet*), de azt önmagában még nem élem meg sikeresnek. Például az *Alice*-ben; az egyik előadás után egy távoli ismerősöm odajött és megölelt, már nem is emlékszem, mit mondott, de határozottan az volt az érzésem, hogy igen, sikerült. Azok az emberi dolgok, amiket én a Nyúlba át akartam vinni, átjöttek valakinek, és az a valaki örült annak, hogy ezt így, ilyen formában láthatta. Ez határozottan sikerélmény volt. Most a *Varjú Karcsi* legújabb verzióját mutattuk be a Gézenzug keretén belül, és utána voltak közönségbeszélgetések. Miután megvolt az első, az egyik kisgyerek odament az édesanyjához, mert külön csoportban voltak, és mondta neki, hogy nagyon jó volt ez a beszélgetés. Ennek külön örültem, mert mégiscsak egy hatéves kisfiú mondta.

Te milyen típusú színésznek tartod magad? Le tudod tenni a színházat?

Most már le tudom tenni egészen jól, meg könnyen felismerem azt is, amikor valójában nem

sikerült letenni. De ez azért van így, mert egyetem alatt egyáltalán nem tudtam, nem is akartam; egybemosódott számomra minden, szóval muszáj volt megtanuljam. Én nem vagyok az a színész, aki színészként éli az életét is, aki egy életművész. Nekem a barátaim nyolcvan százaléka nem színházi ember. Nem is szeretek színházról beszélni sokat, megunom egy idő után. Nem tudom, hogy mások kényszeredetten csinálják-e, de sokan szeretnek folyton a színházról beszélni, lényegében mindig ugyanazt: hogy benne vagyunk a színházcsinálás folyamatában, és ez milyen nehéz. Ez az, amit sokszor kimondottan kerülök.

Milyen út vezetett a Valanhoz?

A casting csapat több erdélyi színháznál járt, Szentgyörgyön is. Elmentem, és visszahívtak. Nem tudom, hogy mindenhol ezt csinálták-e, de eleve konkrét szerepekre castingolták a színészeket, úgyhogy engem is egyből Norbira hívtak be. Forgatókönyvet nem kaptam, csak a jelenetet, az esemény előtt egy nappal. Nyilván örültem, hogy megkaptam a szerepet. Aztán felmerültek a kételemek, hogy nem vagyok-e túlságosan ismeretlenben, megvannak-e a képességeim, hogy helytálljak, de tudtam ezeket mellőzni, és tényleg csak azzal foglalkozni, hogy játsszak. Hat-hét napot forgattam, szerencsére a töltelékjelenetekkel kezdtük, például amikor lapátolom a havat, vagy szaladok. Ezek lefaragtak a lámpalázból, és közben tudtam nézni a többieket, beszélgettem Hatházi Andrással, Mátray Lászlóval. Mire a fontos jelentekhez kerültünk, már picit nyugodtabb voltam, megismertem az embereket. A fojtogató jelenetem utolsó felkészülésében egy methodhoz hasonló dolgot szerettem volna kipróbálni. A diszpó szerint 11-kor kellett volna kezdjük a forgatást, de másfél-két órás késéssel számoltam. Úgy is osztottam be az előkészületeimet az egész napra nézve, hogy akkor legyek a csúcsponton, és úgy tűnt, sikerült, mert egy idő után már mindenki

Sokan szeretnek folyton a színházról beszélni, de lényegében mindig ugyanazt: hogy benne vagyunk a színházcsinálás folyamatában, és ez milyen nehéz.

kérdezte, hogy jól vagyok-e, mert borzasztóan nézek ki. Viszont végül felcserélték a jelenetek sorrendjét, még távolabbra került az én jelenetem, közben beékelődött a kajaszünet is, és valamikor éjjel háromkor vagy négykor kezdtünk el forgatni. Ekkor már teljesen KO voltam, ezért egy igen fura élmény volt ezt a jelenetet forgatni. A vágás szerintem segít rajtam. A haláljelenetre már egy kicsit összeszedtem magam. Sokat sétáltam Balánbányán, van egy erős hangulata a városnak. Abból próbáltam minél többet visszaadni Norbin keresztül.

Most min dolgozol?

Forgatjuk majd Aradon Visky Samu vizsgafilmjét, aki Kölnben végez most. Egy zaklatott csávót játszom, most arra készülök. Izgalmas szerep. Ami a színházat illeti, a Vároteremnél szeretnénk dolgozni egy imprón, csak egyelőre nem találunk időt rá. Ott most a turnészervezés a prioritás. Illetve nemrég játszottam egy filmben, Adonis Tanța teljesen független nagyjátékfilmjében. Írt egy forgatókönyvet, igazából már két éve készül erre a projektre, és most összejött. Ebben játszom egy sellőt, aki nem tud énekelni. Egy csodálatos, két és fél méteres farkat készített nekem Denisa Berceanu jelmeztervező dróthálóból és szilikonból. Ez is egy kiváló munka volt, és remélem, Adonis-szal fogunk még együtt dolgozni, mert ő is örült ennek a találkozásnak, akárcsak én.

Ki az, akiről azt érzed, hogy kíváncsi vagy rá, a munkamódszerére, hogy jól tudnátok együtt dolgozni?

A szentgyörgyi társulatból, remélem, sok mindenkivel lesz még alkalmam dolgozni. Kónya-Ütő Bencével például nagyon jó volt találkozni, sajátos jelenléte van színpadon. Tarantinoval szívesen dolgoznék, vagy Cristi Puiuval. De Tarantino kiemelten érdekelne, mert szerintem pontosan tudja, hogy mit szeretne a filmjeitől, és hogy melyik szereplő mit képvisel. Úgy érzem, remek lehet a kommunikáció közte és a színészek között. Szeretem azt, amikor azt látom, hogy a színészek pontosan tudják, mit keresnek abban a munkában, amiben vannak. Ez egy fontos extra réteget ad az egészhez, és mindig érezhető, ha ez a nüansz ott van vagy nincs. Optimista vagyok, nem gondolom azt, hogy nem szabad arra gondolnom, egyszer egy Tarantino-filmbe játszom, ha úgy alakul az élet.

KOVÁCS BEA

Közeget teremteni a minőségnek

Tasnádi-Sáhy Péter beszélgetőtársa Dálnoky Réka és Veress Albert

Ambiciózus sorozatot indítunk útjára az *Újvárad* lapjain: színházigazgatókat párosával kérdezgetve próbálunk első kézből képet kapni az erdélyi magyar színházak helyzetéről, problémáiról, törekvéseiről, nem csak járvány idején. Bár a kronológiai sorrendet a továbbiakban nem fogjuk betartani, izgalmasnak tűnt, hogy először a legfrissebben kinevezett két Hargita megyei direktort, a posztját tavaly augusztus óta betöltő Dálnoky Réka székelyudvarhelyi művészeti vezetőt, illetve az idén tavasszal kinevezett Veress Albert csíkszeredai igazgatót faggassuk a jelenlegi feladataikhoz vezető szakmai útról, színházképkükről, terveikről. Az interjúk külön-külön készültek a virtuális térben, a válaszokat a szerkesztői szeszély sodorta egymás mellé.

Dálnoky Réka, bár gyermekéveit Nagyváradon töltötte, szakmai szempontból mégis

Veress Albert, a Csíki Játékszín igazgatója

abszurd korlátok között is tudtak lélegzetelállító megoldásokat hozni. Ezért én folyamatosan azt keresem, hogy azzal, ami itthon adott, hogyan lehet előretétező európai színházat csinálni – mondja a hazatérés okairól.

Veress Albertet viszont minden szál Csíkszeredához köti, a Farkas Ibolya és B. Fülöp Erzsébet osztályában töltött marosvásárhelyi egyetemi éveken kívül nem szakadt el szülővárosától, mint ahogy az is természetes volt számára, hogy diploma után 2003-ban oda szerződik.

„Erős lokálpatriotizmus munkál bennem, el sem tudtam képzelni, hogy máshol éljek, dolgozzak. 1998-ban alakult a színház, a következő évadra lett állandó társulat, amikor én érkeztem még nagyon friss volt minden, tele akarással, pezsgéssel, vággyal, a közönség is még csak kóstolgatta, mit jelent színházba járni. Nagy szerencsénkre Parászka Miklós² remekül értett hozzá, miként kell a nézőket közel tartani és közben nevelni, évről évre érezhető volt a fejlődés, mind a nézők, illetve bérletesek számára, mind művészileg, hiszen egyre merészebb vállalkozásokba merhettünk belefogni.

Miklós a népszínházban hitt, abban, hogy a színház mindenkinek kell szóljon, nem lehet kevés kivételezett luxuscikke. Ezért volt rengeteg vidéki

42 Trialóg

TASNÁDI-SÁHY PÉTER (Budapest, 1981) író, újságíró, rendező. Nagyváradon él.

távrolról csöppent a romániai magyar színházi életbe: Glasgow-ban, Skóciában végezte az egyetemet, egy éven keresztül Tahitin tartott drámafoglalkozásokat, diploma után forgatókönyvírást és kommunikációt tanított Mexikóban, hogy aztán a megszerzett tapasztalatokat, ahogy azt kezdetektől fogva tervezte, itthon kamatoztassa. „Van Wordsworthnek egy szonettje, amiben azt írja, hogy *apácának nem fáj soha a zárda*¹...én is úgy gondolom, hogy minél kisebb egy színház, minél kevesebb a pénze, minél újkeletűbb az a hagyomány, amire építhet, annál izgalmasabb kihívást jelent ott dolgozni, ott jó színházat csinálni. Az egyetemen, amikor épp látványtervezést tanulunk, volt egy feladat, egy nagyszínpadi előadás-hoz kellett díszletet tervezni 5 angol fontból (29 lej – a szerk.). Voltak olyan diáktársaim, akik ilyen

¹ Kosztolányi Dezső fordítása

² Színházrendező, a Csíki Játékszín igazgatója 1998 és 2018 között.

kiszállásunk, ne legyen különbség a város és a falu, illetve különböző társadalmi rétegek között. Ez a híd-konceptió hozzám is nagyon közel áll, de óvatosan kell egyensúlyozni. Látok olyan előadásokat, amikről tudom, hogy sokszor megtöltené nálunk a nézőteret, de minőségben ilyen árat nem fizetnék érte, illetve olyan színházi kísérletet, ami nagyon jó, de még nem érett rá a közönségünk. Persze van olyan produkció, amelyben mindkét szempont egyformán érvényesül, de ehhez kivételes csillagállítás kell.” – meséli a Csíki Játékszínben töltött évekről, színházképéről is részben számot adva.

Dálnoky Réka első ars poeticáját a glasgow-i egyetemi felvételihez fogalmazta: „Valami eszméletlenül idealista dolgot írtam, ami szerencsémre megfogta a felvételi bizottságot, Skóciában szeretik az olyan embereket, akik hegyeket akarnak megmozgatni. Valami olyasmi lehetett, hogy Európában viszonylag közmegegyezés a színház társadalmi haszna, de lehetne ennél százszorta fontosabb is: komoly társadalmi változások előidézője, emberek gyógyítója, felvilágosítója. Ma sem gondolom másképp, szerintem a színház akkor működik jól, ha egyszeri és megismételhetetlen élményt ad, és ezt tudatosan, szándékosan teszi, például egy hegy tetején megélt naplementével szemben, ami szintén megváltoztathatja az ember életét, de véletlenszerű. Ezen belül viszont színes a paletta a könnyesre nevetető minőségi komédiától a legelvontabb mozgásszínházig. A lényeg a befogadóra gyakorolt erős hatás. Szerintem hibás elképzeléseink vannak arról, hogy a közönségnek mire van szüksége. Egy streaming szolgáltató oldalán arra kattintok, amihez éppen kedvem van, legyen az limonádé vagy dráma, viszont a színház kicsit másképp működik, a néző vállalja, hogy ilyen könnyen nem válogathat az őt érő hatások között. Persze lehet, hogy valakinek fontos egy téma és olyan hangvételű

Dálnoky Réka, a Tomcsa Sándor Színház művészeti vezetője

előadásokat keres, de a repertoár-színház másképp működik, megvan a lehetőség a meglepetésre, hogy olyan hatásnak tegyük ki magunkat, amire magunktól nem vállalkoztunk volna, mégis többek lettünk általa. Nincs szükség durvaságra, egy váratlan öleléssel is lehet valakit provokálni. Nem kell felborítani a nézők világát, de feladatunk megmutatni a mást, hiszen a közösségi oldalakon, a baráti társaságunkban olyan dolgokkal vesszük körbe magunkat, amik megerősítik, hogy jó, amit gondolunk, csinálunk. Ezért minden új nézőpont, amit a színház meg tud mutatni, legyen az egy kortárs téma vagy a női sorsok Csehov korában, hozzátesz az emberhez.

Minden ember vágyik az újra, miközben fél is tőle, ez a természetünk része. Ezt a kettősséget kell úgy navigálni, hogy a komfort és a pánik között a kreatív tartományban maradjon az ügy. Egyébként ehhez – mármint a komfortzónából való kilépéshez – hozzá lehet edződni, minél többet gyakoroljuk, annál nehezebben ijedünk meg. Annak, aki 35 éve a komfortzónájában csücsül, nagyon nehéz lesz először kimerészkednie. A színház szerencsére olyan közeg, ahol a színész és a néző is, a változatosság okán, folyamatosan ezzel a késztetéssel találkozik.

Amikor átvettem a társulat vezetését, már volt a csapatban egy erős akarás, hogy olyan színházat csináljanak, amiben hinni tudnak. Változást elérni kétféleképpen lehet: radikálisan, egyik napról a másikra vagy pedig lépésről-lépésre, sok megértéssel, hosszú idő alatt. Mi ezt a második utat választottuk, bár a sok szempontból megviselő járványhelyzet következtében két produkciókkal is elkezdjük a határokat feszegetni. Ezek a kísérletek annyira jól sikerültek, hogy – ez itt a reklám helye – a Beckett *Rövidék* UNITER-díjat kapott³.

Sokan azt hiszik, hogy egy székely kisváros közönsége nem vevő arra, hogy a színház beköltözzön egy könyvesbolt kirakatába és meglepésszerűen megszólítsa az utcán, de a tapasztalat az ellenkezőjét mutatja. A *Meghatározatlan időre* című kirakatszínházi előadásainkra tízesével érkeztek az emberek, pedig nem hirdettük őket, szájról szájra terjedt a hírük. Mondjuk, én színházcsinálóként azoknak a nézőknek örültem a legjobban, akik véletlenszerűen megálltak, a kezükben egy köteg üres PET-palackkal vagy kinyitották az utca túloldalán a teraszajtót és végighallgattak

3 Legjobb televíziós/teleplay előadás díj, XXIX. UNITER Gála (2021)

Kirakatszínházi előadás Székelyudvarhelyen

egy rap-monológót a 21. századi férfilet nehézségeiről.

Amikor Udvarhelyre kerültem, többször elhangzott, hogy „jaj, erre nem lesznek vevők a nézők” „jaj, erről itt nem lehet beszélni,” a hosszú távú terveim között mindenképpen szerepel ezen változtatni. Nem arra gondolok, hogy in-yer-face⁴ stílusban lenyomjuk az emberek torkán, márpedig itt most két órán keresztül a melegekről fogunk beszélni, hanem fokozatosan, barátságosan, emészthető módon behozunk olyan témákat, kérdésfelvetéseket, amivel a közönség nem feltétlenül akar találkozni, pedig szüksége van rá. A kirakatszínház egyik jelenetében egy takarító az üvegen keresztül meglát egy téli hidegben az utcán fekvő hajléktalant és azon morfondírozik, odamenjen-e, mert hát biztos bűdös, vagy ráköphet esetleg valami fertőzést. Ez például egy fontos társadalmi kérdés pedzegetése. Nincsenek súlyos állítások, de a téma mégis ott van.”

Két beszélgetőtársam véleménye egybecseng, a gyors, forradalmi változásokkal szemben Veress Albert is a nézőkkel egyetértésben végzett, fokozatos munka mellett teszi le a voksát: „Mindenképpen az utóbbiban hiszek, bizonyára azért is, mert eddigi pályámat is ennek szellemében jártam be. Mi egy városi színház vagyunk, a város lakossága tart fenn, senkit sem zárhatunk ki a lehetséges közönségből, mindenkire kell tudnunk olyan nyelvet találni, amin kapcsolódhat hozzánk. Persze emellett feladatunk kimozdítani mindenkit a komfortzónából, de ízlést, igényt for-

málni csak hosszú távon lehet. Nem mondom, hogy a forradalmi megújulás nem működhet, csak az sokkal fájdalmasabb, hiszen hirtelen kiürül a színház, amit aztán újra meg kell tölteni, fel kell nevelni egy új közönség-generációt, ami ha sikerül, ízlésben már biztos ott tart, ahol szeretnéd. Nekünk erre nincs szükségünk, hiszen már 20 évet eltöltöttünk a lassú lépések politikájával, eredményesen. A zenés színház kötelező elem, méghozzá a klasszikus operett vagy musical, ezt nehéz mozditani, mondjuk egy mozgáselőadás irányába, a műfaj törzsközönsége követeli a megszokottat, viszont a kereteken belül ők is egyre igényesebbek. 2006-ban megcsináltuk a *Lili bárónőt*⁵ egy szintetizátorral, most az *Én és a kisöcsémet*⁶-t hattagú zenekarral. Az első interaktív előadásnál, ami felrúgta a mindenki békében üldögélhet a bársonyszéken konvenciót, a közönség lehajtott fejjel szorongott, most a kamaratermi előadásoknál felszabadultan viselik az ilyesmit. De említhetem az utóbbi évekből az *Ásókapá*⁷ című, párkapcsolati témákat feldolgozó, interjúk alapján született előadásunkat, ahol a pszichológus bevonásával zajló, előadás utáni beszélgetéseken sokan megszólaltak, megosztották saját tapasztalataikat, tökéletesen egyenrangú partnerekként működtek. Miklós annak idején ragaszkodott a bérletrendszerhez, mert így a zenés műfaj egyébként színházilag kevésbé kíváncsi rajongói is megnézték még mást is a repertoárból és sokan közülük már nem riadnak meg egy Csehov-darabtól. Minden síkon lehet folyamatosan fejlődni.

A jövőben mindenképpen húsbavágó, aktuális problémákat érintő előadásokat szeretnék a repertoárba, bár ilyeneket létrehozni nem annyira könnyű. A nagy klasszikusok, a mindenkori aktualitásukkal nem mindig érik el ezt a hatást – bár most a *III. Richárd*⁸ remélem ilyen lesz – a kortárs szövegek talán könnyebben működnek. A következő évadban is lesz olyan előadás, amiben a fogyasztói társadalom, illetve az elidegenedés problémáival foglalkozunk. Szeretném, ha a nézők úgy jönnének ki a színházteremből, hogy megérintette őket a téma, többféle igazsággal találkoztak, amikhez aztán gondolatban vagy egymással vitázva ők is hozzáteszik a magukét.”

A további fejlődésnek, vagy, ahogy egy interjúban fogalmazott, szintlépésnek, Veress Albert

⁴ Nagy-Britanniában a kilencvenes években népszerű konfrontatív színházi stílus, Aleks Sierz kritikus kifejezése nyomán.

⁵ rendező: Parászka Miklós, bemutató: 2006. 12. 30.

⁶ rendező: Kányádi Szilárd, bemutató: 2020. 12. 11.

⁷ írták: Deák Katalin, Bíró Réka, Bartalis Gabriella, rendező: Bartalis Gabriella, bemutató: 2019. 04. 18.

⁸ rendező: Vladimir Anton

nem kíván egyedül a motorja lenni, a szervezeti felépítés rugalmatlansága ellenére is csapatban gondolkodik:

„Nagyon sok a feladat, amit nem tud egy ember elvégezni. Nem lehet egyszerre működési szabályzatot írni, források után rohanni és a tényleges színpadi munkát vezetni. Nagy szerencsémre a *III. Richárd* apropóján találkoztam Vladimir Anton rendezővel, pont az ő próbafolyamatát érintette legdurvábban a járvány, háromszor futottunk neki a bemutatónak, és még most sem jutott el az itthoni közönséghez. Ez alatt az idő alatt sokat beszélgettünk, nagyon tetszett, ahogy a színházról, a színház szerepéről gondolkodik, illetve szakemberként is nagyon megfogott, a színházban nőtt fel, nagy mesterekkel dolgozott, és ez érződik is a hozzáállásán. Éppen ezért nem is adtam be addig a pályázatomat, amíg Vladi igent nem mondott, hogy kvázi művészeti vezetőként – velem együtt – a művészeti stratégiát építse. Nagyon körülményesen tudunk csak posztokat létrehozni, ezért Vladi is házi rendezőként szerepel, de ennél sokkal komolyabb feladatai vannak. Ezután lesz produkciós vezetőnk is, akit még próbálunk valahogy elhelyezni a szervezeti ábrán, de mindenképpen szükség van rá, hogy a produkciók minél zökkenőmentesebben működjenek.”

A két igazgatóban az is közös, hogy nagy hangsúlyt fektetnek a következő generációkra, Dálnoky Réka tanít a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen, Veress Albert első projektje igazgató-

ként a romániai végzős egyetemisták előadásainak helyszínt adó *Unscene* fesztivál volt:

„Egy olyan rendszerben, ahol a tanár sok évi tapasztalattal elmondja a tutit, csak az igazi lázadók hozhatnak megújulást és azt is csak komoly harc árán. Én nem gondolom, hogy feladatom lenne a diákokat bármilyen irányba vinni, az eszközöket kell megadnom ahhoz, hogy megtalálják a saját hangjukat, így a színház megújulása organikusán tud történni, szinte évről évre. Rengeteg nemzetközi példát mutatok nekik, adok impulzusokat, de ki vagyok én, hogy megmondjam egy fiatalembernek, mi legyen számára a színház? A minőséget sem szakemberben, sem előadásban nem lehet legyártani, nincs recept. A minőség az egy csoda, amihez közeget kell teremteni, dolgozni kell érte és várni, hogy megtörténjen.” – vallja a tanításról Dálnoky Réka.

„Láttuk, hogy a végzős színésznövendékek mennyire kínlódnak, hogy megmutassák magukat, de a járványhelyzet ezt a szokásosnál is nehezebbé teszi, nálunk pedig nyitva a színház, közönség is van, szóval adta magát, hogy gyorsan lépünk. – meséli az *Unscene* fesztivál születésének körülményeiről Veress Albert. „Persze stratégiai érdekeink is fűződnek a fesztiválhoz, hiszen a városnak is jót tesz a pezsgés, illetve a mi fiatal közönségünknek is egy jó hívó szó.”

45

Sokan mondták, hogy ezt ilyen rövid idő alatt lehetetlen lesz összehozni, de ezzel nem sokat törődünk és jobban sikerült, mint amennyire

Jelenet
a Vladimir Anton
által rendezett
csíkszeredai
*III. Richárd*ból

remélni mertük. Terveink szerint az Unscene a közeljövőben egyfajta seregszemplévé nőheti ki magát, ahol a szakma egy helyen, néhány nap alatt képet kaphat a legújabb generáció teljesítményéről.”

Román testvérintézmények hiányában felmerül a kérdés, a két színház mit kínál a román közönségnek.

„Még Parászka Miklós indította útjára a Luceafărul-bérletet, ami négy, meghívott román nyelvű előadást foglalt magába, ez elsősorban a város román lakosságának szólt, viszont néhány évad után ezt a város vezetése megszüntette, pont, amikor kezdett volna beindulni. En ezt szeretném feléleszteni, illetve a magyar nyelvű előadásainkat is szeretnénk románul feliratozni” – feleli Veress Albert

Székelyudvarhelynek rendkívül kevés román ajkú lakosa és nézője van, viszont több előadást így is feliratozva játszanak, például *A mi kis városunkat*, amivel Bukarestben is vendégszerepeltek vagy Caragiale *Az elveszett levél* című drámáját, amiben a dalbetétek románul szólalnak meg.

46 Mindennapjaimat a bihari kulturális életet beárnyékoló Ilie Bolojan-alakú setét felleg alatt tengetve nem tudom elkerülni, hogy interjúalanyaimat a színház és politika viszonyáról kérdezzem.

Dáldoky Réka a beszélgetést indító Wordsworth idézet szellemében felel: „Érzékelem, hogy a politikának van hatása az intézményre, de én egy idegesítően pozitív ember vagyok. Mindig azt nézem, hogy az utamba álló akadályt el tudom-e mozdítani, ha nem, akkor pedig azon gondolkodom, hogy miként tudok önazonosan működni az adott, mozdíthatatlan korlátok között, amik persze nem maradnak örökre a helyükön, hiszen a politikai klíma, az anyagi helyzet folyton változik, új feltételeket rajzolva.”

„Engem a napi politika alkatilag nem érdekel, és bizonyára ebből kifolyólag gondolom, hogy a politikának nem szabadna beleszólnia a művészetbe, az elmúlt évek magyarországi, vajdasági vagy éppen Bihar megyei történései éppen ezért nagyon fájnak. Saját tapasztalatból tudom, hogy egy színház, egy társulat építése hosszú évek kemény munkája, és nonszensz, hogy a politikai szélirányváltozás egy ilyen folyamatot adott esetben lenullázzon” – fogalmaz határozottan Veress Albert.

Az Unscene Fesztiválon a fiataloké a terep

„Nekünk a mostani városvezetéssel nagy szerencsénk van, hallani, a polgármesterünket miniszter korában Bukarestben is látták rendszeresen előadásokon, és tényleg azt tapasztaljuk, hogy a mostani vezetésnek fontos a kultúra, és nem akarnak beleszólni a szakmai munkába. Persze az erőforrások korlátozottak, de ahhoz képest, ami Váradon zajlik, nálunk most mennyország van.

Úgy tartják, egy színházi ciklus 15 év, amit jó esetben egy igazgató személye fémjelez. Én zárásul ennél szerényebb időtávra, az első öt évre kérek a frissen kinevezett társulatvezetőktől remélt eredményeket.

„Azt szeretném elérni, hogy kialakuljon egy csapat, ami száz százalékosan ugrik neki minden kihívásnak, magabiztosan, teljes erőbedobással dolgozik” – mondja Dálnoky Réka. „Ennek remek táptalaja van már itt a társulatban, de lévén egy fiatal, kisvárosi színházról szó, idő kell, hogy ez kialakuljon. Sokféle rendezővel, színházi nyelvvel találkozáva elérhető, hogy olyan izgalmas műhellyé nőjünk, ahonnan a szakma is, de a nézők is azt érzik, hogy olyat kapnak, ami nem található meg akárhhol, amire érdemes odafigyelni.”

„A mandátumom három évre szól, de azért a stratégiák hosszabb távot céloznak. A színvonal folyamatos emelése mellett az lenne a cél, hogy a szakmai figyelem mellett más városokból is fontos legyen embereknek Csíkba látogatni színházat nézni, és nem csak, mivel úgy tapasztalom Csíkszereda egyre vagányabb hely lesz évről évre” – zárja a beszélgetést Veress Albert, egy lokálpatriótához méltó büszkeséggel.

A 120 ÉVES IRODALMI NOBEL-DÍJRÓL

Boka László

Felemás statisztikák

Nem az egyik legrangosabb, hanem a legrangosabb, ugyanakkor legvitatottabb és legellentmondásosabb díj. Az úgynevezett reáliákból még csak-csak lehet egy Nobel-díj esetén konszenzust feltételezni. Egy orvosi felfedezést elismerni, hogy kézenfekvő példát mondjak, azt, miszerint a fél világot letaroló koronavírust megállítani tudó oltás kifejlesztését valakik díjazzák, elismerik, azzal nem sokan vitatkozhatnak. Rajtunk, magyarokon kívül is büszkének lehetnek sokan Szent-Györgyi Albert orvosi, vagy Wigner Jenő és Gábor Dénes fizikai találmányaira, korábbi eredményeire és Nobel-díjukra. Sőt, nem csupán büszkének, hanem eredményeiknek haszonélvezői is egyben. De egy művészi életművet sokkalta nehezebb, sokkalta bonyolultabb átfogóan minősíteni, hiszen abban lehetnek zseniális, de ugyanakkor kevésbé sikerült alkotások is, s mondhatni teljességében inadekvát lenne a „hasznosság” szerint megítélni azokat. Egy irodalmi díjat eleve szubjektív szempontok öveznek, ezek már a stockholmi Akadémia felé történő felterjesztések fázisaiban is óhatatlanul elő-előkerülnek. Mi mégis évről évre várjuk, találgatjuk, hogy ki lesz a befutó. Ki lehet érdemes rá? Nem véletlenül: 1901-ben, a díj alapításakor az értéke 40 000 dollár volt, mára több mint 10 millió svéd korona. Mindez adómentesen. Az eszmei érték persze – valljuk – fontosabb, de mindez áttételesen, később másmilyen elismertségben is „konvertálható”. Nem egy ízben azt

követően került valakiről utca vagy köztér elnevezésre, hogy megkapta a díjat. Nem csak az irodalmi Nobellel állunk persze így. De a dúsgazdag svéd gyáros és feltaláló, Alfred Nobel által alapított díj megkülönböztetett jelentőségű mindmáig. Van mindebben egy jó adag sznobizmus is, de a piaci megfontolás sem kevés. Hogy az utódok jogdíjából származó majdani bevételéről már ne is beszéljünk.

A mindenkori kritikák az irodalmi Nobel kapcsán szakmai, s nem egy ízben ideológiai alapokra helyezkedtek. A legáltalánosabb kritika az, hogy egyes kiemelkedő, vagy saját hazájukban annak mondott szerzők soha nem kapták meg az irodalmi Nobel-t (de még a jelölést sem), míg a díjra kevésbé érdemes kortársaik számos esetben átvehették azt. Kérdés persze, milyen kritériumok

Ketten egy páston 47

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

tesznek valakit „kevésbé érdemessé”, ha egyszer egy igen bonyolult jelölési procedúrán és szűrőrendszeren – maga a döntés is egy tizenegy hónapig tartó folyamat eredménye, amely még a megelőző év szeptemberében kezdődik – már átmegy valaki. Az 1970-es évektől kezdődően ráadásul a Nobelbizottság tagjai egyenként írnak jelentést a Svéd Akadémiának. Tény mindazonáltal, hogy nem egy díjazás mögött lehetett s ma is lehetne politikai megfontolásokat és érdekeket feltételezni. A legutóbbi időkben Harold Pinter és Orhan Pamuk díjazása kapcsán merültek fel olyan vélemények, melyek értelmében a döntőbizottság nem (vagy nem kizárólag) az alkotó által teremtett művészi értéket méltányolta, hanem figyelembe vette az író valamilyen téren tett politikai állásfoglalását is. Sok esetben felmerül, hogy nem feltétlenül az alkotó könyveit, hanem politikai

és erkölcsi nézeteit mérlegelték, vagy éppen azokkal vitáztak, s a bizottság így egy „ügyet” karolt fel, nem az esztétikai teljesítményt csupán. Elfriede Jelinek 2004-es díjazását követően a Vatikán lapja felől eleve olyan kemény mondatok hangzottak el, miszerint ezúttal „az abszolút nihilizmus zászlóhordozóját” sikerült díjazni, de maga az osztrák sajtó is kettős viszonyulást mutatott a kérdésben. Egyfelől gratulációk és (esztétikai mércével elég) felületes méltatások, szakmabeliek, irodalmárok öröme, másfelől a személyét, politikai elveit és legfőképpen közéleti megnyilvánulásait illető kőkevény elutasítások övezték a díjazást.

Elégképpen kettősnek, örömtelinek és „nem-várt”-nak volt mondható az első magyar irodalmi Nobel-díjasnak, Kertész Imrének a kitüntetése is két évvel korábban – a hazai szakma hurrája, ugyanakkor érezhető fanyalgása folytán is. Emlékszem, 2002 telén a Széchényi Könyvtár olvasótermében ültem és hallgattam a díjazásról a híradásokat. Már másnap mindenki a Sors-talanságot kereste a kézikönyvtárban, vagyis a szabadpolcokon, ahol „jellemzően” korábban nem volt kint a regény. Ha valaki olvasni kívánta, a raktárak mélyéről kellett még fölkérnie. Az életmű súlyát mondhatni sokáig nem mérték egy Nádas vagy Esterházy, netán Krasznahorkai prózájához és azok frissebb külföldi sikereihez. Holott Kertész Imre első s talán mindmáig legfontosabb regénye még 1975-ben jelenhetett meg, akkor is több vizsautasítást és sokévi várakozást követően. Ez is jellemző és sokatmondó. Mindmáig az egyik legjobb kritika a műről (a traumatikus tematikát feldolgozó nemzetközi művek hosszú sorából kiemelve a döbbenetes, unikális láttatást és dikci-

Gyertyagyújtás egy Nobel-bankett előtt Stockholmban

ót) a Magyar Nemzetben jelent meg. Az ezredfordulóra aligha emlékezett a szakma java Ács Margit remek értékelő soraira. Nosza, a díjazás utáni első héten viszont rögtön több példány is kikerült az OSZK polcaira, másnap elkezdődött az újranyomása a kulcsregénynek, hisz mindenki megfelelő karácsonyi ajándékot látott már benne, de a díjnak közvetlen hatása ad absurdum odáig terjedt, hogy Kertész Ákos kötetét is elkapkodták akkori-ban egyes budapesti könyvesboltokban...

Az említett közvetett hatása a díjnak viszont azt is jelentette, hogy a decemberi ceremóniát követő hónapokban még több idegen nyelvre történő fordításra lett hirtelen jelentkező, aztán már óhatatlanul monográfiák is születtek, illetve – mint tudjuk – a kulcsregényből komolyabb filmes adaptáció is született. Hogy mennyire sikeres, az már más kérdés. Mindez persze még a szerző életében. Külön tanulmányt lehetne arról írni, hogy a díj 120 esztendő története során a politika hogyan támogatta egy-egy jelöltet, ahogyan arról is, a díjazást követően hogyan akarta magához édesgetni a szerzőket, hogyan, miként szerette volna legitimálni vele saját törekvéseit. Kertésznek egész intézetet hoztak létre Magyarországon, a Romániából elűzött Hertha Müllert a díja után a román sajtó és a kormány is a keblére ölelte...

Érdekes már csak emiatt is pár pillantást vetnünk a mindenkori magyar jelölésekre, illetve általában e 120 esztendő statisztikáira. A magyar alkotók közül a 20. század során jelölt volt többek között Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Weöres Sándor és Pilinszky János is, de kapott jelölést Déry Tibor és Szabó Magda is. Herczeg Ferencet háromszor is jelölte a korabeli magyar Nobel-bizottság még az 1920-as években, a rákövetkező évtizedben pedig Tormay Cécile-t jelölték két ízben is. Hívei szerint korai halála akadályozta csak meg a díj megszerzésében, azt ugyanis eleve csak élő alkotónak lehet adományozni. A három magyarországi jelölőszervezet: a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar PEN Club és a Magyar Írószövetség többek között Mészöly Miklóst, Esterházy Pétert és Nádas Péter is jelölte már több ízben a díjra.

Hogy lesz-e a közeljövőben újabb magyar szépíró, az bizonyos, hogy már nem csak e jelöléseken múlik. Ha végignézzük az 1901 és 2020 közötti díjazottak listáját, számos furcsaságra lehetünk figyelmesek. Arra például, hogy a díjazás első száz évében az irodalmi díjazottak 61,2%-a csupán tíz országból származott... Az utóbbi két

évtized sem sokat bővített mindezen. A nagyon nagy többsége a díjat átvevőknek prózaíró, költők jóval kisebb arányban részesültek benne. Ez talán annyiban érthető, hogy a „jó költők” bonyolultak, őket fordítani eleve nehéz, majdhogynem lehetetlen. Nemrég azonban ennél is furcsább díjazás is borzolta a kedélyeket: Bob Dylan dalszövegírói-költői munkássága okán került a világirodalmi kitüntetettek képletes Parnasszusának csúcsára. Az irodalom persze változik, ahogyan annak megítélése is. Furcsaságokból viszont korábban sem volt hiány: ketten történelmi műveikért kaptak irodalmi díjat, így Theodor Mommsen (1902) és maga Winston Churchill (1953) is.

Míg az összes Nobel-díjas alig 5-6 %-a nő, az irodalmi Nobel-díjasok között az arányuk ennél jóval magasabb, de így is meglepően kevés. A díj 120 éves történetében a 14 női díjazott fele ráadásul az elmúlt két és fél évtizedben kapta meg a díjat, ami némiképp a pízsi szemléletváltásoknak és a gender-elméleteknek jótékony hatása is lehet. Az első irodalmi Nobel-díjas nő, Selma Lagerlöf még a 19. század szülötte volt. Vajon ha létezett volna ilyen mérvadó díj korábban, George Eliot, Jane Austen és a Brontë nővérek saját korukban megkaphatták volna? Az aligha kérdéses ugyanis, hogy megérdemelték volna. Az ún.

Kérdés, milyen kritériumok tesznek valakit „kevésbé érdemessé”, ha egyszer egy igen bonyolult jelölési procedúrán és szűrőrendszeren már átmegy valaki.

alternatív Nobel-díjak többsége (így az angol szójátékkal létrehozott, de nagyon is találó *Noble-prize*) ezért eleve olyanoknak szól, akik egyértelműen a világirodalom elitjéhez sorolhatók, de valamiért sohasem kapták meg a díjat, úgy mint Franz Kafka, Virginia Woolf vagy Jorge Luis Borges.

Az irodalmi Nobel-díj bejelentésekor, az alapító halálának évfordulóján, december 10-én mindig kettős érzések fognak el, mondhatni úgy vagyok, mint szegény Nobel, az alapító, aki ugyan végtelen békeszeretetéről volt híres, 1867-ben mégis szabadalmaztatta leghíresebb találmányát, a dinamitot. Várom tehát, hogy csak jóérzéssel legyintsek, bólogassak, vagy valami így vagy úgy, de felrobban.

¶¶

Demény Péter

A tekintetnek változnia kell

Az irodalmi Nobel-díj kezdettől olyan lehetett, mint a népmesei lány, aki ment is, meg nem is, köszönt is, meg nem is, vitt is ajándékot, meg nem is. Mindenki tudja, hogy Tolsztoj nem kapta meg, ami igazán felkavaró, de nem kapta meg Borges sem, ami legalább annyira. És a nevek tovább sorolhatók. De még ha olyan valaki is kapta meg, akit az egész világ ismer és tisztel, akkor is. Thomas Mann igazán ilyen, de miért kell valakinek esszé és publicisztikát is írni, hogy íróként jelentősnek tartsák? És miféle indoklás az, hogy: „Főleg nagy regényéért, *A Buddenbrook-ház*ért, mely a kortárs irodalom klasszikus alkotása”?! 1929-ben, amikor Mann megkapta az elismerést, már megjelent *A varázshegy* is, mely eléri első könyve színvonalát, ha éppen meg nem haladja.

Lehet azt mondani, hogy Peter Handke nagy író, nem érdekelnek bennünket a délszláv háború

alatti vagy arra vonatkozó rettenetes állásfoglalásai, az emberben mégiscsak rossz szájíztt hagynak az ilyen ellentétek, hiszen arra vágyik, hogy mindenféle szempontból felnézessen arra, akit szeret. Ez készített engem is arra, hogy meglehetősen keserűen reagáljak Günter Grass náci múltjára, holott ugyan mit tud egy tizenhét éves ifjú?! Ezt azért sejtettem, de az az érvem sem állja meg a helyét, hogy miért nem vallotta be: a vallomás nem mindig egyszerű dolog.

Aztán ott van a képmutató csodálkozás. Jómagam Doris Lessing díjazásakor fanyalogtam, noha csak annyiról volt szó, hogy egyszerűen nem ismertem a munkásságát – ahogy nem ismertem a Mo Yanét sem vagy V. S. Naipaulét. A gőg vagy a fehér felsőbbrendűség, amellyel sokan Wole Soyinka költészetére legyintenek, akkor sem jó tanácsadó, ha bennük nevelkedtünk.

Hol van az kőbe vésve, hogy nagy író csak az lehet, aki már elrúgta az ötvenet, és több szobás vagy emeletes házban töprenkedik az irodalom értelmén?

A legnagyobb botrány azonban akkor tört ki, amikor Bob Dylant tüntette ki a Bizottság. Pedig az irodalom megváltozott, már rég nem az, mint amikor öltönyös urak képviselték. A műfajok összekeveredtek, nincsenek már (vagy sohasé voltak) „tisztá” versek, regények, színdarabok stb.

Innen lehetne tán elkanyarodni, és feltenni a kérdést: ugyan mire való egy díj? Arra, hogy megerősítsen valami mindenki által tudott dolgot, hogy a nagy költők nagy költők, a nagy írók pedig nagy írók? Mint láthattuk, még ez sem sikerült neki, hiszen Nabokov vagy Dürrenmatt, Kundera vagy Chamoiseau sem kapott (még) Nobelt. Vagy arra, hogy az emberi tisztaságra figyeljen? Handke a legékesebb cáfolata ennek. Ha azonban Handkét

50 Ketten egy páston

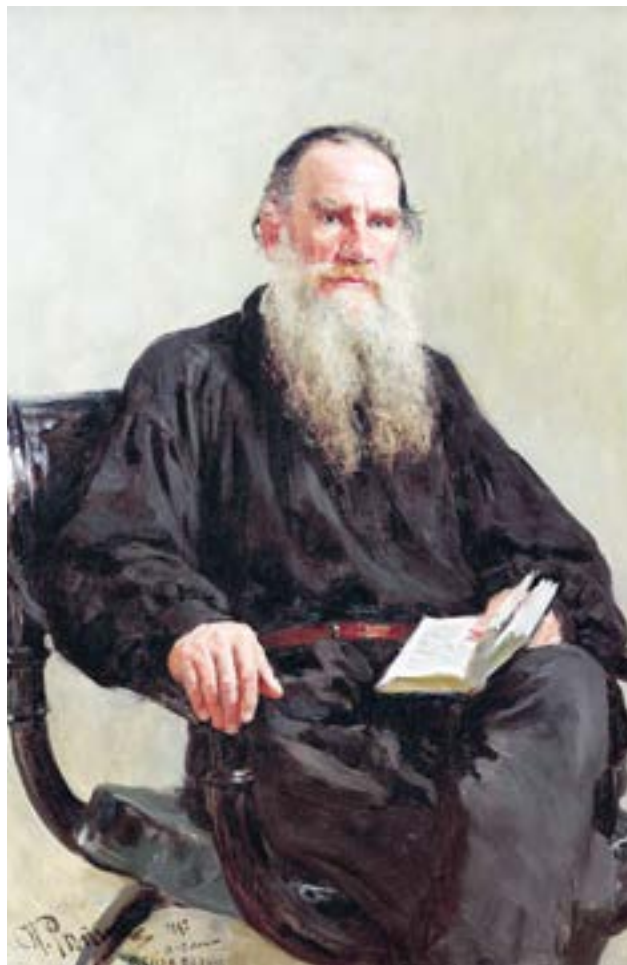
DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a Látó szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Marosvásárhelyen él.

kivételnek tekintjük, az irodalom felfogása akkor is megváltozott: már nem az az előkelő klubtag, aki valamikor, akár még az én gyerekkoromban is volt. Már nyári fesztiválokra is jár, gitározik és showmankedik, és ezt az énjét kihagyni a számításból olyan, mintha nem látnánk mindent, csak azt, amihez kedvünk van.

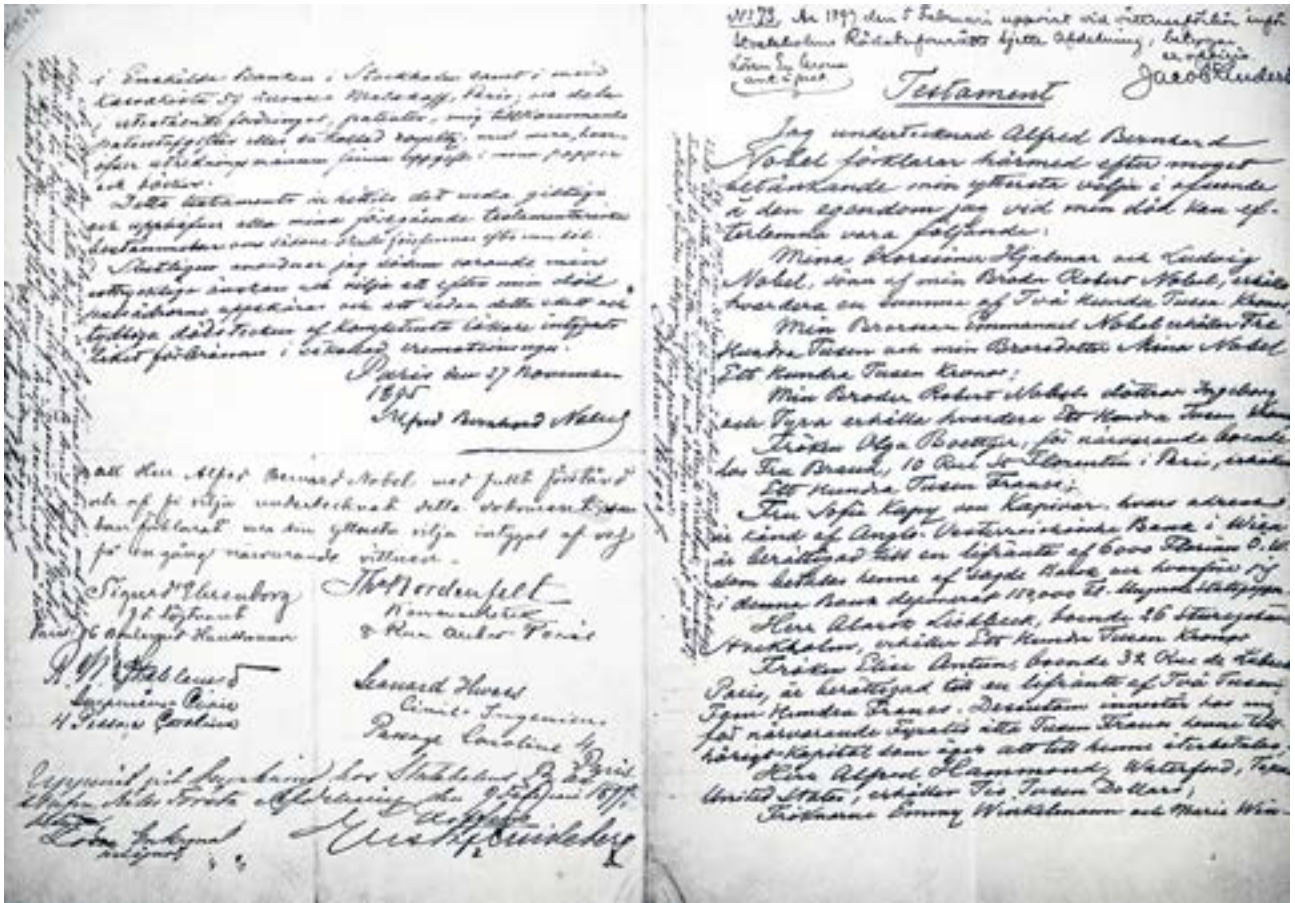
Közben a Nobel-bizottságot is elérte korunk rákfenéje, a korrupció. Igazán nem értem, hogy bizonyos színvonalon felül hogyan mehet bárki bizonyos színvonal alá. Már csak anyagi szempontból is: Michel Platininek vagy Gică Popescunak – hogy egy egészen más területről hozzam a példákat – ugyan mi szüksége volt „több pénzre”? Kizárólag az merülhet fel, hogy pénzből sohasem elég, vagy egyszerűen ilyen a világ: beránt a mocskos mechanizmusába. Mindkét alternatíva

hervasztó. És ha némelyek visszaélnék a befolyással, akkor hogyan tudnának valami olyan, ha nem is tiszta, mindenesetre más világ felől dönteni, mint az irodalom?! Akármennyit kapott Hemingway *Az öreg halász és a tenger* megfilmesítéséért, akármilyen remekül élt maga Mann, az irodalom, a szöveg, a mű más vidékekről származik, mint a hollywoodi gázsi vagy Agnes Meyer támogatása. A művészet megítéléséhez szert kell tennünk valami másféle tekintetre, amelynek láthatárát nem a pénz, nem az anyagiak és a konkrétumok töltik be. Ám ezek a tekintetek *máris* megferdültek, és ki tudja, mikor kezdődött a folyamat?

És ha már annyi minden keveredik a díj körüli légkörbe, miért nincs egy szociális aspektusa is? Ahogy végignézek a díjazottak listáján, mindegyik befutott, többszörösen díjazott, „megkapaszkodott” ember (volt), életének a delén is túl – mi szükségük lehetett már arra a jelentős összegre? Miért nem kapják meg olyanok is, akik nyomorognak, egyik napról a másikra élnek, vagy olyan helyeken, ahol a sok pénz is kevés? Hol van az

Tolsztoj, a legnagyobb név azok közül, akik íróként nem kapták meg a Nobel-díjat

A díjat alapító Alfred Nobel végrendeletének részlete

köbe vésvé, hogy nagy író csak az lehet, aki már elrúgta az ötvenet, és több szobás vagy emeletes házában töprenkedik az irodalom értelmén?

Elégedetlenkedni persze folyamatosan lehet, de gondoljunk arra, hogy a „világirodalom” fogalma is mennyire szétdarabolt és definiálhatatlan. Babits Az *európai irodalom történetét* írta meg, Szerb Antal meg sem próbálkozott olyan területek irodalmának befogadásával, mint például Óceánia. Nem tehetette, mert nem afelé vitte a közhangulat, meg sem fordult a fejében, hogy egyszer majd a „világ” valóban a világot jelenti, az egész földet a maga teljességében, minden kontinenst.

Az elégedetlenkedés azonban a gondolkodásból származik, és nem árt, ha a gondolkodás láthatatlan és megítélhetetlen erejével lökjük, nyomjuk valami felé a Bizottságot. Hogy mi felé, azt fentebb próbáltam elmondani – úgy tűnik viszont, hogy a stockholmiak megijedtek a Dylan-botránytól, és a tavaly ismét egy „klasszikus” költészetet művelő költőnek, Louise Glücknek ítélték a díjat. Amit nem lehet zokon venni tőlük: ugyan ki szereti a botrányt? Ám a botránynak is több változata van, az emberek esetleg észre sem veszik, hogy milyen radikálisak vagyunk. Én megfontolt provokációból származó döntéseket kívánok az Irodalmi Nobel-bizottságnak.

Női magazinok maszkja

A női magazinok világa egy hatalmas külön univerzum. Ugyan nagyok a különbségek, a szabad, korlátlan fogyasztásra csábító Cosmo típusú orgánumoktól kezdve a praktikumokra hajtó, ötletgyáros kislapokon keresztül a konszolidált, egész családot megszólító Nők Lapjáig.

A Nők Lapja nem elégszik meg a nőket csakis ötletekkel és praktikus jótanácsokkal kiszolgálni, hanem gondolkodtatni akar. Ennek jegyében vállalja a hosszabb cikkeket, interjúkat, felfedeztet, problémákat feszeget, rányitja olvasói figyelmét a világ gazdagságára. Családi, gyereknevelési problémák, pszichológiai mélységek, kirekesztés, más-ság, jogi procedúrák – nem ijed meg semmitől. Hasábjain messzire utazhatnak azok is, akiknek repülőjegyre nincs pénzük, a panelkonyha saroklőkéjéről egyenest a Maldív-szigetekre suhanhatunk. Az irodalomkedvelő kispénzűeknek sem kell

SE Média

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

megvenni méregdrágán a felkapott kortárs írók regényeit, mert folytatásokban megkaphatják hétről hétre. Házhoz jönnek. Íme, kérem, itt az egész élet a maga keserédességében, mélységeivel, magasságaival. Ezt mondja az egész szerkesztői koncepció. Mi nem bújunk el az élet problémái előtt, nem dugjuk homokba a fejünket, holmi olcsó és hazug élvezetelv érdekében. Nem. Mi a teljességet mutatjuk meg.

Ezzel együtt a tiszteletre méltó célokat szolgáló Nők Lapja is ugyanolyan maszk, mint az összes többi női vagy képes magazin, a lakásdekorációs, kertkultúrás, élvezz és fogyassz! szlogenjét zászlajára tűző, divat- és szabás-varrásos, esküvői vagy baba-mama, férfi- és autós magazinok.

Mi lehet a maszk elsődleges forrása a képes magazinok esetében? Semmi egyéb, mint a jó minőségű, illusztratívnak szánt, de illusztratív szerepétől jócskán elrugaszkodott fotó. A fotó varázsa a változatlanságában rejlik. Egyetlen pillanatot a végtelenbe merevít. Hiába tudjuk, hogy ez csak egy pillanat. Hogy a következő pillanatban a tökéletes smink elmaszatólodik, az álomszerű tekintet kialszik, a habos-babos estélyire mártás csepeg, az ülés nyomán begyűrődik, vagy csak pizszokul izzadunk benne. A tudat a kép varázslata fölött tehetetlen. Hiába tudjuk, hogy ez a kép saját képiségén, azaz maszkszerűségén túl nem létezik. Más dolog látni, és más dolog tudni. Kép nélkül ma már egy valamire való újság, magazin, cikk, blog-bejegyzés nem létezik. A viszony megfordult: a szöveg a kép kísérőjelensége.

A fotónak halálosan pontos koncepciója van. Interjúk esetében a portré vagy az egész alakos fotó olyan dolgokat mond ki, amit az olvasó precízen dekódol. Férfi esetében külön súlya van, hogy szemből vagy félprofilból, borostásan vagy frissen borotválva, hanyagul elegáns bőrzakóban garbóval, vagy fehér inges, öltönyös kiszereleésben – utóbbi esetben kivillan a stílusos karóra és a mandzsettagomb, esetleg még egy hófehér kávéscsésze is szerepel a képen. Nem mindegy. Néhány apróság, és újra és újra visszatér a tekintet. Történetet, egészt formál. Íme, a szabad, autonóm férfi, aki munkájában kiteljesedést, élvezeteiben szolid felfrissülést, magánéleti csalódásaiban mély titkot sejtet.

Nők esetében még gazdagabb jelentéskombinációkra adódik lehetőség. Marozsán Erika rózsaszín selyem estélyihez ormóttan, bokazoknis félcipőt húz. A lélegzetünk eláll ezen a stílustörésen. Ő mégis megteheti. Neki szabad. De vigyázat, nem mindenki utánozhatja! Csakis az, akinek egyénisége tekintetek keresztüzében forrt biztosra, bőrét reflektorfény barnította. Ami nála imponáló bátorság, stílusfölötti stílus, az az átlagembernél számalomra méltó proliság.

Na de – mondhatja az olvasó – én csak annak hiszek, amit látok. Elvégre a kép nem csap be. A divat rovatban hosszú, lenvászson ingünket finoman meglebbenti a nyári szél (lenvászson ing 5500

Ft), frissen vágott, vállig érő hajunkba is belekap (hajkondicionáló 1200 Ft), arcunkat sokat takaró napszemüveg varázsolja titokzatosra (napszemüveg 2995 Ft). Frissek vagyunk, üdék, nagyvárosiasan összeszedettek. Nyári, rafináltan elegáns vászontásánkban mindig lapul egy pici üvegcese parfüm az azonnali felfrissüléshez, szemhéjkorrektor, szemceruza, rúzs, szájfény, apró sminkdobozka, pótnapszemüveg, nedves törülköző, kézfertőtlenítő, szájspray, körömlakk, dezodor, végül egy apró tasak neszkávét – 1,8 grammos kiszerezésben. Nyári táskák: 7500 Ft.

A gasztronómia rovat étkezőasztalán örök húsvéti reggel van, az Útitárs rovat Maldív-szigetén örök naplemente. Csak ez a naplemente – ez az igazi! Az összes többi, hogy leéghettek, hogy összecsiphetnek a rovarok, netán összeszedhettek egy trópusi betegséget, nem igaz. Mert tudjuk, hogy van egy igazabb valóság. Mert egyszer már láttuk azon a képen.

Amennyire a kép maszk, a szó is az. Mintha a szó is képpé akarna válni. A címlap interjú alánya mindig a sztár. Ha sztár, akkor örök reflektorfényben áll, Ötvenytől Erdély legféltreesebb szegletéig ismert. Természetesen sokat utazik, külföldön él vagy élt huzamosabb ideig, jó, ha a magyarországin kívül külföldi karriert is felépített. „A siker nem számít, a siker csak egy illúzió” – mondja. A sok utazás után szeretne már végre megállapodni, ezt is mondja. Természetesen sokat olvas, gasztroblogot vezet – szigorúan vegán, mert hisz a fenntartható fejlődésben – emellett fiatal anyuka. Habár elvált, de volt férjeivel baráti kapcsolatot ápol, valójában sok mindenért hálás nekik, mint ahogy szüleinek, családjának, kisgyerekének, producerének, mindenkinek. Átható tekintet, messzire nézés.

A tudat a kép varázslata fölött tehetetlen. Hiába tudjuk, hogy ez a kép saját képiségen, azaz maszkszerűségén túl nem létezik. Más dolog látni, és más dolog tudni.

Ámde tudjuk, hogy hol a határ, a globalizmus nem minden, habár a mai világban kötelező ezen köröket is kiszolgálni. Irány a helyi értékek felfedezése, a lokalitás, a hagyományok! A meseírók, kézművesek, régi mesterségeket felelevenítők, városról vidékre költözők, lóval suttogók tarkabarka csoportja. Csak fel kell őket fedezni. Ha meseíró, népzeneész, akkor mindig kicsit táltos, boszorkány is, aki művészetével varázsol, ősi, archaikus birodalmakba vezet. Ősanya, ősnő. Fotó: bő ráncos szoknya, mintha minden ránca egy-egy mesét rejtene, kézműves ékszerek, loboncos sötét haj. Természetesen melléről, karjáról két-három gödrös arcú, hurkás kisgyerek lóg majós-mezítlábas kiszerezésben. Az, hogy a kisgyerek mezítláb szerepel, nagyon fontos, a kisgyerek lábfejének különleges varázsa van.

Szabadság, romantika, szenvedély, pályaelhagyás, vízben gázoló lovak, messzire nézés – valamit akarnak ezek a hívószavak, valami felé vezetnek a maszkon túl is. De hogy mit és hova, azt nem tudhatjuk pontosan, mert csak a szó és a kép van a birtokunkban. Amelyek viszont a fogyasztásnak vannak alárendelve. Egyelőre.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Időérlelő Cseresznyés kert

Yuri Kordonsky rendezése a Kolozsvári Állami Magyar Színházban

Játék térrel, idővel, múlttal és jövővel, a lélekkel, az emlékekkel egy szép, lassan hömpölygő előadásban. Mi, nézők az elhanyagolt, koszlott falú, ódon tárgyakkal teli szoba egyik sarkából figyelhetjük a szereplők kapaszkodását a múlt árnyaiba, reménytelenségüket és kevés reményüket valamiféle jövőben. Négy órát (egy rövid szünettel) leskelődünk, én végig figyelem (remélem, más is), mitől olyan boldogtalan a színpadon élő társaság, mit jelent nekik a kert, amitől képtelenek elszakadni.

A *Cseresznyés kert* A. P. Csehov utolsó színműve, betegen írta, búcsúzik benne a világtól és az élettől. Yuri Kordonsky rendező is búcsúzik a járvány előtti élettől, a pörgéstől, a lelassult időt próbálja megfogni, megkérdezni, hogyan tovább most, amikor minden változik. Kolozsvárt 1998-ban a néhai Vlad Mugur rendezésében játszották

54 Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

a Cseresznyés kertet, Harag György Marosvásárhelyen állította színpadra, mindkét legendás alkotó ennek a színműnek az előadásával búcsúzott a földi léttől. Egyikkel sem akarom összehasonlítani a produkciót, más idők jártak akkor, mások most, és a színház – bocsánat a közhelyért – a jelen tükre és művészetére.

Kordonskynek igaza van, amikor a műsorfüzetben közölt interjúban azt mondja, a mi korunk, jelenünk megmutatására legalkalmasabb színmű a Cseresznyés kert. Hozzátennem, a Csehov-darabok mindig mindenre alkalmasak. Nemcsak azért gondolom így, mert Anton Pavlovics egyik szívszerelemem, azért sem, mert rengeteg jó és kevésbé jó előadást láttam a darabjaiból, ki nem hagynám, ha lehetőségem van színpadon látni, hallani, hanem azért, mert úgy ismeri az emberi lelket és természetét, hogy a sztárpszichológusok is megirigyelhetik.

Én eddig oktondi módon azt hittem, hogy a *Cseresznyés kert* a múlt szükségszerű, ám fájdalmas elengedésének, az új befogadásának elutasításáról szól, de Kordonsky jól összezavart. Szerinte az időről szól, a megfoghatatlanul múló időről, a múlt és jövő közötti rövid létről. Már ha van jövő. Márpedig van, az előadás végén ott focizik a múlttal. Ezt később megmagyarázom.

Szóval itt van ez a gyümölcsös, meg a hatalmas, málló vakolatú ház, lakói ki sem látszanak az adósságból, ott lebeg fölöttük az árverés. Jön az újgazdag, aki egész életében arra vágyott, legyen valaki, ezért is megvennie az egészet cakk und pakk, lenne pénz, lehetőség nyugodt életre. A család habozik, ez az otthonuk, az életük, de hajlanának. Aztán megérkezik Párizsból Rányevszakaja, a nagyasszony, a ház úrnője, aki hazamenekül a boldogtalansága elől, erre itt a teljes káosz. Ráadásul a lelkiismeretfurdalás is rátör, öt éve nem látta a lányát s a testvérét. Lehet, esze ágában sem lett volna hazautazni, ha jól mennek a dolgai, de nem mentek, az öngyilkosságnál pedig jobb a gyerekszoba, ahová visszatért szenvedni. Érthető a boldogtalansága, a ház közelében vesztette el a férjét és fulladt a tóba a kisfia. Végül az újgazdag Lopahin lesz a kert és a ház, míg a lányok, az anyjuk, Gajev és a többiek mennek, amerre tudnak, talán még dolgozni is valahol. Így hangzana a történet profánul, de a dolgok és főleg a szereplők, az emberek ennél bonyolultabban működnek. Lopahin például azon túl, hogy majd beleőrül a boldogságba, hogy az övé lehet minden, annak is örül, hogy lebonthatja a házat, felszánthatja a keretet, leszámol múltjával, saját birodalmat teremt.

Kordonsky egyszerre tartja el és mélyed bele a Cseresznyés kert világába: egyes szereplők hasraesnek, bohócszerűek, lehet, a többieket sem kell komolyan venni. Ugyanakkor sztanyiszlavszkiji szerepelemzést fedezek fel benne, mély átélést a színészi játékba, lassított ritmust, lelkiséget. Bevallom, sajnálom, hogy utóbbi felé billen a mérleg.

A rendező a belső működést, a lelkeket tanulmányozta. A múltat nem lehet simán eldobni, főleg ott, ahol nem történik semmi, legfeljebb a levelek hullanak, meg a hó, de az is szép, mert az

Bogdán Zsolt, Kézdi Imola, Imre Éva, Tószegi Zsuzsa és Viola Gábor a Cseresznyés kert egyik jelenetében

idő mindent megszépít. Ha nincs jövő, a múltba kapaszkodnak, amikor még úgy érezték, élnek, és az életnek értelme is van.

A falak néha áttetszőkké lesznek, mintha nem létezne választóvonal múlt és jelen között, az asszony az anyját nézi (a rendező beemelt egy a darabban nem létező szereplőt). A múlt árnyai között élnek mindannyian, mintegy beleragadtak, képtelenek kiszakadni. Oda köti őket az életük, a szokásaik, a döntés- és cselekvésképtelenségük. Talán csak Dusenka, a cselédlány érzi, talán érti is, valaminek végérvényesen vége van, menni kell tovább.

Az előadásban másodlagos a cselekmény, a lényeg a belső monológok, a kimondott vagy kimondatlan gondolatok az életről és halálról, a világ fontos és kevésbé fontos dolgairól. Lehet, nincs igazam, de sok a képmutatás is ezekben a szereplőkben. Mintha a boldog semmittevést, a bőséget sajnálnák, az ő világukat. Érthető persze, nehéz tanújának lenni a régi világ enyészetének.

Tapasztaljuk a nosztalgiát, a félelmet, a bizonytalanságot, mert most mi is búcsúzunk az azelőtti életünktől, átrendeződni tűnik minden körülöttünk. A járvány követelte bezártságban lelassultunk, kénytelenek voltunk magunkkal szembenézni. Erről beszél Kordonsky előadása, halkán, vibrálóan, mondhatnánk csehovian.

Most pedig a fentebb ígért magyarázat, illetve csavar. A szereplők elég önzőek, elsősorban magukra figyelnek, a maguk múltját és jövőjét siratják. Ügyesen otffelejtik Firszt, az öreg szolgát, és a kisfiút is, aki valahonnan érkezett. Cipelik a

fájdalmaikat, kettejüket észre sem veszik. Ott maradnak az árnyak között, igaz, a kitágult térben: az eltűnni készülő múlt és a kamaszkorba ért jövő. Jelen nincs. Pedig csak az lenne a fontos. Kordonsky zárójelenete az előadás kulcsa.

Két hírem van a kolozsvári Cseresznyés kerttel kapcsolatban: nagyon hosszú, néhol vontatott. A jó hír az: nagyszerű alakítások vannak benne. Kézdi Imola (Ranyevszkaja, Ljubov Andrejevna) könnyedén veszi magára a drámairodalom egyik legbonyolultabb szerepét, sír és mosolyog, próbál örülni és felhőtlen lenni, de a rejtegetni akart szenvedés néha feltör. Szép, őszinte játék az övé. Váta Lóránd (Lopahin) a pénz hatalmával bíró „újgazdag” látzólagos magabiztosságát jeleníti meg fergeteges játékkal. Alakításából kiderül: alig hiszi, hogy az övé lehet minden, amire valaha vágyott. Amikor megszerzi, szinte beleőrül. Bogdán Zsolt (Gajev) a megtestesült reménytelenség. Halk és lassú, de érezhetők a benne dúló viharok. Ahogy búcsúzik a kerttől, ahogy elmondja, mit tartogat számára a jövő, gyönyörű és szívszorító. Dimény Áron (Firszt) mintha abban a másik világban élne, az árnyak között, s a jelen, a valóság lenne a mulandó álom. Amikor mindenki elmegy, szinte kivirul, megérkezik a valóságba s mintha azzal a labdával átadná a fiúnak a tudást, a múltat, hogy folytassa az életet, amitől ő már, immár derűsen búcsúzik. Román Eszter (Dunyáska) csupa élet, nevetés, szerelem, neki mit sem számít, ami volt, boldogan táncol át a jövőbe, ami nemcsak azért az övé, mert fiatal, hanem mert nem cipeli a múlt árnyait. A többiek is erős színpadi jelenléttel, pontosan kidolgozott, szép alakításokkal teszik élvezetessé az előadást.

Kik vagyunk?

Jorge E. López: *Works For Ensemble*. Neos Kiadó, 2019

Az elmúlt évek tetemes részét szinte teljes egészében Bolyai János hátrahagyott jegyzeteinek tanulmányozásával töltöttem. Többségük nem matematikai jellegű, ugyanis Bolyai, miután 1830-ban, huszonnyolc évesen megírta a nem-euklideszi geometriát megalapozó dolgozatát, *A tér új tudományát*, életének hátralévő harminc évében egy *Világtanon* dolgozott. A matematikai egyenletek evidenciájával akarta az emberi világ működését leírni.

A most cd-n is megjelent López-kamraszimfóniával, *A végső tavasz*-szal (op. 23) akkor találkoztam először, amikor javában benne voltam a Bolyai-jegyzetekben. Félbemaradt bekezdések, soha be nem fejezett mondatok, tintapacákkal, áthúzásokkal, beékelésekkel telis-teli lapok. Már kezdtem kételkedni, hogy kihámozhatok-e valamit az egészből, kezdtem afelé hajlani, hogy egy

Zene

LÁNG ZSOLT (Szatmárnémeti, 1958) József Attila-díjas író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat munkatársa. Legutóbbi kötete: *Bolyai* (regény, Jelenkor, 2020).

bekattant zseni sehová sem vezető vergődésének vagyok a tanúja. Szerencsére ekkor közös barátunk elküldte *A végső tavasz* felvételét. Írói ösztöndíjjal épp egy svájci kolostorban laktam akkor. Az egész épületszárnyban senki nem tartózkodott. Lementem a könyvtárba, benyomtam a lejátszóba a cd-t, és maximumra állított hangerővel meghallgattam.

Mintha szélsodorta kottalapok elrongyolódott szélű cetlijeiről játszanának a zenészek.

Jó tíz évvel korábban találkoztam először a Bécsben élő, kubai származású Jorge E. López zenéjével. 2003. április, Berlin, Konzerthaus. A nagyzenekarra írt *Lélegzet-kalapács-villám* szimfóniát adják elő. Megbabonázva figyelem, ahogy a folyosókról és a nézőtéri erkélyekről beáramló ütősök és fúvósok kiszorítják a pódiumról a vonósokat. Néhányukat szoros gyűrűbe zárnak. De ezzel azt is elérik, hogy a maradók, mintegy mindent feladva, egyszer csak felfedik elpusztíthatatlanságukat. Az élnivágás kétségbeesett görcseitől megszabadult zenéjük kiárad, és a szépség örök időkre kijelenti magát. Katartikus élmény volt. Hasonlót 1989-ben éltem át, amikor győzött a román forradalom, az emberek kitódultak az utcákra, és egymást ölelgetve ujjongtak.

A végső tavaszt a könyvtárszobában hallgatva, hirtelen ráébredtem, mi az, amit Bolyai létrehozott. *A végső tavaszban* magyar szavak hangzanak el, de a szavak, mondjam úgy, használata megőrzi a szóban rejlő ismeretlent. A filozófia ezt úgy mondaná, hogy a megnevezésben a névben önmagát rejtő jelenik meg, anélkül, hogy a megnevezés kisajátítaná a megjelenőt. Rájöttem, hogy az a több ládányi jegyzet, amelyet Bolyai hátrahagyott, nem a konkrét kijelentések által tárja fel a világ működését, hanem a szerkezeten keresztül. Az embernek bele kellene örülnie a gigantikus feladatba, de akkor utolsó kétségbeesésében túllép valamin, nem hull a semmibe, és e túllépés bizonyítja, hogy megtalálhatja a választ is.

Köztudott, hogy Bolyai jóval Einsteinék előtt megsejtette: a tér tulajdonságait a térben lévő tárgyak határozzák meg, a tömegük, a sebességük, a köztük létrejövő kölcsönhatások. A tárgyak nem betöltik a teret, hanem létrehozzák.

López hangjai nem a zenei tér „betöltői”, hanem a létrehozói. Létrehoznak egy nem-euklideszi zenei teret. Hallgassuk meg újra meg újra *A végső tavaszt*. Vagy a cd másik felvételét, a *Jeleneteket*. Megannyi kezdemény, megannyi elfutó dallam, félbemaradt dallamkíséret, ismerősnek tűnő zenefoszlány. Mintha szélsodorta kottalapok elrongyolódott szélű cetlijeiről játszanának a zenészek. Egyszer csak kutyaugatás is felhangzik. Képtelen vagyok elképzelni, hogyan szólaltatják

meg, látni szeretném a zenészt. Hogyan csinálja? Igen, az efféle dramatikus talányok és utalások miatt annyira emberhez kötött ez a zene.

Ebben a nem-euklideszi zenei térben egymás mellé kerül múlt és jövő, távol és közel. Falusi kutyaugatás az Androméda galaxis első csillagának születésével, óceánparti piknik bécsi térzenével, svájci kőlavina és ugróiskolázó dédunokák 2042-ből. Több a világ, mint ahogy gondoljuk, és mi is többek vagyunk. Újra kellene gondolnunk

mindent. Komolyan mondom. A szabadságot, az esztétikát, a céljainkat, a vágyainkat, a szerelmet, a barátságot, a történelmet, Európát, Amerikát, az összes kontinenst, az összes óceánt. Mitől félünk? Hallgassuk ezt a zenét, és gondoljuk újra.

LÁNG ZSOLT

(Előadják: Collegium Novum Zürich,
Jonathan Stockhammer vezényletével,
közreműködik: Leslie Leon.)

Időnk, rövid történet

Háy János: *A cégvezető*. Európa Könyvkiadó, 2020

„Minden életnek egy változata van, az, amit élünk” – ugrott be a *Hozott lélek* novelláskötet tételmondata, miközben *A cégvezető* című regényt olvastam. Bár *A cégvezető*ben is van egy változata ennek a mondatnak, illetve maga a főhős, a cégvezető, aki nem is annyira hős, mint amilyennek gondolja magát, de erről majd később, szóval a cégvezető maga is ezzel a problémával küzd, ami tulajdonképpen pont a saját életének a megélt változata.

Ahhoz, hogy Háy János legutóbbi, *A cégvezető* című regényéről tudjak írni, először is illendő volna meghatároznom az olvasói attitűdöt, amit képviselek. Alapvetően nem vagyok kritikus, mert magam is szerző vagyok, tehát akkor szerzőként olvasok egy másik szerző könyvét. De ez sem határoz meg, ahogyan irodalmár sem vagyok, tehát inkább olvasóként olvasom egy szerző könyvét. És végül is olvasó sem vagyok, mert már a fülszöveg predestinál egy metaforikus sorsra: magam is cégvezető vagyok. És mert az első perctől fogva kibiztosítom a kényelmes fogyasztói perspektívát, a továbbiakban már mindig ott villog a sárga, hogy felelősséggel tartozom az olvasottakért, hiszen magam is vezetek egy életet, mégpedig a sajátomat. És elkerülhetetlen a szembesülés, hogy a saját életemet nem dramatizálja egy író, ahogyan a cégvezetőét sem, még akkor is, ha a szöveg elbeszélői hangja többször is figyelmeztet arra, hogy ezt a szöveget egy élő entitás jegyzi (az író),

de látszólag, azaz az éppen megképződő fikció szabályai szerint neki sincs sok beleszólása a történetfolyamba, csak pontosan annyi, amennyit a szereplők elbírnak az adott történekek keretein belül. Fifikás írói gesztus, amely kimondja, hogy a szerző maga amolyan szemtanúként, írnokként van jelen a főszereplő története körül, amely történet javarészt az egyes szám második személyű megszólalás végett egy ideig egészen profetikus, emelkedett, majd hogyanem élettől elemelten visszhangzik, holott semmiféle dicsőséget nem tudhat magáénak, sőt, éppen ellenkezőleg.

A cégvezető története – ha nagyon lecsupaszítjuk a főszereplőhöz rendelt történekeket – nevetségesen egyszerű: adott egy családos férfi (történetesen a pénzcsinálás bajnoka), aki a rutin és az évek és számok és ideák sodrásában nem veszi észre, hogyan reccsen meg maga alatt a jég, válik számára idegenné a változó világ és benne saját maga, és ahelyett, hogy némi önreflexió segítségével *újratervezze* életét a meglévő keretek szétrúgása nélkül, hagyja, hogy egy külső akarat vegye át az irányítást fölötte. Feltűnik egy új és fiatal nő, gyorsan beleszeret, és ebben a kapcsolatban látva a megváltást, elhagyja feleségét és gyerekeit, és új családba kezd a másikkal. És hát ez a kapcsolat nem váltja be áldásos hatásainak ígéretét. Ezzel még nem lőttem le semmilyen poént, ugyanis a könyv kilencven százalékának ez a váza, illetve erre épül, és erre az alapra tevődik az a sok-

sok réteg élet és élettöredék, amelyekbe röpke bepillantást nyerünk, és mutatja meg nekünk hol a cégvezető hangja, hol az a hang, amely elbeszéli a történetet.

Mert azon túl, hogy a történetszálak nyomán az elmúlt harminc év körtörténete is kirajzolódik, a rendszerváltás előtti, de főleg utáni látszatelemek, derékba tört életek, majd fel- és elvirágzó sorok, sorstöredékek –és behatások árnyékában (háború, holokauszt, valamint kommunizmus uralta évek, besúgók, gerinctelen ügyeskedők, túlélők, illetve pont hogy nem túlélők, mint egy öngyilkos apa árnyéka, és sok egyéni komoly, vagy kicsinyes tragédia) felnövő generáció keresése egy élhető létformáért, szóval mindezen túl az egyik legizgalmasabb kérdése e könyvnek, hogy ki az, aki beszél. És hogyan beszél. Néhol annyira sokféle szereplő életébe nyerünk betekintést, hogy eszembe jut a saját helymeghatározásunk szempontjából igen fontos másokról való beszéd igénye. Hiszen mások életének tükrében vagyunk képesek önnön magunk pozicionálására adott körülmények között. Illetve az egyén eleve kapcsolati hálók részeként tud érvényesülni. Ahogy teszi ezt a cégvezető – neki voltaképpen munkaköri leí-

Könyv

OZSVÁTH ZSUZSA (1992) költő, képzőművész. Nagyváradon született. Első kötete: *Előző részek* (2020, FISZ).

rása – és teszi az a sok mellékfigura, akik egy adott kor, vagy konfliktushelyzet illusztrációiként szolgálnak a műben. És állandó visszacsatolásként a főszereplő körülményeihez.

Háy könyvről lévén szó, hálistennek voltak részek, ahol hangosan felröhögtem. Nem azért, mert helyzetből fakadó oltári poén kínálta volna magát, hanem mert egy rövidebb bekezdés vagy mondat erejéig a beszélőnek még volt ereje kiemelni a jobbára keserű szituációból egy olyan részletet, amelyben megtalálta azt a piaci rést, amelyen még el lehet nevetgélni, ha okosan vagyunk résen. Például ajánlom szeretettel a női-férfi testek kommunikációjáról szóló rés(z)t a 32. oldal környékén. Vagy a 327. oldal környéki leírás a donjuan spirituális vezető és megvezetett nyája (amely ugye javarészt nőket jelent) szemfényvesztő kapcsolatáról. Örültem a humormorzszáknak,

mert fellélegezni még a majd négyszáz oldalas lelkiismeretbeszéd-folyamban sem elvetendő.

Szóval a cégvezető önmegszólítása révén mindenféle életrészletek kúsznak be az elbeszélésbe. Az olvasónak résen kell lennie ahhoz, hogy kétszáz oldal múltán is csettintésre emlékezzen, mely említett szereplőhöz is csatol épp vissza a cégvezető hangja. A könyv egyik legfontosabb bravúrja kétségtelenül az, ahogyan az origóból, ami egy adott jelenből való visszatekintésnél elkezdődik már az első mondattal, hogy *Egy életre megpecsételted magad az új nővel*, hogyan fejt le fokozatosan ezt az adott jelen időt Háy, és hogyan válik láthatóvá nem csak az aktuális *egy élet* előtti élettörténet, hanem jócskán az azelőtti személyes és történelmi-társadalmi időszak. És azok a bizonyos pecsétek. Mintha egy időutazáson vennénk részt: az elbeszélésbe be-beszúrt újabb és újabb szereplők révén pedig képesek vagyunk nagyjából követhetően ugrálni is az időszakok között. Érdekes megfigyelni, hogy amikor a cégvezető hangja már nem elégséges összetartani ezt a rendszert, mert a cégvezető nem tudhat

annyit saját beszélői pozíciójából, akkor jön be segítségként az író hangja, aki megtámogatja mind a saját szereplőjét, mind az olvasót a történet-szálak felfedésében – mindeközben folyamatosan meg is kérdőjelezi az ilyen áron beidézett valóságokat. „Ne kérdezd, hogy ki vagyok. Olyan ügynökség küldött, amely nem fedheti fel kilétét, épp a lényegét veszítené el, hogy titkos. Ostorozni küldtek és nem beárulni (...) Nem bírlak már nem szeretni. (...) Belefáradtam abba, hogy nem szeretlek, hogy haragot öntök rád, hogy megvonom tőled az élet vizét. Mert te is élet vagy és örök pusztulás, mint mindahányan.” (263. o.) Nagyon fontos rész, amikor az író hangja megbocsát hősének, hiszen az írónak kutyakötelessége saját kreációja érdekeit képviselni. Fontos tanítás az olvasónak is, hiszen hogyan olvassunk, hogyan gondolkodjunk egymásról, ha nem empátiával?

A korábban már említett történelmi és érzelmi kontextus mellett igencsak kiemelt szervezőeleme az ábrázolt sorsoknak a szex. Tulajdonképpen az esetek kilencven százalékában ok-okozati összefüggés van a szex és a pénz forgása között. Alapvetően a testi és lelki szerelem erősen hátrányos helyzetben fordul elő a regényben. Romantikus lelkek, forduljatok el.

A cégvezető igen-igen kemény világban él. Hiszen milyen világ legyen a feldolgozatlan múlt, a beláthatatlan jelen, a számok és tárgyi javak által övezett mezsgye, amelyen az új nő mellett még a néhai apa is meghatározó pecsét? Akinek

Nagyon fontos rész, amikor az író hangja megbocsát hősének, hiszen az írónak kutyakötelessége saját kreációja érdekeit képviselni. Fontos tanítás az olvasónak is, hiszen hogyan olvassunk, hogyan gondolkodjunk egymásról, ha nem empátiával?

akarati szükségességét, hogy lelkiismereti okokból inkább az öngyilkosság mellett döntött, képtelen feldolgozni főszereplőnk. „(...) egy hallgatás volt az apád, a nembeszélés, a csend az üres paloták véghetetlen termeiben.” (136. o.)

Szükséges még említést tennem arról, hogy Háy különös formai trükkkel kísérletezik: bizonyos mondatok nincsenek befejezve. Magyarán bizonyos résztörténeteket nem lehet vagy nem szükségzerű megmutatni. És mindent képtelenség egy könyvben elmondani. Ahogyan a cégvezető megmutatott története is ott ér véget, ahol az olyan történet kezdődik, amelyet vagy nem lehet elmondani, vagy kinőtte az előzőkben használt elbeszélés-módot. De ez már tényleg tartalmi kérdés.

OZSVÁTH ZSUZSA

Véletlenek márpedig nincsenek?

Anders Thomas Jensen: Az igazság bajnokai

„Nincsenek véletlenek.” Emlékszem, tizenéves voltam, amikor először hallottam ezt az állítást, és teljesen lenyűgözött. Igaz lehet? Minden okkal történik? Minden találkozás, minden elválás, minden tragédia része egy ismeretlen, nagy egésznek, amelynek alkotóelemei csillagképszerűen kapcsolódnak egymáshoz, és ha nagyon figyelünk, akkor kiolvashatjuk belőlük a választ az élet nagy kérdéseire? Anders Thomas Jensen némileg félrevezető módon akcióvígjátékként promotált, a TIFF-en is vetített filmje egyebek közt ennek a felvetésnek az igazságtartalmát vizsgálja.

Markus (Mads Mikkelsen) Afganisztánból telefonál haza, hogy közölje: további három hónapot a harctéren kell maradnia. Felesége, Emma és nagykamasz lányuk, Mathilde (Andrea Heick Gadeberg) csalódott, ráadásul már eleve mindketten rosszkedvűek, hiszen épp aznap lopta el valaki

Film

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyváradi Szigligeti Színház irodalmi titkára.

a lány biciklijét, ezért az anyjának autóval kellett érte mennie. A hírre, hogy Markus mégsem jön haza, amikor várták, elhatározzák, „szabadnapot” vesznek ki, és hirtelen ötlettől vezérelve felülnek a vonatra, hogy bemenjenek a városba. A zsúfolt járművön egy férfi átadja ülőhelyét Emmának, majd percekkel belül megtörténik a tragédia: a szerelvény összeütközik az ellenkező irányból érkező tehervonattal, amely elsodorja az oldalát, éppen azt, ahová az udvarias idegennek köszönhetően Emma leülhetett. A nő azonnal meghal.

A mesére vágyó néző számára is úgy tűnik, hogy a balesethez, pontosabban Emma halálához az események feltűnően valószínűtlennek tűnő láncolata vezetett. Az ellopott bicikli, a telefonhívás, a vonat, a helycsere az idegennel. Mintha valamilyen felsőbb erő szándékosan ide vezette volna

a szereplőket. Nem gondolja ez másként Otto (Nikolaj Lie Kaas) sem – ő az a munkahelyéről épp elbocsátott statisztikai szakember, aki a vonaton hazafelé tartva meglátta Emmát a lányával, és jólneveltsége arra ösztönözte, kínálja fel neki ülőhelyét, most pedig hibásnak érzi magát a nő halálában. Csakhogy Otto nem felsőbb erőkre, hanem nagyon is földi gonosztevőkre gyanakszik, ezért, miután a rendőrség fittyet hány valószínűségszámításra alapuló figyelmeztetéseire, úgy dönt, inkább megkeresi Markust. A gyász súlyos terhe alatt sínylődő hivatásos katona nyilván nem tud másféle megoldást elképzelni, mint az erőszakot, és ezzel kezdetét veszi a valóban akcióvígjátékra hajazó középső harmad. A komédia azonban nem úgy tör be a komoly, tragikus történetbe, mint az a bizonyos elefánt a porcelánboltba, hiszen Jensen kezdettől stratégiaileg be-beépít komikus elemeket a sztoriba, és hibátlan arányérzékének köszönhetően sikerül is elérnie, hogy a drámaiság és a komikum nem egymást kioltva, hanem egymás mellett remekül megférve működjön.

A film egyik vezérfonala a gyász, amelyet Markus és lánya, Mathilde igencsak különbözőképpen él meg és próbál feldolgozni. Mathilde szívesen fogadná a szociális szolgáltató által küldött pszichológust, Markus azonban hallani sem akar

Markus (Mikkelsen) és Mathilde (Gadeberg) ugyanazt a fájdalmat élik át – és a kettejük közti hasonlóság ennyiben ki is merül

Lököttek, de van bennük spirituszs. Markus társaiban rejtett tehetségeket fedez fel

arról, hogy segítségre lenne szüksége. Mathilde, bár nyilvánvalóan nem kapott vallásos nevelést, a tragédia hatására eljátszана a gondolattal, hogy talán mégis van valami a halálon túl – apja viszont inkább a valós (vagy annak hitt) összefüggéseket keresi, logikát a káoszban, amelynek során valamiféle megoldást találhat az őt ért csapásra. Bosszúhadjárata, amelyet felesége vélt gyilkosai ellen indít, valóban tragikomikus húrokat penget, ugyanakkor a Markus, Otto és a két másik furcsa figura alkotta „akciócsapat” igen hamar elfuserált, de mégis hatékony terápiás csoporttá válik, amelyből csak maga Markus lóg ki, úgy tűnik, szándékosan. Mikkelsen Mikulás-szakállú, szúrós tekintetű katonafigurája a film első felében egyszerre határozott, követendő vezető és erkölcsi roncs, a második felére pedig úgy rántja nézőjét magával a teljes reményvesztettségbe, mint Herman Melville Bartleby-je, aki átnéz az emberi létet körülvevő kerítés fölött, és a legszörnyűbb, legrémissztöbb dolgot látja, amit ember valaha láthatott: a semmit. Markus gyászfolyamata valójában a film közepe táján lép át a következő fázisba, és csak innentől, szörnyű fájdalmak árán kezdheti meg a lassú tanulást, amelynek során nemcsak a vele együtt – akarva-akaratlanul – harcoló, ám nála jóval kevesebb harci tehetséggel megáldott, hozzá hasonlóan sérült társaihoz, hanem a saját lányához vezető utat is meg kell találnia.

Jensen egyszerűen fényképezett, színészközpöntű és behatárolhatatlan műfajú filmje egyszerre szórakoztató és elgondolkodtató, véres és meghatározható. Mikkelsen tehetsége és hozzáértése jelenleg abszolút vitathatatlan: a közelikben középre rendezett, kifejezéstelen arca zászlóshajóként viszi a filmet előre, vele együtt pedig a lökött mellékszerplőket is, akik, mint utóbb kiderül, egytől egyig többet rejtenek magukban, mint elsőre gondolnánk. Ha túlnézünk a golyózáporon és a vicces figurákon, *Az igazság bajnokai* felvetései összeesküvés-elméletektől terhelt, rejtett összefüggések keresésével a kelletténél is többet foglalkozó korunk fontos kérdéseire is ráirányíthatja a figyelmünket.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

RIDERS OF JUSTICE (AZ IGAZSÁG BAJNOKAI)

2020, Dánia

A FORGATÓKÖNYVET ÍRTA

ÉS A FILMET RENDEZTE: Anders Thomas Jensen

FÉNYKÉPEZTE: Kasper Tuxen

SZEREPLŐK: Mads Mikkelsen, Nikolaj Lie Kaas, Andrea Heick Gadeberg, Lars Brygmann, Nicolas Bro

Most, éppen két napja itt lakom Nagyváradon, a Hotel Operában, a strada Roman Ciorogariun, a valamikori Úri utcában. Laktam már egyszer itt Konrád Gyurival, az 1990-es évek elején-közepén, tavasszal. Akkor még nem tudtak magyarul a recepción, ma már, ha akarod, tudnak. A szállás jó, akkor is jó volt.

Megyünk akkor Gyurival a valamikori Fő utca, ma Republicii felé. Valamilyen ügyünk, dolgunk volt a belvárosban kora délelőtt. Fútt a szél, szárazon, hidegen fútt. Száraz lombot, papírfecnit, száraz port kavart bele a szemünkbe is. Ady juthatott volna errefelé eszünkbe, meg Juhász, de nem jutott. Rossz kedvünk volt, pedig minden olyan szép. Rosszkedvűen hallgatni nem jó. Vagyis mégis, mert Gyuri, a Konrád egyszer csak nem hallgatja el, hogy rossz a kedve. Azt tudja mondani, amikor a Premontreiek temploma körül járunk, ott, ahol a gimnáziumban Juhász Gyula tanított

Kőrössi P. József Az irredenta Konrád

irredenta szél. Éppen ott, az előtt az iskola előtt, ahol a háború alatt, egészen 1945-ig ugyanabba a gimnáziumi osztályba járt a legműveltebb Réz Pál, a szenvedélyesen magyar költőket szavaló Köteles Pál író, és a jó Farkas István színházi rendező. Most, Róza talpa alatt és a fejében sem gonoszodik a szél. Negyvenfokos nyár van.

Na, de akkor Konrád Gyurival elviseltük a száraz szelet és éppen úgy csodáltuk a városunkat, amelyik már nem volt a mienk, mintha valamikor is a mienk lett volna, ahogy ma is csodáljuk, pedig ott motoszkált már akkor is: lehet, hogy sohasem is volt a mi városunk – csak hittük. Megszólal akkor:

- Jóska! Lehetek most az egyszer irredenta?
- Nálam, velem, miért ne lehetnél?! Én csak tanú vagyok.
- Miért vették ezt el tőlünk?

Akkor még nem tudom, de ma már igen, és üzenem is neki (1933–2019): Vida Gábor hőisével vallom: azért veszítettük el Erdélyt, mert sohasem hittük el, hogy a mienk. Innen nézve, abból, amit látunk ma is a városban, igaznak tűnik, soha nem hittük el.

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

(mire is?), Ady pedig ugyan beiratkozott a mellette lévő jogi akadémiára, de soha többet nem járt még arra felé sem, be sem tette oda többé a lábát. Szóval, éppen ott a rosszkedvű Gyuri megszólalt mégis.

Ilyen beszédesek lesznek a váradiak, akik, ha nem azok is, azzá válnak, mint Réz, aki Aradon született és Budapesten, mondjuk ki, váradiként halt meg nyolcvanhat évesen. (Tőle, Réztől származik: A váradiak szerint kétféle ember él a földön (!): váradi és nem váradi, és a váradiak szerint ők vannak többen. Na, ezt cáfolja meg egy bátor ember!)

Na, de most, 2021 augusztusában megint a Premontreiek előtt lépünk ezúttal Rózával, ott, ahol annak idején Gyuri talpa alatt és egyidőben a fejében is egyszer csak feltámadott az ártatlanul

Előtérben Konrád György és a szerző egy Nadányi-megemlékezésen Berettyóújfaluban

Konrád György
Makk Károly
társaságában

Hm. Nagyvárad nem Erdély, ha Erdélyt akarták, miért is vehették el tőlünk Nagyváradot? Talán mert sohasem hittük el, hogy a mienk: vigyétek, vigyetek mindent, ami nem a mienk. Mint ahogy – ezt ma mondom, itt a Hotel Opera környékén 2021 augusztusában – éppen úgy nem a mienk, ahogy Ady, Juhász Gyula, a Rimanóczyak, és Weiszlovits Emil sem. Mert nem hittük, ma sem hisszük el, hogy ők a mieink: Ady ma is zsidóbérenc lenne, ha megint itt élhetne újabb három évet, Juhász pedig beteg, már-már beteges hajlamú is, a Rimanóczyak idegenszívűek, mert

Konrád Gyurival elviseltük a száraz szelet és éppen úgy csodáltuk a városunkat, amelyik már nem volt a mienk, mintha valamikor is a mienk lett volna, ahogy ma is csodáljuk, pedig ott motoszkált már akkor is: lehet, hogy sohasem is volt a mi városunk – csak hittük.

palotákat építenének ma is az ortodox vallásúaknak is.

Weiszlovits pedig, hát igen: Waiszlovich, vagy Waiszlovics, mint az egykor volt egyik legnagyobb magyar, miután egyszer, jóval a háború (Erdély visszatér) előtt megverekedett a vasgárdista tüntetőkkel, 1940 szeptemberében piros-zöld istálló-jában elszállásolta Vitéz Nagybányai Horthy Miklós „fehér” lovát, '44-ben már „dalolva”, mint az összes elhurcolt magyar, (ma egy másik, „emberségesebb”) Dachaubá vándorol, hogy ne itthonában, hanem otthonában legyen valamenyünk lelkében lemészárolható, betolakodott, egyszerre magyar migráncs és magyar zsidó.

Miért vették ezt el tőlünk? Hát ezért, mindezekért.

Gyuri, te ott, az én jelenlétemben egy pillanatra irredenta voltál! Az akartál lenni, de nem sikerült úgy istenigazából. Itt, most szeretnék én lenni az, hátha nekem sikerül, aztán a többit is felejsük el: a Hotel Operában, a strada Roman Ciorogariu-n ma már beszélnek magyarul a recepción. Elértük! Miután románul megszólaltál te is, magyarul beszélnek hozzád. Fájdalom, jó ott lakni ma is.

2021. augusztus 12-14., Nagyvárad

Mihók Tamás
RizómaZaj

KE

H
O
L
N
A
P

Magyari Sára
Sügerségtől incelegig
– női szemmel

KE

**KERESSE LEGÚJABB KÖTETEINKET
A KÖNYVESBOLTOKBAN ÉS AZ AHOLNAP.RO
KÖNYVÁRUHÁZBAN**

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE
MESÉK A PARAVÁN
MÖGÜL

SZEMELVÉNYEK A NAGYVÁRADI
MŰVÉSZI BÁBJÁTSZÁS TÖRTÉNETÉBŐL
(1950-1989)

Holnap Könyvek
2021

K
Ö
N
Y
V
E
K

Fám Erika

Lájkolhatatlan
Esszék, művészeti írások

Lájkolhatatlan

Holnap Kulturális
Egyesület · 2021